

MASTEROPPGAVE
Masterstudium i skolerettet utdanningsvitenskap med
fordypning i norsk og norskdidaktikk

Mai 2021

Forventningspress fremstilt gjennom gutter i
ungdomslitteraturen

Ida Elise Mandt Linnerud

OSLOMET

OsloMet – storbyuniversitetet

Fakultet for lærerutdanning og internasjonale studier
Institutt for grunnskole- og faglærerutdanning

Sammendrag

Formålet med denne masteroppgaven er å undersøke hvordan forventningspress blir fremstilt i to ungdomsromaner, og hvordan romanenes etiske dilemmaer kan utvikle leserens narrative forestillingsevne. De to ungdomsromanene avhandlingen tar utgangspunkt i er *Bare spille ball* av Michael Stilson og *Alt jeg skylder deg er juling* av Arne Svingen. Masteroppgavens problemstilling er formulert på følgende måte: *Hvordan fremstilles forventningspress i ungdomsromanene Bare spille ball og Alt jeg skylder deg er juling, og på hvilke måter kan romanenes etiske dilemmaer utvikle leserens narrative forestillingsevne?*

Romanene vil bli analysert hver for seg, der analysene tar utgangspunkt i det indre og ytre forventningspresset de litterære karakterene føler på, hvordan romanene kan utvikle leserens narrative forestillingsevne og hvilke etiske dilemmaer romanene presenterer. Analysene av romanene vil suppleres med teori om litteraturettikk, teori om mentalisering og teori knyttet opp mot forventningspress i idrett og vold. Videre vil oppgaven analysere romanene i et komparativt lys, der funnene fra analysedelen sammenliknes og drøftes. Selv om romanene fremstiller to ulike former for forventningspress, viser funnene mine at det er flere likheter i hvordan hovedkarakterene opptrer. Både *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling* er skrevet med intern fokalisering. Intern fokalisering skaper rom for at leseren kan finne identifikasjon i fortellingene, og dermed også rom for å utvikle sine mentaliserende evner. På den måten vil også romanene åpne for at leseren kan utvikle sin narrative forestillingsevne. Den narrative forestillingsevnen handler om å kunne sette seg inn i andres livssituasjon, og på den måten utvikle menneskets moralske samhandling i møte med andre. Leserens vil kunne få nye perspektiver og lærdom om hvordan omstendigheter kan utvikle og transformere mennesker som er like eller ulike oss selv.

Selv om romanene kan utvikle leserens narrative forestillingsevne, er det likevel et poeng at romanene kan leses og tolkes på ulike måter. Unge lesere har forskjellige erfaringer og ferdigheter, som påvirker samspillet mellom teksten og leseren. Uavhengig av dette inviterer både Michael Stilson og Arne Svingen leseren til etisk refleksjon gjennom de litterære hovedkarakterene og deres handlinger. Forfatterens fortellermåte bringer med seg verdifulle retningslinjer leseren på en eller annen måte må ta stilling til.

Abstract

The purpose of this master thesis is to examine how the difference in expectations, are in two chosen youth novels, and in what way the ethical dilemmas in the novels can develop the readers narrative imagination. The youth novels used for this thesis are *Bare spille ball*, written by Michael Stilson and *Alt jeg skylder deg er juling*, written by Arne Svingen. The topic at hand is: "How is expectation presented in *Bare Spille ball* and *Alt jeg skylder deg er juling*, and how does the ethical dilemmas in the novels develop the readers narrative imagination?".

The novels will be analyzed separately. First of, the analysis are based on the expectations the characters have of themselves and what expectations others have of them. Second of, the thesis is analyzing how the novels can develop the readers narrative imagination, and what ethical dilemmas the novels presents. The analysis are supplemented with theory about literary ethics, Theory of Mind, and theory that addresses how young adults can have expectations when it comes to sports and violence. Third of, the thesis will analyze the novels in a comparative light, where the findings from the analysis are compared, and then discussed. Although the novels present two different types of expectation, my findings shows that there are several similarities in behavioral between the main characters. Both novels are written with internal focalizations. The internal focalizations presents the reader with the possibility to identify with the characters, along with the ability to develop the readers narrative imagination. The readers own narrative imaginations as a tool, makes it possible for the reader to understand others through literature, and affect how they act in real life. The reader can be able to gain new perspectives on how different circumstances can transform people who are similar or different from themselves.

With the novels as a beacon of guiding light, it is the experience of the reader and ability to insert themselves in different scenarios that they are presented with, that decides how they interpret the novel and characters. Independent of the reader, it is the two writers, Michael Stilson and Arne Svingen, that creates the ground work and sets the guidelines for the reader to reflect throughout the novels.

Førord

Denne masteroppgaven representerer et endelig punktum etter seks år som lærerstudent. Etter fire år ved Høgskulen på Vestlandet og to år ved OsloMet, føles det godt å skrive dette forordet nå. Studietiden har vært preget av kunnskapsrikt og interessant pensum, dyktige professorer og gode medstudenter. Arbeidet med masteroppgaven har gitt meg en bredere kunnskap omkring oppgavens tematikk, men også om meg selv. Det å skrive en masteroppgave er omfattende i seg selv, men med en pågående global pandemi har det vært ekstra krevende. Når jeg nå leverer masteravhandlingen, gjør jeg det med stolthet og stor glede.

Til høsten begynner et nytt kapittelet i livet mitt som nyutdannet lærer. Arbeidet med masteroppgaven og kunnskapen jeg har tilegnet meg etter seks år som lærerstudent, vil utvilsomt gi meg et bedre utgangspunkt for mitt kommende arbeid som lærer. Jeg er takknemlig for den kunnskapen skrivningen av masteroppgaven og studieforløpet har gitt meg. Jeg hadde ikke klart denne prosessen alene, og jeg må derfor rette en stor takk til flere som har vært der for meg gjennom hele mitt studieforløp, samt i arbeidet mitt med denne oppgaven.

Først og fremst ønsker jeg å takke min veileder, Åse Marie Ommundsen. Hennes ekspertise på barne- og ungdomslitteratur har vært avgjørende for meg i dette arbeidet, samt måten hun har klart å motivere meg på. Jeg setter stor pris på den utfyllende og profesjonelle veiledningen hun har gitt meg. Tusen takk!

Takk til min samboer Sebastian som tålmodig har tilrettelagt for at jeg kunne vie denne avhandlingen min fulle oppmerksomhet. Takk til familien min som er der for meg uansett, og heier på meg. Dere viser alltid hvor stolte dere er av meg. Det gir meg stor motivasjon og glede. Takk til mine medstudenter for seks fine år som student. Dere har lært meg mye!

Og sist, men ikke minst, takk til alle dere forfattere som skriver gode kvalitetsbøker for barn og unge! Dere er viktige.

Oslo, mai 2021

Ida Elise Mandt Linnerud

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	II
Abstract.....	III
Forord.....	IV
1.0 Innledning.....	7
1.1 Bakgrunn og utvalg for oppgaven	7
1.2 Problemstilling	10
1.3 Oppgaven struktur	10
2.0 Metode.....	11
2.1 Litterær analyse og tolkning	11
2.2 Hermeneutikk	12
2.3 Resepsjonsteori	13
2.4 Utvalg til analyse	14
3.0 Teori.....	15
3.1 Ungdomslitteratur	15
3.1.1 Identitet og verdier	16
3.2 Mentalisering	17
3.3 Litteraturens etikk	20
3.3.1 Wayne C. Booth - vennskapsmetaforen.....	21
3.3.2 Martha Nussbaum - “den narrative forestillingsevnen”	23
3.3.3 Jacob Lothe - etisk respons.....	24
3.3.4 Etisk dimensjon i skolen	25
3.4 Psykisk helse blant ungdommer.....	27
3.4.1 Folkehelse og livsmestring.....	27
3.4.2 Psykisk helse og ungdom	27
3.5 Press	28
3.5.1 Forventningspress knyttet til idrett.....	29
3.5.2 Forventningspress knyttet til vold.....	31
4.0 Analyse.....	33
4.1 <i>Bare spille Ball</i> av Michael Stilson	33

4.1.1 Presentasjon og handlingsforløp.....	33
4.1.2 Komposisjon og fortellerperspektiv	34
4.1.3 Personbeskrivelse av Fredrik.....	35
4.1.4 Forventningspress.....	37
Forventningspress fra foreldre.....	37
Forventningspress fra trenere, agenter og sjefer	41
Forventningspress fra venner	42
4.1.5 Leserens narrative forestillingsevne.....	45
4.1.6 Tematikk og etiske problemstillinger	46
4.2 <i>Alt jeg skylder deg er juling</i> av Arne Svingen	48
4.2.1 Presentasjon og handlingsreferat.....	48
4.2.2 Komposisjon og fortellerperspektiv	49
4.2.3 Personbeskrivelse av Herman.....	50
4.2.4 Forventningspress.....	52
Forventningspress fra foreldre (uttalte og uuttalte).....	52
Forventningspress fra Silje.....	54
4.2.5 Leserens narrative forestillingsevne.....	60
4.2.6 Tematikk og etiske problemstillinger	62
5.0 Komparativ analyse og drøfting.....	65
5.1 Forventningspress	65
5.2 Den etiske dimensjonen ved Bare spille ball og Alt jeg skylder deg er juling.....	69
5.3 Mentalisering og leserens narrative forestillingsevne	74
5.4 Romanene i skolen	76
6.0 Oppsummering og avsluttende refleksjon	77
6.1 Videre forskning.....	82
7.0 Litteraturliste	84

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn og utvalg for oppgaven

Jeg har lenge vært interessert i hvordan unge gutter blir fremstilt i ungdomslitteraturen, spesielt i realistiske ungdomsromaner. I bacheloroppgaven min studerte jeg *Natt på Frognerbadet* (2012) av Sverre Henmo, med vekt på hvilke verdier hovedpersonen Simon fremmet og på hvilken måte romanen kunne virke verdiformidlende. Etter endt bachelorskriving satt jeg fortsatt igjen med mange tanker. Simon viste sider der han hadde høye forventninger til seg selv, samt at han følte på forventninger fra andre. Dette fikk meg til å tenke på hvordan gutter i stor grad ønsker å fremstå “tøffe” og ikke ønsker å vise den sårbare siden ved seg selv, i motsetning til mange jenter. Min personlige oppfatning er at jenter i større grad enn gutter klarer å sette ord på følelsene sine, selv om ungdomstiden også kan oppleves utfordrende for gutter. I en rapport gjort av Ungdata i 2019 om hvordan unge har det kommer det blant annet frem at det er en tydelig økning i rapporterte psykiske plager hos unge gutter enn det har vært tidligere (Bakken, 2019, s.5). Slike psykiske plager kan i mange tilfeller være knyttet til at unge føler seg stresset eller presset (jf. Nylander, 2018, s. 10).

I denne oppgaven vil jeg fokusere på dette “presset” som kan oppleves blant unge gutter i dag, i form av hvordan det blir fremstilt i ungdomslitteraturen. På bakgrunn av dette var det essensielt for meg å finne realistiske ungdomsromaner som fremstiller forventningspress blant unge gutter, som etterlikner den samtiden vi lever i. Realistiske ungdomsromaner som er skrevet opp mot vår samtid kan i mange tilfeller oppleves mer reelle og troverdige for leseren. Leseren kan oppleve identifikasjon, som igjen kan føre til at det er lettere å leve seg inn i de litterære personene. Når leseren evner å leve seg inn i de litterære personene, kan de få lærdom og en økt forståelse over seg selv eller andre som ikke er lik en selv. Det å føle på forventningspress fra seg selv eller andre kan blant annet påvirke menneskers psykiske helse. Høsten 2020 ble folkehelse og livsmestring innlemmet som et tverrfaglig tema i skolen. Folkehelse og livsmestring skal gi elevene kompetanse som fremmer god fysisk og psykisk helse, samt ruste dem til å kunne ta ansvarlige valg for eget liv (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 12).

I norskfaget handler folkehelse og livsmestring om å utvikle elevenes evne til å uttrykke seg skriftlig og muntlig. Litteratur er en viktig bidragsyter til å bygge et grunnlag for et språk

elevene kan uttrykke følelser, tanker og erfaringer igjennom (Utdanningsdirektoratet, 2020). Litteraturen gir elevene mulighet til å lære om liv til mennesker som er like eller ulike fra eget liv. På den måten kan elevene øke egen selvforståelse, men også få en forståelse for andre mennesker som er ulike dem selv. Den kognitive litteraturteoretikeren Lisa Zunshine, hevder blant annet at mentalisering beskriver vår evne til å forklare menneskers oppførsel i form av deres tanker, følelser, tro og vilje (Zunshine, 2006, s. 6). Som regel er det en årsak bak handlingene mennesker utfører, enten det er bevisst eller ikke. Gjennom fortellerperspektivet kan litteraturen invitere leseren inn i tankene til de litterære personene, som leseren ellers ikke hadde fått i virkeligheten. I virkeligheten må mennesker tolke menneskene og deres handlinger ut fra kroppsspråk eller ansiktsuttrykk. Som følge av at litteratur kan bidra til å øke elevenes mentaliserende evner, ville jeg undersøke romaner der leseren ble invitert inn i hovedpersonens indre monolog. På grunn av oppgavens omfang begrenset jeg meg til to ungdomsromaner skrevet i vår samtid som representerer forventningspress på ulike måter, gjennom to gutters fortellerperspektiv.

Den første ungdomsromanen analysen skal baseres på er *Bare spille ball* av Michael Stilson. *Bare spille ball* ble utgitt i 2018 og er Stilson debutroman. Stilson er en tidligere profesjonell fotballspiller fra Trondheim, som nå også er utdannet lærer. I 2019 mottok Stilson NBUS debutantpris "Trollkrittet" og *Uprisen* for *Bare spille ball* (Cappelen Damm, u.å.). *Uprisen* er ungdommenes egen kåring av årets beste ungdomsbok. Ungdommene i *Uprisens* jury sa dette om romanen: "Boken handler om ting vi ungdommer kan kjenne oss igjen i og relatere oss til. Temaer boken tar opp er blant annet prestasjonspress, vanskelige familierelasjoner, vennskap, forelskelse og å ha høye forventninger til seg selv (Uprisen, u.å.). I et intervju med Stilson i podcasten *NRK Bok* forteller Stilson om da han selv var fotballspiller, og hvordan han har brukt sine erfaringer inn i historien om hovedpersonen Fredrik, i *Bare spille ball*¹. I fotball er det både opp- og nedturer, som i livet generelt. Stilson forklarer hvordan det det skjer mye mentalt hos unge i overgangen mellom det å være ungdom til å bli voksen. Fredrik er i en prosess der han forsøker å finne ut hvem han er og hva han vil, samtidig som ytre aktører også ønsker noe av han. Stilson påpeker at språket er et essensielt verktøy for å uttrykke det man selv føler, samt for å kunne sette seg inn i andre mennesker. Dette mener Stilson er viktig å lære unge lesere, og da spesielt for gutter som synes det er vanskelig å snakke om følelsene sine. Med et rikt språk mener Stilson

¹ NRK Bok podcast: https://radio.nrk.no/podkast/bok_i_p2/sesong/202102/l_48031b1d-3e79-4def-831b-1d3e796def7f

at mennesker på mange måter kan skape seg selv på nytt, noe han ønsker å bidra med via sitt forfatterskap.

Den andre ungdomsromanen oppgaven skal ta utgangspunkt i er *Alt jeg skylder deg er juling* (2019) av Arne Svingen. Arne Svingen debuterte i 1999 med den kritikerroste romanen *Handlingens mann og Flekken*. Etter sin debut har Svingen utgitt i overkant av hundre bøker, der produksjonen strekker seg fra barnebøker til romaner for både ungdom og voksne (Gyldendal, u.å.). Med bakgrunn i en oppvekst på Grorud i Oslo har Svingen vunnet flere priser for de realistiske bøkene sine, som ofte skildrer fattig- Norge, der hovedkarakterens underdog-rolle er et gjennomgående tema (Haugen, 2020). I 2019 ble *Alt jeg skylder deg er juling* nominert til Kritikerprisen for barne- og ungdomslitteratur, der juryen blant annet skriver at hovedpersonen Herman er reflektert, en beskyttende storebror og en god venn, samt at han slåss. Herman slår ikke hvem som helst, kun de han mener “fortjener” det. Romanen legger opp til etisk refleksjon rundt om vold kan forklares eller forsvares, og om det er forskjell på planlagt vold og et ukontrollerbart sinne. Svingen forteller selv at han kan kjenne følelsen av å “se rødt” og miste kontrollen, på samme måte som Herman i *Alt jeg skylder deg er juling* gjør².

Både *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling* presenterer to gutter i en ungdomstid der de forsøker å finne ut hvem de er og hvilke verdier de ønsker skal representere dem. Romanene blir fortalt gjennom intern fokalisering. Dette kan føre til at leseren finner identifikasjon i Fredrik og Herman, og dermed også en mulighet til å leve seg inn i de litterære karakterene. En innlevelse i de litterære karakterene kan føre til at leseren tillegger de litterære karakterene et rikt indre liv som ekte personer. Den amerikanske filosofen Martha Nussbaum benevner denne innlevelsen i litterære karakterer for “den narrative forestillingsevnen” Nussbaum anser “den narrative forestillingsevnen” som en grunnleggende forberedelse til moralsk handling, som kan gi øvelse i empati for andre mennesker (Nussbaum, 2016, s. 31). Som følge av at Fredrik og Herman utgjør to ulike liv, er det interessant å undersøke om leserens narrative forestillingsevne kan utvikles gjennom å lese disse romanene. Dette bringer oss videre til masteroppgavens problemstilling.

² Se: <https://www.youtube.com/watch?v=d0P0rm1t78Y>

1.2 Problemstilling

Det jeg ønsker å undersøke med denne masteroppgaven er hvordan forventningspress for gutter blir fremstilt i ungdomslitteraturen, gjennom en analyse av *Bare spille ball* (2018) av Michael Stilson og *Alt jeg skylder deg er juling* (2019) av Arne Svingen. Samtidig ønsker jeg å undersøke om og eventuelt hvordan disse romanene kan bidra til å utvikle elevenes narrative forestillingsevne. Ut i fra dette har jeg utarbeidet en problemstilling som lyder slik:

Hvordan fremstilles forventningspress i ungdomsromanene Bare spille Ball og Alt jeg skylder deg er juling, og på hvilke måter kan romanenes etiske dilemmaer utvikle leserens narrative forestillingsevne?

I neste delkapittel vil jeg skissere oppgavens struktur og den videre planen for masteroppgaven.

1.3 Oppgaven struktur

Oppgaven er inndelt i fem deler. Første del utgjør metodekapittelet der jeg skisserer litterær analyse og nærlesing som metode for analysene av romanene, i sammenheng med tolkning og Ivers resepsjonsteori. I teorikapittelet gjør jeg rede for oppgavens teoretiske rammeverk som skal anvendes i analysearbeidet. Her presenterer jeg ungdomslitteratur og mentalisering som begreper. Teorien om mentalisering blir presentert i henhold til Lisa Zunshine og Blakey Vermeule. Videre i teorikapittelet tar jeg for meg teori innenfor litteraturetikken, der hovedvekten ligger på det teoretiske grunnlaget utarbeidet av Wayne C. Booth, Martha Nussbaum og Jacob Lothe. Som følge av at problemstillingen undersøker forventningspress i *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling*, presenterer jeg teori og tidligere forskning fra hvordan unge kan føle på et forventningspress i sammenheng med idrett og vold.

I analysekapitlene har jeg tatt for meg en litterær analyse av de to romanene, der jeg nærleser ulike bestanddeler av romanene. Nærlesingen i denne oppgaven er rettet mot forventningspresset som blir fremstilt gjennom romanenes komposisjon og fortellerperspektiv, de litterære hovedkarakterene og deres relasjon til andre, hvilke elementer som fører til at leserens narrative forestillingsevne blir vekket, og de etiske dilemmaene romanene presenterer leseren for. Med utgangspunkt i analysene ser jeg romanene i et

komparativt lys når det gjelder hvordan forventningspresset blir fremstilt, hvordan romanene kan være bidragsyttere til utvikling av menneskers mentaliserende evner og hvordan romanene kan utvikle leserens narrative forestillingsevne gjennom det etiske potensialet til romanene. Med det siste kapittelet ønsker jeg å komme med en oppsummering over funnene mine, samt noen avsluttende refleksjoner. Helt til slutt har jeg også reflektert over mulig videre forskning innenfor temaet masteroppgaven min presenterer.

2.0 Metode

2.1 Litterær analyse og tolkning

Oppgavens problemstilling tar som tidligere nevnt utgangspunkt i de to ungdomsromanene *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling*. For å undersøke hvordan forventningspresset blir fremstilt i de utvalgte ungdomsromanene, har jeg benyttet meg av litterær analyse som metode, der jeg har nærlest de to romanene. Målet med nærlesing av litteratur er ifølge David Schour å oppdage mer enn det en leser gjør ved en vanlig lesning (Schour, 1998, s. 5). Ved nærlesing vil leseren søke frem den indirekte meningen som ligger mellom linjene (Schour, 1998, s. 12). I en litterær analyse foreligger det et viktig skille mellom det å analysere og det å tolke en tekst. Å analysere er som regel et forarbeid vi gjør for å kunne tolke en tekst. Mads B. Claudi (2010) påpeker at analysens mål er å undersøke hvilke bestanddeler våre observasjoner og inntrykk består av, og ut i fra dette kunne begrunne hvorfor vi forstår noe som vi gjør. Vi kan dermed si at analysen er et studium av de enkelte bestanddelene i teksten (Claudi, 2010, s. 7).

En tolkning er derimot en fremstilling av hva teksten betyr. Alle tolker uavlatelig det de opplever. Dette kan dreie seg om handlinger, ytringer, ansiktsuttrykk eller kroppsspråk. Vi tillegger observasjonene våre mening gjennom tolkning, for vi ønsker eller forsøker å forstå eller å forklare de observasjonene vi gjør. I litteraturen former leseren ubevisst hypoteser som kan skape forventinger til den videre lesningen (Claudi, 2010, s. 6). Dette er noe leseren gjør nettopp på grunn av menneskets instinkt til å tolke det de opplever uansett hva de gjør. Mennesker ønsker å finne en mening i det vi opplever. En tolkning er dermed en helhetlig forståelse av en tekst eller deler av en tekst, og analysen er et studium av de enkelte

bestanddelene i teksten (Claudi, 2010, s. 7). Denne måten å forklare analyse og tolkning på, har sitt utspring i hermeneutikken.

2.2 Hermeneutikk

Hvordan leseren bør gå fram for å tolke en tekst, har vært diskutert i lang tid. I antikkens Hellas ble spørsmålet om fortolkning et utgangspunkt for hermeneutikken, som ofte forklares som læren eller teorien om tolkning (Claudi, 2010, s. 8). Det greske ordet “hermeneuin” betyr å tolke og formidle et budskap, og den som utførte tolkningen ble kalt en hermeneus. Allerede hos Platon var hermeneutikk det samme som å tolke, formidle og omsette et budskap (Gilje, 2019, s. 35). Hermeneutikk var i den greske kulturen oppfattet som en kunst eller en type teknikk, altså en tolkningsteknikk eller tolkningskunst. Hermeneutikkens oppgave var å klargjøre noe ukjent, eller å finne mening i noe som virket meningsløst (Gilje, 2019, s. 35). Det var en oppfatning om at en god tolkning skulle produsere ny forståelse og mening (Gilje, 2019, s. 36).

Den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer (2004) hevdet at hermeneutikken var en modell for all virkelighetsforståelse, samt at hermeneutikken vektlegger mennesket som et tolkende individ som forstår det som skjer ut fra en sammenheng. Gadamer forklarer at den hermeneutiske regel innebærer at helheten skal forstås ut ifra enkelbestanddelen, og enkeltbestanddelen fra helheten. Den hermeneutiske regel har blitt overført fra talekunsten til forståelsens kunst av den moderne hermeneutikken, der det er snakk om en sirkelbevegelse både i talekunsten og forståelsens kunst. Forståelsens kunst, som er mest aktuell i skjønnlitteratur, beveger seg hele tiden fra helhet til enkelt del og tilbake til helheten (Gadamer, 2003, s. 33). Denne sirkelbevegelsen har fått benevnelsen den hermeneutiske sirkel. Gadamer (2004) påpeker likevel at hermeneutikkens oppgave ikke er å utvikle en forståelsesmetode, men å angi betingelser for hva som skjer i enhver forståelsesprosess. Det å forstå noe er ikke en form for aktivitet, men noe som skjer med oss underveis i lesningen. For all menneskelig verdenserfaring og livspraksis ligger forståelse til grunn, og forståelsen er et av de mest grunnleggende vilkårene for vår forståelse av verden og det å leve i verden (Gadamer, 2004).

Gadamer er i tillegg kjent for å bruke begrepet forståelseshorisont, der han hevder at mennesker har en begrenset horisont eller et begrenset synsfelt de tolker verden ut ifra.

Horisont er noe vi alltid har, og som alltid er med oss (Gadamer, 2004). Alt som er utenfor denne horisonten er ukjent, da det er vår forståelseshorisont som avgjør hvordan vi forstår verden. I følge Gadamer (2004) kan forståelseshorisonten utvides, ved hjelp av nye erfaringer, nye møter eller samtaler. Når vi utvider forståelseshorisonten, vil vi tilegne oss en utvidet forståelse (Gadamer, 2004). Det å korrigere forståelsen og betrakte noe i et nytt eller et annet perspektiv krever både tid og evne. For at mennesker skal ha mulighet til å endre sin forforståelse, forutsettes det en åpen holdning til nye måter å se, tolke og forstå virkeligheten på. Forståelseshorisonten er den personlige tilgangen til virkeligheten, med alt det man har av egne private erfaringer (Gadamer, 2004). Det å bringe forståelseshorisonten med seg inn i lesning av litteratur, kan bidra til at leseren får innsikt i nye eller andre perspektiver og liv.

2.3 Resepsjonsteori

Som nevnt er det menneskelig å danne stadig hypoteser om hva en tekst kan bety, da vi ønsker å oppnå en helhetlig forståelse av teksten. Det er likevel ikke slik at en tekst kan bety hva som helst. Tolkningen kan ansees som holdbar dersom andre lesere kan akseptere tolkningen som en mulig realisering av tekstens betydning, enten man er enig eller ikke i tolkningen (Andersen et. al., 2012, s. 14). Tolkningen vil i stor grad være preget av samspillet mellom tekst og leser, og dette samspillet mellom tekst og leser er hovedfokuset i resepsjonsteorien.

Wolfgang Iser er en kjent skikkelse som bidro til utviklingen av den tyske resepsjonsetikken. Iser mente at det er i samspillet mellom tekst og leser meningsskapingen skjer, og at det er først når teksten får sin leser at den blir brakt til live (1978, s. xi). I arbeidet med litteratur hevdet Iser at vi har "...two poles in the act of communication" (Iser, 1978, s.107), the artistic og aesthetic. *The artistic*, den artistiske, ble referert som forfatteren av teksten, og *the aesthetic*, den estetiske, som leseren (Iser, 1972, s. 279). Iser hevdet at det var leseren som kunne gjøre en tekst komplett ved å fylle de tomme plassene i teksten. Uten leseren anså Iser teksten som uferdig. Leserens må fylle ut de tomme plassene med egne erfaringer og meninger, og er dermed en bidragsyter til konstruksjonen av teksten og på den måten kunne tilpasse den til ulike sammenhenger (Iser, 1996, s. 112). Iser påpekte at gleden ved lesing blir til gjennom de tomme plassene, når leserens deltakelse blir stimulert (Iser, 1972, s. 280). De tomme plassene opptrer ulikt fra leser til leser, da en tolkning i stor grad vil være preget av møtet mellom leserens sosiale- og kulturelle erfaringer (Roe, 2014, s. 62), som igjen kan

påvirke leserens helhetlige forståelse av teksten. I denne sammenhengen nevner Iser at ingen gjennomlesning alene kan frembringe det fulle potensialet i en tekst (s. 285), nettopp fordi leserne fyller de tomme plassene på ulike vis (Iser, 1972, s. 285).

2.4 Utvalg til analyse

En litterær analyse vil aldri drøfte alle bestanddelene i en litterær tekst (Andersen, et. al, 2012, s. 22). Anne Kari Skardhamar påpeker at man selv må avgjøre hvor det er hensiktsmessig å gå inn i en tekst, alt ettersom hva man ønsker å undersøke (Skardhamar, 2011, s. 25). Jeg har valgt å begrense min analyse til å undersøke hvordan forventningspress hos unge gutter blir fremstilt i *Bare spille ball* (2018) av Michael Stilson og *Alt jeg skylder deg er juling* av Arne Svingen (2018). Bakgrunnen for valg av *Bare spille ball* (2018) og *Alt jeg skylder deg er juling* (2019) bunner i at de er samtidsromaner som tematiserer forventinger fra ulike perspektiver, samt at de blir fortalt gjennom intern fokalisering. Hovedpersonen i *Bare spille ball* er Fredrik på 16 år. Fredrik har høye forventninger til seg selv om å bli fotballproff, samtidig som han føler på forventninger fra andre i henhold til en fotballkarriere. *Alt jeg skylder deg er juling* tematiserer forventinger knyttet til vold, der hovedpersonen Herman på 17 år har forventninger til seg selv når det kommer til hans egne etiske prinsipper til voldsutøvelsen. Hermans etiske prinsipper bunner i at han ikke synes planlagt vold er en måte man skal utøve vold på. Når Herman møter Silje har hun høye forventninger om Herman som en ”farlig”, ung mann.

I den litterære analysen vil romanene bli sett i lys av teori. Både den litterære analysen og de teoretiske perspektivene er nødvendig i den metodiske prosessen, da dette ifølge Rolf Gaasland gir leseren en større avstand til tekster som analyseres (Gaasland, 1999, s. 14). Når det skapes en viss avstand mellom meg og teksten, vil også det som fremkommer i oppgaven ha en større form for validitet. Som følge av at oppgaven tar for seg to ungdomsromaner, må jeg være varsom med å generalisere mer enn jeg har belegg for. Jeg har likevel mulighet til å trekke linjer videre utover de to utvalgte romanene, med bakgrunn i teori som kan underbygge mine konklusjoner. Likevel må jeg være klar over at mitt utvalg av teori styres av min forforståelse og antakelser jeg allerede har om hvilke kilder jeg trengte i arbeidet.

3.0 Teori

Teorikapittelet vil omhandle ungdomslitteratur som begrep, mentalisering og litteraturettikk. Dette er for å ha en forståelse over hvordan forfattere ilegger de litterære verkene en etisk dimensjon, slik at leseren både kan finne mening i det de leser, men også for at tekstene kan treffe leseren på en eller annen måte. Som følge av at problemstillingen retter seg mot forventningspress, presenteres også teori i henhold til psykisk helse hos unge og teori og tidligere forskning om forventningspress. På grunn av at *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling* skisserer forventningspress knyttet til idrett og vold, vil jeg støtte meg på rapporter og undersøkelser om dette når jeg analyserer Fredrik og Herman.

3.1 Ungdomslitteratur

Begrepet “ungdomslitteratur” blir ofte sett i sammenheng med barne- og ungdomslitteratur. Barne- og ungdomslitteratur er i hovedsak litteratur utgitt med barn og unge som målgruppe. Når jeg i denne oppgaven skal fokusere på litteratur utgitt for ungdom, vil jeg bruke begrepet ungdomslitteratur. Ungdomslitteratur er ikke en sjanger i seg selv, men blir forstått som en gruppe tekster i ulike sjangre som er avgrenset etter alder (Slettan, 2014, s. 9). Selve begrepet ungdomslitteratur er vid i den forstand at det kan forstås som litteratur utgitt for ungdom, litteratur som handler om ungdom, eller som blir lest av ungdom. Ungdomstiden er lang og ungdommer er forskjellige. På bakgrunn av dette finnes det heller ingen sikre retningslinjer for hva som interesserer eller passer for en bestemt aldersgruppe (Slettan, 2014, s. 10).

Ungdomslitteratur fremstiller ofte et ungdomsperspektiv. Det vil si at forfatteren som regel er voksen, men søker tilbake til egen ungdomserfaring og studerer dagens kultur og miljø blant ungdommer. Egen erfaring og studie av dagens ungdomsmiljø blir tatt med i arbeidet mot en fortelling som unge lesere kan oppleve identifikasjon og gjenkjennelse i (Slettan, 2014, s. 12). Ungdomslitteratur ønsker å invitere leseren inn i følelsen av å være ung og være “midt i det” selv. Dette forutsetter at leseren går inn i rollen som en implisitt leser, den leseren som teksten er ment for, som ligger tett opp mot de livsfølelsene de litterære personene har (Slettan, 2014, s. 12). Den implisitte leser har fotfeste i resepsjonsteorien, der Iser forklarer begrepet implisitt leser slik: “This term incorporates both the prestructuring of the potential meaning by the text, and the readers actualization of this potential through the reading process” (Iser, 1974, s. xii).

Iser hevder at den implisitte leser ikke er en virkelig leser, men en leser som er innarbeidet i teksten. Dette handler om de virkemidlene forfatteren bruker for å styre tekstens potensielle lesere inn i en posisjon.

Den italienske semiotikeren Umberto Eco tildelte også leseren en rolle i teksten, i likhet med Iser. Eco tok i bruk begrepet *modell-leser* om en leser som forfatteren av teksten har tenkt seg ut. Dette begrunnet Eco i at avsenderens kompetanse ikke nødvendigvis var den samme som mottakerens (Eco, 1996, s. 181). For at teksten også skulle gi mening til leseren måtte forfatteren benytte en strategi som tok leserens trekk i betraktning. Forfatteren må i forkant tenke seg ut leseren, og skriver teksten deretter. En modell-leser er dermed skrevet inn i teksten, og virker som en medspiller med evner til å kunne være med på det forfatteren har lagt opp til. Dette vil si at modell-leseren er pliktig til å gjenfinne avsenderens kode med størst mulige tilnærming (Eco, 1996, s. 195), dette sett i lys av at en tekst ikke kan bety hva som helst og at leseren må godta den mulige realiseringen av teksten for at teksten skal kunne gi mening.

3.1.1 Identitet og verdier

Vi uttrykker våre verdier gjennom handlinger og hvordan vi oppfører oss i ulike situasjoner (Bardi & Schwartz, 2003, s. 1208). Verdiene er knytt til motivasjonen mennesker har, og representerer mål mennesker har for seg selv. Handlingen vi utfører har sammenheng med vår etikk om hva som er rett og galt, og blir motivert av vår indre motivasjon og verdigrunnlag. Det at mennesker har ulik motivasjon og verdsetter ulike verdier, kan være forklarende for hvorfor moralske handlinger kan ha et varierende utfall. Noen uttrykker verdiene gjennom korrelasjon mellom verdi og handling, mens noen kan “utnytte” dette ved å få det som de ønsker (Bardi & Schwartz, 2003, s. 1209).

Hovedtematikken i ungdomslitteraturen er ofte identitetssøking og livsmestring (Slettan, 2014, s. 22). Ungdommene ønsker å finne identifikasjon og et bilde av hvem man er, eller hvem man ønsker være. De blir stadig utfordret til selvrefleksjon og må ta normer og verdier opp til vurdering. Dette kan være utfordrende da identiteten ofte er knytt opp mot sterke normer eller verdier i kulturen og det miljøet ungdommen omgås i (Lothe, 2016, s. 18). Alle mennesker holder ved noen verdier med varierende nivå av viktighet for en selv, der en verdi kan være betydelig for en, men ubetydelig for en annen (Bardi & Schwartz, 2003, s. 1207).

Solbjørg Nes understreker at ungdomsromaner ofte innehar et stort alvor, der hovedpersonen ofte går gjennom eksistensielle kriser knyttet til kjærlighet og psykisk og fysisk vold (Nes, 2014, s. 29). Kristin Ørjasæter påpeker at ideen om litteratur som en aktivitet i skolen er svært aktuell, da hovedpersonene i barne- og ungdomslitteratur ofte er preget av frihet, selvrespekt og selvstendighet. Dette viser en klar identitetsforståelse basert på individuell erfaring, handlekraft og vurderingsevne basert på naturlig moralfølelse, uavhengig av kjønn (Ørjasæter, 2018, s. 31). Kjennetegnene på en samtidsrealistisk ungdomsroman er i hovedtrekk at den ligger opp mot vår tid, den ansees som troverdig, det er mulig for gjenkjennelse, og den tar opp sentrale, men gjerne vanskelige sider ved det å være ungdom. Nes understreker imidlertid at realistisk litteratur etterligner den verden vi lever i og er en konstruksjon, ikke en virkelighet (Nes, 2014, s. 30).

Bare spille ball av Michael Stilson og *Alt jeg skylder deg er juling* av Arne Svingen er to ungdomsromaner. Både Stilson og Svingen skriver om to gutter som er identitetssøkende og står overfor flere vanskelige valg og etiske dilemma. Fredrik på 16 år i *Bare spille ball* og Herman på 17 år i *Alt jeg skylder deg er juling* føler på forventninger fra seg selv og andre, og møter på situasjoner de synes er utfordrende å takle. Historiene blir fortalt med intern fokalisering gjennom Fredrik og Herman, et virkemiddel som fører til en form for gjenkjennelse hos leseren over det å være ung og i befinne seg i problematiske livsvalg. Denne gjenkjennelsen i litterære karakterer bringer oss videre til begrepet mentalisering, for hvorfor er det slik at leseren kan føle med de litterære karakterene selv om dem ikke er ”ekte”?

3.2 Mentalisering

Mentalisering er et relativt nytt begrep her i Norge, og bygger på forskning innen flere fagtradisjoner, som blant annet nevrovitenskap, filosofi, utviklingsteori og psykologi (Stokke, 2014, s. 43). Det norske begrepet mentalisering har blitt utviklet ut fra begrepet “Theory of mind”. I boken *Why we read fiction: theory of mind and the novel* skriver Lisa Zunshine at *Theory of mind* i korte trekk beskriver vår evne til å forklare menneskers oppførsel i form av deres tanker, følelser, tro og vilje (Zunshine, 2006, s. 6). Som mennesker har vi en evne til å kunne tolke andre menneskers atferd ut ifra deres underliggende sinnstilstand, uten at vi helt tenker over det selv (Zunshine, 2006, s. 7). Det er et menneskelig

trekk at vi som mennesker fortolker andre gjennom egne erfaringer og ut i fra deres handlinger. Flere teoretikere har argumentert for at vi som lesere ofte bruker de samme kognitive mekanismene for å forstå eller gi mening til fiktive karakterer i litteraturen, som vi bruker for å forstå andre i det virkelige livet. Lisa Zunshine bruker termen mind-reading som en beskrivelse av et slik fortolkende virke:

"(...) mind reading (...) is a term used by cognitive psychologists, interchangeably with "Theory of Mind," to describe our ability to explain people's behavior in terms of their thoughts, feelings, beliefs, and desires. Thus we engage in mind-reading when we ascribe to a person a certain mental state on the basis of her observable action (...) when we compose an essay, a lecture, a movie, a song, a novel, or an instruction for an electrical appliance and try to imagine how this or that segment of our target audience will to it; when we negotiate a multilayered social situation (...) (Zunshine, 2006, s. 6).

Til denne definisjonen ligger det til grunn at litteraturen gir oss tilgang til andre menneskers tanker, følelser eller ønsker vi ellers ikke får tilgang til i virkeligheten. Fremstillingen av sinnene til de litterære karakterene, vil dermed kunne gi leseren større muligheter for å gi handlingene til karakterene mening. I virkeligheten har vi ikke direkte tilgang til andre menneskers sinn, men vi kan forsøke å fortolke hva den andre tenker, føler eller ønsker å oppnå gjennom deres kroppsspråk eller handlinger. Et viktig poeng Zunshine kommer med er at fortolkninger gjennom kroppsspråk og handlinger ikke alltid er korrekte, og at man ofte kan feiltolke mennesker i en slik fortolkningsprosess (Zunshine, 2006, s. 6).

Blakey Vermeule (2010), som blant annet har forskningsinteresser innen nevrovitenskap og kognitiv teori, definerer mind-reading som evnen til å kunne fortolke den mentale tilstanden til andre mennesker ved å tilskrive oss til deres tro, intensjoner, ønsker og holdning. Vermeule understreker at en av de viktigste kognitive ferdighetene til mennesker er å kunne vite hva mennesker tenker, og på den måten forutse deres handlinger. Dette begrunner Vermeule på bakgrunn av at mind-reading er en utviklet kapasitet hos mennesker. Hvis vi tenker tilbake, ville ingen barn ha overlevd uten en form for mind-reading, nettopp på grunn av den kapasiteten mennesker innehar ved å gjenkjenne de som vil oss godt. Når vi sporer andres bevegelser og korrelerer disse bevegelsene med meninger, tar vi i bruk mind-reading. Med mind-reading tilskriver vi intensjonene til mennesker (Vermeule, 2010, s. 34), noe som i

prinsippet kan høres enkelt ut. Det er spørsmålet om hvordan vi gjør det som er komplisert, noe som også fører til at det er delte meninger om hvordan vi bruker mind-reading.

Vermeule (2010) påpeker at det er noen som argumenterer for at vi har *Theory of mind*, en folkepsykologi vi anvender for å tolke menneskers tro, ønsker og intensjoner. Andre vil argumentere med “simulation theory”, en teori om at vi kognitivt forsøker å sette oss selv i andres sko ved å etterligne eller anvende sympati. På den måten vil mennesker tillate seg en stedfortrederrolle for å gå gjennom det den andre går gjennom (Vermeule, 2010, s. 35).

Når det gjelder fiktive karakterer, skriver Vermeule (2010) at *Theory of Mind* er med på å forklare menneskers kapasitet til å entre scenarier vi vet er fiksjon. Dette er en ferdighet som utvikler seg i ung alder, i tre-fire års alderen (Vermeule, 2010, s. 38). Videre hevder Vermeule at “simulation theory” er den mest lovende mind-reading teorien når det kommer til fiksjon og litteratur, dersom speilnevronene, en sentral simuleringsmekanisme, er et faktum. Simuleringsteorien hevder at mennesker leser andres sinn ved å ta de mentale tilstandene som oppleves av en person inn i sitt eget sinn, og ikke ved å ha en teori om hvordan disse sinnene er (Vermeule, 2010, s. 39). Som leser av en historie, får vi ofte en tilknytning til hovedpersonen og deres synsvinkel, og går “samme” vei som hovedpersonen ved å undersøke deres handlinger og intensjoner. Med en gang vi blir introdusert for fremmed eller irrelevant informasjon, blir det vanskeligere å følge hovedkarakteren i deres sko (Vermeule, 2010, s. 41). En forfatter lager en illusjon om at fortellingens karakterer har egne tanker, følelser, tanker og handlinger. Leseren får dermed en følelse av at disse karakterene er selvstendige individer som oss selv (Vermeule, 2010, s. 51). Vermeule forklarer at den viktigste kognitive mekanismen til menneskelig sosiabilitet er mind-reading, og understreker at litteratur er en pådriver til å kunne reflektere den mekanismen (Vermeule, 2010, s. 66). Litteratur er en viktig bidragsyter til å belyse ulike perspektiv, som ofte blir gjort gjennom de litterære karakterene. Gjennom de litterære karakterene blir leseren presentert for mennesker som er like eller forskjellige fra oss selv. Det å tenke på litterære karakterer som om de var ekte personer, er en vane som ligger dypt i den menneskelige psyken (Vermeule, 2010, s. 176). Lisa Zunshine (2006) understreker imidlertid at det er forskjeller mellom terminologiene brukt av kognitive forskere og litterære kritikere, og vi må derfor være varsomme i diskusjoner om mind-reading som en utviklet kognitiv kapasitet. De litterære kritikerne er spesielt opptatt av at prosessen ved å tilskrive tanker, følelser og tro til andre kan føre til feiltolkning til disse tankene, følelsene og den troen den andre har (Zunshine, 2006, s. 13).

I denne oppgaven ønsker jeg å bruke termen mentalisering som et samlebegrep om implisitt og eksplisitt å fortolke egne og andres handlinger som meningsfulle ytringer. Finn Skårderud og Bente Sommerfeldt (2008) viser til at mentalisering ligger tett opp til andre begreper, og slekter til begreper som empati, emosjonell intelligens, selvrefleksjon og metakognisjon. Det er likevel en essensiell forskjell, da mentalisering involverer både en selvrefleksiv og en mellommenneskelig faktor. Vi kan beskrive mentalisering som å kunne forstå andre innenfra og en selv utenfra, i den forstand at vi forsøker å forstå hvordan andre kan forstå oss som mennesker. Dette viser at våre mentaliserende evner i tillegg er en viktig komponent i sammenheng med etikken, da den etiske siden ved mentalisering ikke bare handler om evnene, men også viljen til å kunne forstå andre og nysgjerrigheten til å tilstrebe interesse for andres sinn (Skårderud & Sommerfeldt, 2008). Dette bringer oss videre til litteraturens etikk.

3.3 Litteraturens etikk

Det finnes flere ulike og uklare forståelser av hva begrepet etikk er. Noen tenker at etikk er en ren instrumentell kunnskap som vi kun anvender i en konkret situasjon, og bruker logikken til å avgjøre hva som er den rette handlingen i den situasjonen. Andre vil hevde at etikk er mer personlig, og at det avhenger av den enkelte og dens personlige egenskaper (Aasland, 2008). I de fleste tilfeller blir etikk som regel beskrevet som moralens teoretiske grunnlag, det vil si det teoretiske grunnlaget bak våre handlinger. Dette omhandler refleksjon over de verdiene og normene mennesker setter høyest, og de begrunnelsene vi gir for våre valg (Christoffersen, 2011, s. 14; Regjeringen, 2020). Vi har ofte en forestilling om hva som er en god etisk måte å for eksempel utøve et yrke på. Det kan innebære om å imøtekomme behovene til elevene, studentene, pasienter og andre på best mulig måte (Aasland, 2008). Samtidig er mange også oppdratt med det allmenne etiske prinsippet *den gylne regel*, der man ikke skal gjøre mot andre som man ikke ønsker for seg selv.

Etikk i litteratur kan både være sterk og sammensatt. Litteraturetikk er ikke bare en del av innholdet i teksten, etikken ligger også i tekstens form og fortellermåte. Litteraturen stiller etiske spørsmål ved å presentere personer og fortellere som markerer seg moralsk gjennom handlinger, tanker, følelser, holdninger og prioriteringer. Etikk i litteratur er ikke et stabilt innholdselement som er der for å bli oppdaget, leseren må selv reflektere over og tolke de utfordringene som blir formidlet (Lothe, 2016, s. 28). I de følgende delkapitlene vil jeg ta for

meg litteraturetikerne Wayne C. Booth, Martha Nussbaum og Jacob Lothe, og deres teorier om den etiske dimensjonen i litteraturen.

3.3.1 Wayne C. Booth - vennskapsmetaforen

Wayne C. Booth var en amerikansk litteraturkritiker som arbeidet ved University of Chicago. Arbeidet til Booth var inspirert av Chicagoskolen, som var preget av kritikk mot engelsk litteratur og stor vekt på Aristoteles konsepter om plot, karakter og sjanger. Booth ønsket å gå bort fra nykritikkens tanker og fokus om at en litterær tekst er fullstendig og autonom, og dens manglende interesse for sammenhengen mellom tekst og kontekst. Booth tenker at ingen tekst kan stå alene, da forfatterens nærvær og leserens tolkning og forståelse av teksten spiller med. Mennesker leser annerledes når vi tror at en historie er ekte, kontra om vi tror den er oppfunnet. Dette gjelder alle typer tekster, og selv de minst didaktiske fiksjonelle tekstene leser vi "efferently". Når vi leser "efferently" søker vi noe vi kan få ut av teksten, i en form for veiledning eller annen overføringsverdi til hverdagslivet (Booth, 1988, s. 13). Dette viser at all litteratur på en eller annen måte er retorisk, nettopp fordi oppdiktede tekster også trenger at leseren godtar det fiksjonelle universet.

Booth fokuserer på hvordan man som leser kan oppleve et læringsutbytte gjennom to ulike måter å forholde seg til en tekst på: «The relevance of ethical criticism in no way depends on whether a story is overly didactic, or on, whether it claims to report on events in real life» (Booth, 1988, s. 13). Den ene måten leseren kan forholde seg til teksten benevner Booth "efferent transactions", som er motivert av leserens ønske om å kunne finne lærdom i teksten, og noe man kan ta med seg videre i livet etter man har lest teksten. Den andre måten å forholde seg til en tekst på er mer tekstnær og en umiddelbar estetisk opplevelse i møtet med teksten der og da. Denne måten å forholde seg til tekst på kaller Booth "aesthetic reading". Booth er ikke forkjemper for å kun bruke en av måtene å forholde seg til tekst på. Han mener at et samspill mellom dem er fordelaktig:

"Ethical criticism will be interested in both kinds of experience – those in which the reader's attention is entirely on the present experience (...) and those in which the attention is specifically on efferent freight. Indeed, the actual consequences, the load of values carried away from the experience, can often be most substantial when the

reader has been least conscious of anything other than "aesthetic" involvement"
(Booth, 1988, s. 14).

Som vi ser handler den etiske lesningen om effekten en tekst kan ha på lesere i etterkant, men også hva som skjer med de underveis. For Booth er det viktig å kunne undersøke opplevelsen vi har av teksten underveis i lesningen, på grunn av at vi lever i en verden der vi hele tiden er omringet av fortellinger om oss selv, og om andre menneskers liv (Booth, 1988, s. 14). En stor del av den etiske lesningen handler derfor om hvordan vi som lesere møter teksten, som også er et fokus i resepsjonsteorien. Booth understreker at vi som lesere har et ansvar for egen lesning og fortolkning av teksten, med et åpent og kritisk blikk. Hvis du som leser ikke er følsom ovenfor teksten eller mottakelig for hva teksten tilbyr, vil heller ikke teksten bety det den egentlig er ment for. Ingen litterære tekster er helt åpne, for hvis de hadde vært det, ville vi automatisk forsøkt å lage noe ut av den. Hjernen vår er ikke i stand til å unngå å lage mening ut av informasjon eller data vi møter på, for vi har brakt historiene til live i vår fantasi, og dermed vil resultatet være at vi danner en slutt på historien, uavhengig av hvor åpen forfatteren har ment den skal være (Booth, 1988, s. 62).

Analogien mellom det menneskelige og litterære møtet, peker framover mot en av Booths sentrale metaforer for dette møtet mellom leser og tekst, "The company we keep": «[...] all narratives offer with their titles and opening sentences a cry of invitation: "Join me, join me, because if you do, you will receive something that no other story can give you in quite the same way" [...]» (Booth, 1988, s. 174). Booth viser her hvordan en litterær tekst kan tilby oss som lesere noe, på samme måte som et vennskap kan tilby oss noe. Videre er det opp til oss om vi er mottagelig for det teksten tilbyr eller ikke. Booth beskriver ulike typer for vennskap slik: "The tradition distinguishes three kinds of friendship based on three kinds of gifts a would-be friend might offer me: of pleasure; of profit or gain; and of some kind that is not only pleasant or profitable, in some immediate way, but also good for me, good for its own sake" (Booth, 1988, s. 173). Som i det virkelige liv, vil noen av disse "vennskapene" kun gi et vennskap og et behagelig avbrekk, mens andre vennskapelige tilnærmelser kan være vanskelig å tolke som umiddelbar vennlige eller "snille". Hengir vi oss ikke til litteraturens verden, vil vi ikke kunne få utbytte av den vennskapelige tilnærmelsen litteraturen kan tilby - nemlig det å kunne vise oss noe ukjent og nytt.

3.3.2 Martha Nussbaum - “den narrative forestillingsevnen”

I boken *Litteraturens etikk - følelser og forestillingsevne* presenterer Irene Engelstad seks utvalgte tekster fra Martha Nussbaums forfatterskap. Martha Nussbaum, amerikansk forfatter og litteraturfilosof, demonstrerer at litteraturen har en spesielt viktig rolle i den kognitive utviklingen, ettersom den har en evne til å fremstille andre menneskers liv og dilemma (Nussbaum, 2016, s. 26). Nussbaum mener at kunstformer spiller en sentral rolle, da den bidrar til å danne og utvikle den forestillingsevnen som er essensielt for samfunnsdeltakelse (Nussbaum, 2016, s. 25). Innenfor kategorien kunst, kan litteraturen bidra stort til den kognitive utviklingen, ettersom den har en evne til å fremstille ulike menneskers liv og problemer (Nussbaum, 2016, s. 26).

Skjønnlitteraturen har en særegen evne ved at den gir oss mulighet til å kunne betrakte andre menneskers liv og sinn. Vi kan følge mennesker som har samme forhåpninger og livsprosjekter som oss selv, og betrakte hvordan ulike omstendigheter kan være med på å forme livet til mennesker som oss selv. I mange tilfeller vil vi kunne betrakte at omstendighetene ikke bare er bestemmende for handlingsrommet til mennesker, men også for deres forventninger og drømmer, og deres håp og deres frykt (Nussbaum, 2016, s. 29). Nussbaum forteller at fra vi er barn, blir vi tilegnet grunnleggende moralske evner gjennom å fortelle historier sammen med andre barn og foreldre. På denne måten lærer vi å tillegge liv, følelser og tanker til en form når det indre er delvis eller helt skjult (Nussbaum, 2016, s. 30). Nussbaum kaller denne innlevelsen for “den narrative forestillingsevnen”, og mener at denne forestillingsevnen er en grunnleggende forberedelse til moralsk samhandling, der øvelse i empati og antakelser om andres liv og tanker fører til en viss samfunnsdeltakelse. Forestillingsevnen fremmer en sympatisk mottakelighet for andres behov, og en forståelse for hvordan ulike omstendigheter kan være med på å forme behovene, nettopp fordi den narrative forestillingsevnen bidrar til at vi engasjerer oss intenst i skjebnen til karakterene og definerer dem som personer med et rikt indre liv slik som oss selv (Nussbaum, 2016, s. 31). Etter hvert som barn har fått en øvelse i det å gjenkjenne seg i andre gjennom forestillingsevnen, blir de i bedre stand til å føle på medlidenhetsfølelsen. I følge Nussbaum innebærer medlidenhet en innsikt i at et annet menneske har opplevd smerte eller vært utsatt for noe som personen selv er helt eller delvis uskyldig i. For å kunne møte andre med medlidenhet, må man være villig til, og åpen for, å kunne tenke at denne lidende personen faktisk kunne ha vært meg selv (Nussbaum, 2016, s. 32). Nussbaum understreker likevel at det ikke alltid er mulig å

identifisere seg med en karakter, men at det uansett kan være en kilde til større forståelse. Selv om en kjenner på et fravær av identifikasjon, kan vi lære hva livet og omstendighetene kan gjøre med mennesker (Nussbaum, 2016, s. 24).

Som Booth mener også Nussbaum at litteraturen står på følelsenes side, ved at følelser og sinnsbevegelser er bygd inn i tekstens struktur, og bidrar til at vi retter oppmerksomheten mot den selve litterære formen (Nussbaum, 2016, s. 167). Det er viktig å huske på at følelser kan være rasjonelle, og at følelser som for eksempel frykt og sympati kan betegnes som rasjonelle. Nussbaum bruker begrepet “den skjønnsomme tilskuer” etter inspirasjon fra filosofen Adam Smith, om hvordan skjønnlitteratur kan være med på å skille pålitelige følelser fra upålitelige følelser. Smith bruker “den skjønnsomme tilskuer” som en filtreringsteknikk som romanlesing kan hjelpe oss med å innta. Denne filtreringsteknikken er basert på en sympatisk identifikasjon med noen, og har sitt opphav i hva en tilskuer selv ville følt i den aktuelle situasjonen, men samtidig kunne være i stand til å betrakte situasjonen med en form for dømmekraft. Som en “skjønnsom tilskuer”, må hun eller han være betraktende, ikke deltakende. Denne filtreringsteknikken støtter oss til å kunne tenke over hva slags samfunnsborger vi bør eller ønsker å være. Smith viser til romanlesning som et bilde på en slik skjønnsom tilskuer, der Nussbaum påpeker at når vi leser, inntar vi naturlig den distanserte holdningen som sømmer seg for en god samfunnsborger og dommer (2016, s. 192). Når vi som skjønnsomme tilskuere bruker egne erfaringer til å forstå andres liv, vil vi ikke bli hemmet av de personlige fordommene vi kan være preget av. Denne distanserte holdningen kan være vesentlig for etisk vurdering.

3.3.3 Jacob Lothe - etisk respons

Jacob Lothe, litteraturviter og professor ved Universitet i Oslo, tar opp både Booths og Nussbaums perspektiver når det gjelder det etiske grunnlaget i litterære verk. Som Booth og Nussbaum mener Lothe at litterære tekster på en eller annen måte gir uttrykk for en eller flere verdier, og at det er der mye av litteraturens appell ligger, nettopp fordi litteratur uten slike verdier ikke ville engasjert oss i like stor grad (Lothe, 2016, s. 9).

Lothe forstår etikk i litteratur som en integrert del av forfatterens estetiske fremstilling av personer og fortellerens holdninger, tanker og ønsker. Han påpeker at det er leseren som er en nøkkelperson i lesning av litterære tekster, da de etiske verdiene vi innehar ikke alltid

stemmer eller passer til de verdiene vi mener er uttrykt i litteraturen. Dette innebærer derfor at lesninger med vekt på etiske spørsmål er tolkninger som er preget av våre referansepunkter og tidligere erfaringer (Lothe, 2016, s. 17). De etiske spørsmålene som ofte oppstår i litterære verk, blir som regel dannet gjennom fortellermåten (Lothe, 2016, s. 23). Forfatteren forsøker å uttrykke noe viktig gjennom fortellingen, og legger opp til det Lothe benevner som etisk respons, der mottakere av teksten aktivt må reflektere over utfordringer en liknende situasjon kan gi oss (Lothe, 2016 s. 25). Lothe påpeker at etikk i litteratur aldri er et stabilt innholdselement som er der for å bli oppdaget, men det er mottakerens "jobb" å reflektere over og tolke de ulike situasjonene og utfordringene som blir formidlet (Lothe, 2016, s. 28).

Det er tydelig at litteratur både kan formidle innsikt og skape erkjennelse, men det betyr ikke at den alltid skaper empati eller gjør oss til bedre mennesker. Både Booth og Nussbaum forklarer dette ved at samspeillet mellom tekst og mottaker har den største innvirkningen på hvordan litteraturen virker. Om leseren ikke velger å godta det fiksjonelle universet i litteraturen, vil ikke teksten kunne gi leseren like mye. I skolen er det dermed viktig at elevene får en kunnskap om den etiske dimensjonen i litteratur, slik at de kan få nye perspektiver eller ny kunnskap om det litteraturen kan gi oss.

3.3.4 Etisk dimensjon i skolen

Litteratur og lesning av litteratur er en viktig informasjonskilde som vi kan lære noe av (Andersen, 2019, s. 12). Per Thomas Andersen, professor i nordisk litteratur, påpeker at selv om lesere kan lære mye av litteraturen, gjør den oss ikke nødvendigvis til bedre mennesker. Likevel hevder Andersen at litteratur kan være ett av flere viktige øvingsområder for utvikling av ferdigheter som verden trenger (Andersen, 2019, s. 18). I den nye læreplanen i norsk som ble innført i 2020 blir det beskrevet at norskfaget skal gi elevene litterære opplevelser og mulighet til å kunne uttrykke seg kreativt, og at blant annet lesing av skjønnlitteratur skal gi elevene mulighet til å reflektere over sentrale verdier og moralske spørsmål som kan bidra til en respekt for menneskeverdet og naturen (Utdanningsdirektoratet, 2020). Dette videreføres til et sentralt og aktuelt spørsmål om hvordan vi skal forsterke den etiske dimensjonen og verdiformidlingen i skolen. Det litterære verket inviterer oss ikke bare inn i en fiktiv verden, men det setter oss i en tilskuerposisjon som gjør det mulig å kunne se oss selv på avstand (Steinfeld & Ullström, 2012, s. 231). Alle skolens elever har med seg ulike livserfaringer, noe som fører til at både lesning og tolkning av verk variere fra elev til elev, i tråd med

resepsjonsteorien. For å kunne utforske andre synspunkter og tolkninger mener Nussbaum at lesningen burde foregå parallelt med en dialog mellom flere lesere (Nussbaum, 2016, s. 193). Da vil man kunne stoppe opp underveis og undersøke en særskilt situasjon, og dele perspektiver og tanker om teksten som er lest (Steinfeld & Ullström, 2012, s. 231). Dette kan gjøres gjennom en litterær samtale.

En litterær samtale kan være en god tilnæringsmåte til en meningsfull bearbeiding av litterære inntrykk, der elevene kan utsettes for andres lesninger og få innblikk i andre elevers tanker og måter å tolke på. Innblikk i andres lesninger kan gi økt forståelse og øke evnen til å sette seg inn i andres situasjon (Aase, 2005). Litteraturen gir muligheter til å koble personlige erfaringer opp mot lesningen. Når elevene har mulighet til å koble inn og snakke om egne erfaringer, vil som regel engasjementet rundt teksten øke. Når elevene er engasjert i lesningen og tolkningen vil de også kunne få en utvidet forståelse av teksten. I samtale med andre kan det oppleves at tolkningene man gjør styrkes, nyanseres eller endres i møte med andre tolkninger, og at det er mulig at flere tolkninger er aktuelle. Læreren oppgave i den litterære samtalen blir dermed å regissere samtalene i klasserommet, slik at elevene får adekvat hjelp til å reflektere over den leste teksten (Helstad & Øiestad, 2017). Utfordringen for læreren i den litterære samtalen er den manglende tilstedeværelsen i forhold til en lærerstyrt klassesamtale, samt det å overstyre elevenes dialog med hverandre. Læreren må derfor kunne gi adekvate instruksjoner som kan styre elevenes deltakelse til en viss grad, uten å overstyre samtalene helt (Nystrand & Gamoran, 1991, s. 266).

Samtale om litteratur kan som nevnt være en god tilnæringsmåte til å bearbeide det meningsfulle i litteraturen (Aase, 2005), og gi elevene innblikk i livene til mennesker som er like eller ulike dem selv. Litterære samtaler og litteraturlesing kan dermed utvide elevenes perspektiv, og bidra til nye måter å se seg selv og andre på, som bringer oss videre til det tverrfaglige temaet *folkehelse og livsmestring* som fokuserer på elevenes fysiske og psykiske helse.

3.4 Psykisk helse blant ungdommer

3.4.1 Folkehelse og livsmestring

Fra 2020 gjennomgikk læreplanverket en fagfornyelse som innebar at grunnskolen skulle få et nytt læreplanverk (NOU 2019:3). I den overordnede delen av det nye læreplanverket er det nedfelt at skolen skal kunne legge til rette for læring innenfor tre tverrfaglige temaer; folkehelse og livsmestring, demokrati og medborgerskap, og bærekraftig utvikling. Det tverrfaglige temaet folkehelse og livsmestring skal gi elevene kompetanse som fremmer god psykisk og fysisk helse, muligheter til å kunne ta ansvarlige valg for eget liv, og lære seg å håndtere både medgang og motgang. I bunn og grunn handler folkehelse og livsmestring om å kunne bidra til et samfunn som legger til rette for gode helsevalg hos den enkelte, samtidig som det dreier seg om å kunne forstå og eventuelt påvirke elementer som har betydning for å mestre eget liv (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 12).

3.4.2 Psykisk helse og ungdom

Psykisk helse er noe som angår alle mennesker og er derfor en viktig del av skolens arbeid. For mange kan begrepet psykisk helse oppfattes negativt, men ifølge Helsedirektoratet kan psykisk helse i teorien forstås som et nøytralt begrep, slik som begrepet helse, der vi kan supplere med adjektiver som “god” eller “dårlig” (Helsedirektoratet, 2015, s. 26).

Ungdomstiden kan være en vanskelig tid for mange. Man ønsker å finne ut hvem man er, hvem man ønsker å være og hva man ønsker videre med livet sitt. Denne identitetsøkingen fører ofte til følelser av stress og at man er i en presset situasjon. Et økende helseproblem blant unge er nettopp stress og press (Nylander, 2018, s. 10). I en rapport gjort av NOVA fra 2017 om stress og press blant ungdom, kommer det frem at 53 prosent av jentene og 26 prosent av guttene på tiende trinn i Oslo kunne rapportere at de er ganske mye eller veldig mye plaget av psykiske helseplager. Mange av disse ungdommene knytter disse psykiske helseplagene opp mot både stress og press (Eriksen et al., 2017, s. 7). Stress fra skole, venner og familie kan gi dårligere helse, da det fører til både fysiologiske og psykologiske reaksjoner (Eriksen et al., 2017, s. 19).

En rapport gjort av Ungdata i 2019 om hvordan ungdom har det og hva de bedriver fritiden

sin med, viser at norske ungdom alt i alt har det bra, og at de fleste trives med hvordan livet er. Samtidig viser rapporten til systematiske forskjeller til hvordan ungdommer har det knyttet til ungdoms sosiale bakgrunn og det de bedriver fritiden sin med, samt om de er oppvokst i et hjem med høy sosioøkonomisk status med flere ressurser enn hjem med lavere sosioøkonomisk status. Barn og unge i hjem med høy sosioøkonomisk status og mange ressurser kommer bedre ut og har det ofte bedre med seg selv enn barn og unge fra hjem med lavere sosioøkonomisk status. Det blir i tillegg dokumentert økt ungdomskriminalitet, vold, økt forekomst av psykiske plager og mindre framtidsoptimisme (Bakken, 2019). Mange strever med at “alt er slit” eller at de bekymrer seg over det meste i hverdagen. En jevn trend gjennom årene er at gutter generelt er mer fornøyde med helsen sin enn jentene. Siden 2010-tallet har psykiske helseplager økt gradvis blant jentene, som fortsatt den dag i dag tyder på ytterligere økning. Det har også blitt en økning i gutter som har rapportert om slike psykiske plager enn før. Fra Ungdatas undersøkelse fra 2019 kommer det også fram at andelen som føler på ensomhet, er den høyeste som noen gang er registrert i rapporter fra Ungdata (Bakken, 2019, s. 5).

Når vi snakker om psykisk helse i henhold til ungdom er det spesielt viktig å tydeliggjøre at det er et skille mellom psykiske lidelser og psykiske plager. Angstlidelser og depresjon er eksempler på psykiske lidelser, mens psykiske plager er “symptomer som i betydelig grad går utover trivsel, læring, daglige gjøremål og samvær med andre, men uten at kriteriene for en diagnose er tilfredsstilt” (Mathiesen, et.al., 2009, s. 43). I denne oppgaven vil jeg bruke begrepet psykiske plager, da det ikke fremkommer noen psykiske lidelser fra de utvalgte litterære verkene.

3.5 Press

Dagens ungdomsgenerasjon er sterkt preget av idealet om å prestere, jobbe hardt og ha store ambisjoner for seg selv. Dermed har denne ungdomsgenerasjon ofte fått samlebetegnelsen “generasjon prestasjon”, som er ment å beskrive at flere av dagens unge opplever at de skal være best, og at det ikke er godt nok å “bare” være bra nok (Rødevand, 2015). Før i tiden var selvrealisering mye mer knyttet til fellesskapet og dets moralske dyder, mens i dag er selvrealisering mer knyttet opp til deg som et enkelt individ. Det er mer opp til en selv å fylle livet med mening, som i mange tilfeller fører til at man ikke har noen andre å klandre enn seg selv dersom en ikke lykkes (Sundquist, 2018). Dagens ungdom har alle mulighetene foran

seg, noe som naturlig kan føre til høye forventninger om at de skal bli noe stort videre i livet. Hvis forventningene ikke korrelerer med virkeligheten, vil mange ungdommer føle seg mislykket. Selv om mange er ambisiøse på egne vegne, føler flere også et press fra foreldre, lærere og venner (Pedersen & Eriksen, 2019). For noen kan disse forventningene føre til en indre motivasjon om å prestere, men for andre kan det virke belastende og kan føre til stress, press og andre psykiske plager.

Blar vi opp i den Norske Akademiske ordboken defineres begrepet “press” som et påtrykk, en belastning eller en påkjenning. Det vil si at mennesker kan føle på press fra ulike hold, som kan oppleves belastende og være påkjennende for både kropp og sinn. Dette kan være snakk om kroppspress, karakterpress, prestasjonspress og forventningspress. Jeg vil i det følgende ta for meg to vidt ulike forventningspress ungdommer kan oppleve, relatert til ungdomsromanene *Bare spille ball* av Michael Stilson og *Alt jeg skylder deg er juling* av Arne Svingen. Romanene skildrer forventningspress knyttet til idrett og vold.

3.5.1 Forventningspress knyttet til idrett

Flere aktive barn og unge opplever stress og press i idretten, både fra seg selv og fra ytre faktorer som foreldre eller andre aktører (Norges idrettshøgskole, 2019). Denne psykologiske stressfølelsen knyttet til idrett kan både ha en negativ og positiv effekt på de unge. Noen blir mer skjerpet og motivert, men for andre kan dette stressnivået bli for høyt og dermed ikke gi en positiv effekt. Mange ungdomsutøvere blir i økende grad utsatt for urealistiske krav og forventninger av seg selv eller ytre aktører, som ofte fører til en psykologisk overbelastning (Bergeron et. al, 2015, s. 4) I norsk barne- og ungdomsidrett er det reflektert over frafallet som ofte skjer etter noen år. Noen kan tenkes å slutte i idretten for å prøve andre idretter, mens andre frafaller på grunn av en følelse av et prestasjonsjag der laget “toppes”, og med det tar fokuset til treneren bort fra de andre spillerne (Hanstad, 2011, s. 9). Mange mener også at frafallet i idrett kan være at noen regioner åpner for tidlig for spesialisering og identifisering av talenter i ung alder (Ommundsen, 2011, s. 54). For selv om mange kan vokse på å bli identifisert som talentfull tidlig, vil det for mange være en stor belastning å bli stemplet som talentfull tidlig (Ommundsen, 2011, s. 65).

I de fleste idretter innbefatter prestasjonsevne ferdigheter på flere måter. Det kan være motoriske, fysiske, kognitive og psykologiske ferdigheter, der psykologiske ferdigheter igjen

kan deles inn i flere delferdigheter som konsentrasjon, motivasjon, emosjonell kontroll, evnen til å ta til seg veiledning og sosial støtte (Ommundsen, 2011, s. 61). Som følge av at mange unge idrettsaktive har høye forventninger til seg selv, oppfatter noen veiledning eller råd som kritikk, og ikke en form for hjelp til å utvikles. I en rapport fra NOVA om ungdom og fritid, blir det presentert hvordan unge idrettsaktive ofte har slike høye forventninger til seg selv.

NOVA rapporten fra 2019 *Ungdom, kjønn og fritid* viser at oppvekststed og miljø har mye å si for hva ungdommene gjør på fritiden sin (Eriksen & Seland, 2019, s. 24). I de områdene hvor fotball er den fritidsaktiviteten flertallet av guttene holder på med, blir fritiden også organisert av dette. For mange av guttene som spiller fotball blir nettopp fotballen altoppslukende. De går i fotballklær, snakker om fotball og er med i “fotballgjengen”. For flere av guttene som tidligere har følt på ensomhet eller utenforskap, har fotballen vært redningen og avgjørende for at de har blitt inkludert (Eriksen & Seland, 2019, s. 26). Som en del av “generasjon prestasjon” er det for mange ungdommer essensielt å bli best i den idretten de holder på med. Flere av disse guttene ønsker å bli proffe eller satse, og er ofte mestrings- og prestasjonsdrevne. Disse guttene har ofte et apparat rundt seg, med engasjerte og involverte foreldre i en sentral rolle, som selv også har vært aktive i samme idrett (Eriksen & Seland, 2019, s. 41). En klar belastning hos guttene med sterk mestringsmotivasjon og en indre driv til å utmerke seg, er når forventningene om å prestere høyt ikke korrelerer med hva de selv føler de oppnår. Når dette blir et faktum, blir det også problematisk for mange å omstille seg fra et slikt mestringsfokus, til å kunne sette pris på fotball som noe sosialt og lekent. Flere av disse guttene har en romantisert barndomsdrøm om å kunne leve av interessen sin, og når det ikke lenger er et faktum føler mange at de står ved et veiskille (Eriksen & Seland, 2011, s. 43).

Det er også vist at både person- og miljøforhold kan virke både fremmende eller hemmede for læringsprosessen i idrett (Ommundsen, 2011, s. 62). Foreldrenes og trenerens holdninger og forventninger til den unge idrettsutøveren har en sentral rolle i barn og unges utvikling, og kan bidra både positivt og negativt til barns utviklingsmuligheter (Olympiatoppen, 2019). Foreldre som sammen med klubbmiljøene bidrar til at de unge kan utvikle gode vaner og holdninger til å kunne mestre utfordringer de møter i treningsmiljøet sitt, vil i større grad bidra til at de unge etter hvert kan nå sine idrettslige mål. Foreldre som derimot kun er opptatt av egne barns resultater, vil i mange tilfeller begrense barnas videre utviklingsmuligheter. Sammen med foreldrene har treneren en sentral posisjon i påvirkningen av unge utøveres

idrettslige utvikling. Han eller hun er viktig som kunnskapsformidler, verdiformidler og ikke minst som en rollemodell (Schjei, 2020). En forventning til seg selv og fra andre om å prestere, kan føre til uheldig perfektjonistiske utviklingstrekk, og i flere tilfeller avdekkes det depressive symptomer eller psykiske plager i forbindelse med et slikt press (Norges idrettshøgskole, 2019).

I analysen av *Bare spille ball* (2018) skal jeg undersøke i hvilken grad forventningene Fredrik har til seg selv preger hans liv, og hvordan et ytre forventningspress er med på å prege Fredriks liv ytterligere. Det er også hensiktsmessig å undersøke hvordan det ytre og indre forventningspresset er med på å påvirke de valgene Fredrik tar.

3.5.2 Forventningspress knyttet til vold

Rapporten *Sint utenpå, vondt inni* av Forandringsfabrikken (2020) viser til kunnskap direkte fra 101 barn i alderen 13-20 år, fra hele Norge når det kommer til egne erfaringer ved bruk av vold. Barnas egne forklaring på begrepet vold er definert som “å slå, sparke, klore, kvele, slåss, ranet, truet og brukt kniv. Dette har blitt gjort mot både voksne og andre barn. De voksne har vært offentlige ansatte, ukjente eller noen i familie eller omgangskrets” (Forandringsfabrikken, 2020, s. 6).

Sint utenpå, vondt inni viser til at flere av barn og unge tar ære og stolthet i å gjøre vonde handlinger, da de bygger identiteten sin på disse handlingene (Forandringsfabrikken, 2020, s. 13). Rapporten viser at de fleste barna i undersøkelsen har opplevd vonde ting i oppveksten, enten det er fattigdom, rus, vold eller seksuelle overgrep. Noen har opplevd vold i hjemmet, og har vært vitne til foreldre eller andre familiemedlemmer som slår hverandre, og dermed kjent på mye uro og redsel i eget hjem. Flere av de unge mangler ord for følelsene de har etter å ha opplevd vonde hendelser, og vet ikke hvordan de skal eller burde håndtere disse følelsene. Barn og unge som har opplevd vold i hjemmet tar ofte etter foreldrene, og “lærer” at sinne er måten du kan vise at noe er vondt, og måten man viser sinne er ved å være voldelig (Forandringsfabrikken, 2020, s. 25). Flere av barna i undersøkelsen innrømmer at bruken av vold i bunn og grunn handler om de vonde følelsene de har inne i seg. Noen forklarer også at bruken av vold blir en slags selvskading, der de får ut noe vondt som de ikke ønsker å kjenne på. Ingen av disse barna har ønsket å være slemme eller såre andre, men de forklarer at når du har det vondt inni deg uten å få det ut, blir vold uttrykket det kommer ut i

(Forandringsfabrikken, 2020, s. 27). De fleste barna i *sint utenpå, vondt inni* har i tillegg kjent på ensomhet og det å ikke passe inn. Flere av barna forklarer at det å ikke passe inn, også fører til at de bruker vold (Forandringsfabrikken, 2020, s. 34).

En trendrapport fra 2018-2021 publisert av Oslo Politidistrikt viser til en bekymringsfull utviklingsvekst i anmeldte voldslovbrudd, derunder fysisk vold og ulike typer trusler, tvang og personangrep. Politiet tror økningen i vold trolig er forbundet med flere faktorer, som spredning av aggressive budskap og hets på sosiale medier og strukturelle faktorer som sosial ulikhet (Politiet, 2018, s. 3). I Oslo har kriminaliteten blant barn og unge sunket over flere år, men det er likevel “amper stemning” i flere ungdomsmiljøer. Kriminaliteten som begås er i mange tilfeller grov, og utviklingen regnes som et faresignal for fremtidig kriminalitet (Politiet, 2018, s. 4). Trendrapporten tar opp psykisk helse som en sentral ramme for diskursen om voldskriminalitet i ungdomsmiljøer, der fokus på tidligere offererfaringer og utbredelser av adferdsproblemer er en sentral del (Politiet, 2018, s. 36).

Sosiale medier preger store deler av unges liv. Mye av volden som har oppstått de siste årene har fremstått i nye former på sosiale medier, som ulike personangrep. Trusselen for personangrep fungerer sosialt kontrollerende, og legger begrensninger på personlig frihet og ytringsfrihet. Digital sosial kontroll kombinert med voldsromantisert ideologi formidlet på sosiale medier, kan være en essensiell faktor for voldsbruk blant unge (Politiet, 2018, s. 3). Det har vært, og er fortsatt, en bekymringsfull trend der unge gutter avtaler slåsskamper for å kunne iscenesette seg selv som fysisk sterke og deretter utlevere dette på nett. Disse voldsfilmene fungerer for mange som “skryt” og har innflytelse på den identiteten de lever ut, og får anerkjennelse gjennom “likes” på sosiale medier. I mange tilfeller fører slike planlagte slåsskamper til mye skade (Politiet, 2018, s. 40).

I rapporten fra Forandringsfabrikken (2020) *Sint utenpå, vondt inni* kommer det som tidligere nevnt frem at barn og unge som har det vondt inne i seg ofte tar det ut i sinne og voldshandlinger, noe vi skal se nærmere på i romanen *Alt jeg skylder deg er juling*.

4.0 Analyse av romanene

I denne delen skal jeg analysere de to ungdomsromanene *Bare spille ball* (2018) av Michael Stilson og *Alt jeg skylder deg er juling* (2019) av Arne Svingen i hver sine deler. Først vil jeg presentere romanene gjennom deres handlingsforløp, romanenes oppbygging og romanenes fortellerperspektiv. Videre vil jeg rette meg mot problemstillingens fokus mot forventingspresset som blir formidlet i romanene. Dette vil jeg gjøre ved å undersøke Fredrik og Herman gjennom en personbeskrivelse av de begge, samt hvordan et ytre forventningspress er med på å påvirke dem. Videre undersøker jeg hvordan romanene kan utvikle leserens narrative forestillingsevne og hvilke etiske dilemmaer romanene presenterer.

4.1 *Bare spille Ball* av Michael Stilson

4.1.1 Presentasjon og handlingsreferat

Ungdomsromanen *Bare spille ball* ble utgitt i 2018, og er Michael Stilsons debutroman. I 2019 ble Stilson tildelt *Uprisen* for *Bare spille ball*, da fortellingen om hovedkarakteren, Fredrik, oppleves troverdig og fremstiller reelle situasjoner unge mennesker kan finne identifikasjon i. Tittelen *Bare spille ball* og illustrasjonen på bokomslaget gir leseren et inntrykk av at romanen handler om fotball. Bokomslaget viser tittelen *Bare spille ball* i store, sorte bokstaver på en gul bakgrunn, med en ung mann i en gul fotballdrakt sparkende på en ball. Tove Steinbo påpeker at sort skrift på gul bakgrunn er den fargekombinasjonen som er lettest å lese, og gir et blikkfang (Steinbo, 2006, s. 42). Blikkfanget av tittelen *Bare spille ball* ilegges også en form for tolkning, da ordet “bare” kan indikere at romanen handler om noe mer enn bare fotball. Bak en eventuell fotballkarriere ligger det ofte vanskelige valg om prioriteringer og ytre faktorer som har forventninger og meninger om karrieren.

I *Bare spille ball* møter vi Fredrik på 16 år, som spiller for Rosenborg G16. Drømmen til Fredrik er å bli tilbudt en kontrakt med Rosenborgs juniorlag, slik at han kan leve av å være fotballproff. Den viktige NM-finalen mellom Rosenborg og Brann er rett rundt hjørnet, og er den kampen som kan endre livet til Fredrik. Alt Fredrik trenger å gjøre for at drømmen skal gå i oppfyllelse er å “herje på høyrekanten” (s. 7) slik han alltid gjør. Når finaledagen er der, har treneren andre planer for Fredrik. Han skal ikke lenger spille på den faste posisjonen sin, og Fredrik “kunne kjenne hvordan alt blodet i hodet forsvant på et millisekund” (s. 15).

Forventningene om en eventuell proffkarriere henger i en tynn tråd, og Fredrik kan ikke forstå hvorfor treneren Ståle skal gjøre omrokninger akkurat i denne kampen, som for Fredrik føles som det viktigste i hele verden. Fredrik føler at Ståle kun ønsker å vise frem stortalentet Mathis på laget, og dermed ikke bryr seg om Fredrik. På bakgrunn av dette velger Fredrik å kontakte andre som kan hjelpe han med å bli fotballproff, og frem mot finalen er det dermed mange involverte som etter hvert ønsker seg en bit av Fredrik. Med en far som blander seg inn i Fredriks fotballkarriere, en trener som ønsker å hjelpe, fotballagenter som kun tenker på penger, venner som ikke forstår alvoret og en mor som bare ønsker det beste for sønnen sin, blir Fredrik plassert i vanskelige situasjoner som føles uhåndterbare.

4.1.2 Komposisjon og fortellerperspektiv

Bare spille ball er inndelt i ti kapitler som er fordelt på 372 sider. I romanens første kapittel får leseren et innblikk i minuttene før finalen, der Fredrik får beskjeden om at han skal spille i en annen posisjon enn vanlig. Deretter hopper vi tilbake i tid, og handlingsforløpet blir fortalt kronologisk fra seks dager før finalen. I dagene før finalen får leseren en større forståelse over hvorfor finalen er avgjørende for Fredrik, samtidig som leserens engasjement over hva som skjer etter finalen øker.

Romanen er skrevet med intern fokalisering, det vil si at handlingen utspiller seg gjennom 16 år gamle Fredriks sanser. Leseren blir på denne måten invitert inn i Fredriks indre monolog, men også den ytre dialogen han har med andre. Intern fokalisering er et stilistisk grep forfattere bruker for å skape innlevelse hos leseren ved å presentere de litterære karakterenes sinnsstemning. Dette er noe jeg vil gå nærmere inn på i kapittelet *Leserens narrative forestillingsevne*.

Det første møtet med Fredrik skjer i prologen, der leseren direkte blir dratt inn i Fredriks indre monolog:

«I begynnelsen var det bare ballen og meg. Et par fotballsko. Og grusbanen.

Det var alt.

Men da ting først begynte å skje, skjedde de fort. Jævlig fort.

Plutselig handlet alt om sportsdirektører og agenter, kontrakter og penger.

Penger.

Penger.

Penger.

Men jeg ville jo bare spille ball.» (Stilson, 2018, s. 4).

Allerede i prologen kommer tittelen *Bare spille ball* til syne. En romanåpning som dette åpner for det som skal komme, sier noe om romanen som helhet, samtidig som den griper fast i leseren. Romanåpningen kan også fungere som et speilbilde som foregriper helheten (Selboe, 2015, s. 42), der leseren kan få en innsikt i både handling og tematikk. Frampek om sportsdirektører, agenter, kontrakter og penger i prologen styrker teorien om at *Bare spille ball* handler om noe mer underliggende enn bare det å spille fotball, og er dermed med på å bidra til at leseren kan finne romanens start engasjerende og spennende.

I prologen er i tillegg grusbanen noe av det første leseren møter, som også blir gjentatt gjennom hele handlingsforløpet. Tidlig i romanen sier Fredrik: “Grusen var det stedet der alt startet” (s. 25). Grusen var der Fredrik, Erik og Line spilte fotball hver kveld. Når noe oppleves vanskelig for Fredrik, tenker han tilbake på denne tiden og hvor mye han savner det. Fredrik anvender grusbanen som et trygt holdepunkt for et sted som er fri fra forventinger og stress, når han er i situasjoner som gjør han usikker og psykisk utmattet. I løpet av alle timene Fredrik hadde brukt på grusbanen hadde han aldri vært bekymret for fremtiden, for “det var fotball. Det morsomste i verden” (s. 230), og slik følte han ikke fotball var lengre. Nå var bare fotballen et mål om noe større, og noe som kunne endre livet til Fredrik. I romanens avslutning er Fredrik tilbake på grusbanen med Line, med en åpen slutt mot oppfølgingsromanen *Alene gjennom* (2020).

4.1.3 Personbeskrivelse av Fredrik

Fredrik fremstår som en ambisiøs og motivasjonsdrevet ungdom, som har ett mål om at han en dag skal bli fotballproff og kunne leve av idretten. For å oppnå dette, er det essensielt at han blir best (jf. Pedersen & Eriksen, 2019). Veien til en proffkarriere oppleves belastende for Fredrik, og når den viktige finalen nærmer seg føler han på presset fra seg selv og andre. Fredrik vet at det sitter fotballagenter på tribunen som kan avgjøre framtiden, “det eneste jeg måtte gjøre, var å gjøre som normalt. Hvis jeg bare herjet på høyrekanten, som jeg pleide, kom jeg til å bli fotballproff” (s. 7). I sitatet ligger det et tydelig tegn på at Fredrik ønsker å prestere, og forventer at han kommer til å gjøre det så lenge han får spilt på høyrekanten. Når

beskjeden om at han likevel ikke skal spille i den vanlige posisjonen kunne han som tidligere nevnt “kjenne hvordan alt blodet i hodet forsvant på et millisekund” (s. 15). Et slikt språklig bilde er med på å vekke en følelse hos leseren, enten det er et scenario man har vært i eller ikke, da de fleste unge mennesker har erfart at virkeligheten ikke alltid er slik man forventer seg. At forventningene ikke korrelerer med virkeligheten er ofte er en klar belastning hos ungdommer (jf. Eriksen & Seland, 2019, s. 43). Fredrik klandrer seg selv når han ikke skal spille på den vanlige posisjonen sin (jf. Sundquist, 2018), og i hodet til Fredrik blir beskjeden omgjort til: “Du er ikke god nok” (s. 256). Beskjeden bryter ned Fredrik og det bilde han har av seg selv som en god fotballspiller. Dette påvirker Fredriks psyke, og han føler seg presset.

I mange tilfeller kan en slik psykologisk stressfølelse knyttet til idrett ha en positiv effekt, i form av at de unge blir mer skjerpet og motivert (Norges idrettshøgskole, 2019). I Fredriks tilfellet bidrar forventningspresset han har til seg selv til noe negativt, der gleden ved å spille fotball blir ikke-eksisterende og fører til en stagnerende selvtillit. Som mange unge “fotballgutter” håper Fredrik at han kan leve av barndomsdrømmen sin (jf. Eriksen & Seland, 2019, s. 43). Når Fredrik ikke lenger føler at det lenger er et faktum, forstår han ikke lenger meningen med å spille fotball. Etter en prat med stortalentet Mathias, der Fredrik får vite at Mathias har fått proffkontrakt hos Rosenborg, mener Fredrik at dersom Mathias har fått en slik kontrakt burde han også få muligheten. Fredrik er dermed godtroende når han går inn i kontraktsmøtet med utviklingssjefen i Rosenborg, Solem. Drømmer om livet som proffspiller og avisoverskrifter entrer Fredriks tanker, helt til møtet ikke går som forventet. Fredrik blir knust når forventningene hans ikke korrelerer med drømmen. I samsvar med Fredrik, opplever mange unge at forventningene ikke korrelerer med virkeligheten, noe som kan bidra til identifikasjon og en medfølelse interesse overfor Fredrik.

Når Fredrik ikke føler at drømmen om en fotballkarriere lenger er en realitet, fremstilles Fredrik som usikker og nærmest knust. Han distanserer seg fra vennene og moren sin, ved å unnlate å fortelle dem om hvordan han har det. Dette kan som tidligere nevnt være at Fredrik ikke ønsker å vise seg sårbar. Den indre monologen til Fredrik viser at han er reflektert over følelsene sine, selv om tankene til tider kan virke kaotiske. Utfordringen til Fredrik er å si tankene sine høyt til sine nærmeste. Hadde Fredrik uttrykket følelsene sine til sine nærmeste, ville de hatt større mulighet til å opptre støttende og forståelsesfulle. Når Fredrik unnlater å fortelle hvordan han har det, er det vanskelig for andre å tilby hjelp. Fredrik kontakter sin fraværende far i skjul, til tross for at han vet at faren ikke burde innblandes i fotballkarrieren

til Fredrik. Kontakten til faren kan bunne i at Fredrik vet at faren er ganske lik han selv, når det kommer til å uttrykke følelser. Farens innblanding i Fredriks fotballkarriere fører til at Fredrik fremstilles mer usikker på seg selv. Fredrik har større kvaler med ulike handlingsalternativer etter han opprettet kontakt med faren sin, samt at han i større grad ikke klarer å ta valg for seg selv. Når han ikke klarer å ta valg for seg selv, bidrar det til at Fredrik blir dratt mellom flere mennesker som ønsker noe av Fredrik. Dette bidrar til at Fredrik synes det er utfordrende og vanskelig å gjøre det som føles rett for han. Bilde Fredrik har av seg selv blir svekket, samtidig som han ikke lenger vet hvem han ønsker å være (jf. Lothe, 2016, s. 18).

4.1.4 Forventningspress

Andersen (2019) påpeker at i enhver fortelling kommer ikke hovedkarakterens særtrekk bare til uttrykk gjennom dens individuelle egenskaper, særtrekkene uttrykkes også gjennom relasjonen med andre. Gjennom hovedpersonens møter eller konflikter med andre, kan leseren få et innblikk i hovedkarakteren særtrekk ut ifra hvordan karakteren håndterer disse møtene og konfliktene med andre (Andersen, 2019, s. 39). I *Bare spille ball* kommer ikke forventningspresset bare til uttrykk gjennom Fredrik, men uttrykkes også gjennom forventninger fra foreldre, venner, trenere og fotballagenter. I det følgende vil jeg derfor undersøke hvordan et ytre forventningspress kommer til uttrykk gjennom andre aktører.

Forventningspress fra foreldre

At idrettsaktive barn og unge også opplever forventninger og press i idretten fra ytre faktorer, og ikke bare seg selv, er et faktum (Norges idrettshøgskole, 2019). En viktig men sår relasjon i *Bare spille ball* er relasjonen Fredrik har til sin far. Da faren var ung, var han i samme posisjon som Fredrik selv, som et ungt og lovende fotballtalent. I romanen kommer det frem en bitterhet fra faren i henhold til klubben Rosenborg, som tydelig har preget livet til faren og relasjonen han har til Fredrik og Fredriks mor. Fredrik har ikke et nært forhold til faren, noe som kommer til uttrykk tidlig i romanen: “Sist jeg så fattern, var da han kom på landskampen jeg spilte mot Danmark i København i juni” (s. 17). Nå var det november og en uke før finalen. Fredrik får en overraskende melding fra faren, som ønsker å møte Fredrik på grusbanen. Fredrik undrer over hva han vil nå for “Hver gang vi hadde tatt oss ei økt etter at

han flyttet ut, hadde det endt med at han fortalte meg hva jeg gjorde feil og hvordan han ville gjort det (s. 19). Foreldrenes holdning til barnet sitt har en sentral rolle i barnets utvikling, både fysisk og psykisk (Olympiatoppen, 2019). En far med en holdning om at det du gjør feil, vil ikke i Fredriks tilfelle bidra til en god utvikling. Denne holdningen kan skape usikkerhet og dårlig selvtillit, og Fredrik blir tappet av energi når faren er i nærheten. Faren "(...) kom til å bli skuffa uansett hva jeg gjorde" (s. 20).

Relasjonen mellom Fredrik og faren ligger hele tiden som et uroelement i historien. Fredrik bestemmer seg for å møte faren på grusbanen, og som vanlig må Fredrik vente tross avtalt tidspunkt. Fredrik står og skyter mot mål, og hører farens stemme si: "Vi får se om du klarer det med press, da" (s. 26). Fredrik kunne kjenne at "det var en uro i kroppen som kom snikende fordi jeg så gjerne ville klare det foran fattern" (s. 27). Presset om å prestere foran faren, fører til at Fredrik ikke treffer mål. Hver gang Fredrik og faren møtes er det i tilknytning til fotball, og det er tydelig at faren ønsker å leve sin drøm om en fotballkarriere gjennom Fredrik. Fredrik ønsker derimot at faren skal opptre mer som fedre skal gjøre, ved å gi omsorg og råd. Faren gir Fredrik nye, dyre fotballsko og Fredrik øyner et håp om at faren endelig skal opptre som en far:

"Jeg hadde ingen anelse om hva som skulle komme, men med de nye skoene og det at han hadde vært så positiv, tenkte jeg at han kanskje skulle si unnskyld. Jeg fikk følelsen av at han hadde forstått hvor skuffa jeg egentlig hadde vært fordi han aldri hadde brydd seg om meg og fotballen, eller om meg, egentlig. Nå skulle han gjøre det godt igjen" (Stilson, 2018, s. 35)

Til Fredriks skuffelse har ikke faren endret seg. Faren forstår ikke hvorfor Fredrik skal være så lojal mot de andre på laget, og sier: "Jeg har ikke brukt 3000 kroner på nye fotballsko til deg for at du skal gi fra deg ballen til de andre spillerne, sånn at de får være stjerner" (s. 40). Faren forteller at hvis Fredrik fortsetter slik i finalen vil det være den siste kampen han ser Fredrik spille. Denne fremstillingen av faren kan tyde på at faren kun er opptatt av seg selv, som kan bidra til å begrense de videre utviklingsmulighetene til Fredrik (jf. Schjei, 2020). Unge idrettsaktive trenger støtte fra foreldrene sine, både når de presterer bra, men også når de er skuffet over egne prestasjoner. *Bare spille ball* fremstiller en far som ikke har vært til stede, som kun bryr seg om talentet og prestasjonene til sønnen sin. Det kan fremstå som om faren er opptatt av Fredriks prestasjoner kun for egen vinning. En proffkarriere innen fotball

kan i mange tilfeller utbetale store økonomiske summer, noe som er et mulig motiv for at faren ønsker å bli innblandet i Fredriks karrierevalg. Faren tar ikke stilling til hvordan dette er for Fredrik, og får han inn i situasjoner som er vanskelig for Fredrik å håndtere. Fredrik ønsker å være i Rosenborg, men faren vil derimot ha Fredrik til andre fotballklubber. Dette vil resultere i at faren og Fredrik må flytte fra Trondheim. Alt Fredrik egentlig ønsker er at faren skal se på han som noe annet enn bare en fotballspiller, og anerkjenne han akkurat slik han er.

Relasjonen til moren viser seg etter utvekslingen av nye fotballske mellom Fredrik og faren. Fredrik kommer hjem til moren og «Én ting var helt sikkert: Mamma måtte ikke se posen med fotballskeene. Da ville hun skjønne at jeg hadde vært med fatteren» (s. 41). Moren klarer å rive til seg posen med fotballskeene, og får vite at skeene er fra faren. Hun ønsker ikke at faren skal blande seg i fotballspillingen til Fredrik, noe også faren egentlig er klar over. For at Fredrik skal beholde skeene tar han i bruk hersketeknikker som retter seg mot morens deltakelse i hans fotballkarriere: «Hvis du kanskje hadde brydd deg litt om det jeg holder på med, hadde du visst det, sa jeg, og så satte jeg skeene tilbake på bordet, før jeg lente meg tilbake i stolen og la armene i kors» (s. 50). Moren forklarer at hun bryr seg, men at hun må jobbe ekstra for at de skal klare seg. Faren til Fredrik hjelper ikke med økonomien, og moren blir derfor skeptisk når han har gitt så dyre ske til Fredrik og forteller at faren “ser på de skeene som en investering. Han vil ha noe igjen fra deg for det. Og tro meg, Fredrik, du vil ikke stå i gjeld til din far” (s. 53). Dette styrker også teorien om at faren ønsker å være innblandet i Fredriks fotballkarriere med tanke på egen økonomiske vinning. Fredrik bestemmer seg for å beholde skeene og lyve til moren sin ved å gjemme skeene hos Line.

Fredrik er frustrert over at moren ikke forstår drømmen om en fotballkarriere. Da hun forteller en historie om da faren var på samme alder som Fredrik, forstår han plutselig mer av faren sin og hvorfor faren nå lever det livet han gjør. Faren til Fredrik hadde fortalt moren at den verste fienden til en fotballspiller var den dårlige samvittigheten:

“Å kjenne på hva alle andre synes om det du gjør. At man går glipp av ting som andre mener at du ikke bør gå glipp av fordi livet er ditt og datt og det kan man ikke drite i, at man en dag vil angre på at man ikke gjorde mer. Men jeg vil ikke gjøre alt livet har å by på. Jeg vil spille fotball. Jeg vil bli best.» (Stilson, 2018, s. 101)

I dette øyeblikket kjenner Fredrik seg igjen i faren sin, samtidig som han føler på dårlig samvittigheten over å ha løyet for moren om fotballskeene. Fredrik innser at faren ble som han ble fordi han og moren hadde stått i veien for fotballdrømmen til faren, og kjenner på den samme følelsen. Nå føler Fredrik at moren er en hindring for den kommende fotballkarrieren, det samme scenarioet som da foreldrene var unge, og tar dermed kontakt med faren sin slik at han er sikret en foresatt som kan skrive under på eventuelle proffkontrakter. Den dårlige samvittigheten overfor moren forblir, "lojaliteten til mamma og lysten til å bli fotballproff. De kjempet mot hverandre" (s. 194). Fredrik står overfor et etisk dilemma, der lysten til å bli fotballproff er den største motivasjonen for Fredrik akkurat nå, og lojaliteten for moren må dermed vike. Moren ønsker kun å gi Fredrik den kjærligheten han ikke har fått av faren sin, og fremstår bekymret for at Fredrik skal gå i samme spor som faren sin dersom forventningene til Fredrik ikke korrelerer med virkeligheten. Hun er bekymret for at fotballen står i veien for et lykkelig liv, men viser likevel hvor stolt hun er av Fredrik.

Det viser seg at farens mål er å få Fredrik inn i en annen fotballklubb enn Rosenborg, et mulig hevnmotiv fordi faren selv føler seg sviktet av Rosenborg. I møte med fotballagenter fra Mjøndalen fotballklubb har Fredrik en dårlig følelse allerede fra begynnelsen. Fredrik blir overkjørt av faren, og får en konvolutt med penger i som får Fredrik til å tenke: "Noe i ryggmargen sa meg at dette var feil" (s. 228). Fredrik forsøker å gi konvoluttene tilbake, noe som ikke faller i god jord hos faren. Når Fredrik og faren forlater møtet kjenner Fredrik at faren strammer fingrene rundt nakken hans. Faren er opprørt fordi han mener Fredrik skjemmer han ut for fotballagentene han har kontaktet for å se Fredrik spille, som igjen viser til at faren kun er opptatt av seg. Faren til igjen ingen stilling til hvordan dette oppleves for Fredrik.

Etter den viktige finalen kommer den psykologiske belastningen faren ilegger Fredrik tydeligere frem. Faren er igjen opprørt over at Fredrik. Fredrik ringe ikke faren rett etter finalen, og Fredrik hadde dermed tid til å snakke med andre fotballagenter. Fredrik og faren sitter i bilen, og redselen over hva som kommer til å skje brer seg over Fredrik. Måten faren snakker på får Fredrik til å forstå at faren er forbannet, tross at Fredrik spilte bra og avgjorde finalen. Fredrik var kjent med at faren kunne klikke på han, "men dette var en annen type klikk. En type klikking som jeg kunne huske at han hadde mot mamma før de kuttet kontakten helt" (s. 312). Sinne fra faren viser igjen at det er kun sitt eget rykte han er opptatt av og prøver å manipulere Fredrik ved å si:

“Du svikter meg faen ikke nå, Fredrik. Jeg har fikset alt dette for deg. Vi kan gjøre deg svær. Det er ikke Rosenborg som er målet ditt, vet du. Vi skal få deg til utlandet. Jeg kan dette spillet. Jeg vet hvordan det fungerer. La meg hjelpe deg, sa han, og sinnet gikk over i trygling. Han var desperat” (Stilson, 2018, s. 318).

Faren vet at drømmen til Fredrik er å bli fotballproff, og oppfører seg desperat overfor Fredrik. Dersom Fredrik inngår en kontrakt med Rosenborg, noe faren vet er drømmen til Fredrik, vil ikke faren få noe igjen for det. Da vil Fredrik bli boende hos moren og få den oppfølgingen han trenger av treneren Ståle, og dermed ikke ha behov for farens hjelp. Faren til Fredrik tenker som nevnt bare på seg selv, og tenker ikke over den psykologiske belastningen han ilegger Fredrik. Faren begrenser på mange måter Fredriks utviklingsmuligheter, da han verken opptrer som en verdiformidler eller en rollemodell slik han burde (jf. Schjei, 2020).

Forventningspress fra trenere, agenter og sjefer

Sammen med foreldrene har treneren en sentral rolle i den idrettslige utviklingen til barn og unge. Trenere skal virke som kunnskapsformidlere, verdiformidlere og rollemodeller (Schjei, 2020). De skal ivareta og utfordre de unge både psykisk og fysisk, og være bidragsytere til at de unge kan utvikle gode vaner og holdninger de kan anvende i utfordringer de møter i sitt treningsmiljø. Etter samtalen med Mathias går Fredrik inn i møte med utviklingssjefen i Rosenborg, Solem, med høye forventninger. På kontrakten står det AMATØR, og Fredrik blir truffet av den harde fotballrealiteten, som fører til at Fredrik ikke ønsker å dra på trening. Han føler seg sviktet av Rosenborg, og drar dermed ikke på trening. Treneren til Fredrik, Ståle, oppsøker Fredrik hjemme og forteller at han har snakket med Solem: “Solem sa at du hadde takket nei til kontraktstilbud fordi du hadde forventninger om den samme avtalen som Mathias hadde fått” (s. 167-168). Fredrik klarer ikke å holde tårene inne: “problemet er å være i en klubb der ingen har trua på deg” (s. 169). Ståle tar Fredrik inntil seg og forklarer at selv om klubben akkurat nå har fokus på noen andre, er ikke fotballen statisk, “vi utvikler oss, vi blir bedre, og de som gjør jobben best, vil komme lengst” (s. 170). Ståle bidrar til at Fredriks holdninger utvikles, og at han får en forståelse over at man alltid kan møte på utfordringer. I dette tilfellet fungerer Ståle som en rollemodell for Fredrik, en rolle faren til Fredrik egentlig burde tatt.

Selv om Ståle er en god verdiformidler og en god støtte for Fredrik, klarer ikke Fredrik å gi avkall på proffdrømmen her og nå. Det er andre som faktisk ønsker å satse på Fredrik, og som har vist interesse for han. Mathias, stortalentet på laget, har gitt Fredrik kontaktinformasjonen til Sverre, fotballagenten som hjalp Mathias med å få proffkontrakt i Rosenborg. Kontakter ikke Fredrik Sverre, føler han at svikter Mathias, både fordi Mathias uttrykker en form for anerkjennelse om at Fredrik er god nok og fordi han har tatt seg tid til å snakke med Sverre for Fredrik. Sverre på sin side har forventninger om at Fredrik snakker med moren om tillatelse til å være Fredriks agent, noe Fredrik vet blir vanskelig å få tillatelse for. Høyere opp i instansen finner vi Rosenborgs utviklingssjef, Solem, som først bryter Fredriks forventninger, men senere ønsker å gi han proffkontrakt etter Fredriks gode prestasjoner i finalen. Fredrik blir irritert på Solem for at Solem ikke benyttet seg av sjansen han hadde i det første kontraktsmøte. Samtidig blir Fredrik mer usikker, fordi han ønsker å spille i Rosenborg. Sist, men ikke minst føler Fredrik på forventningspress fra fotballagenten fra Mjøndalen, som har dratt til Trondheim for å se han spille. Forventningspresset Fredrik føler på fra fotballagenten fra Mjøndalen er i det store bildet skapt av faren. Fredrik vet ikke hva faren har fortalt agenten fra Mjøndalen, og virker usikker med tanke på om faren har skapt et falskt bilde av han til agenten. Fredrik føler dermed at alle har forventninger til han, samtidig som han ikke ønsker å svike noen av dem. Dette gjør det vanskelig for Fredrik å prioritere sine ønsker og behov, i forhold til hva alle de andre ønsker.

Forventningspress fra venner

I et miljø der fotball er den største fritidsaktiviteten, blir også fritiden organisert rundt dette (Eriksen & Seland, 2019, s. 26). I *Bare spille ball* kommer det fram at Fredrik og vennene Erik og Line har brukt store deler av fritiden sin på grusbanen nedenfor boligblokken hos Fredrik. Fredrik tenker ofte tilbake til tiden på grusbanen da de bare spilte fotball for gøy, nå når konfliktene i henhold til en proffkarriere er vanskelige å håndtere. De vanskelige konfliktene holder Fredrik for seg selv, og involverer ikke vennene sine når han har det vanskelig, som igjen fører til flere etiske problemstillinger for Fredrik.

Erik er Fredriks beste venn, og de har alltid spilt fotball sammen. Nå som de har blitt 16 år, har Erik andre prioriteringer. Han ønsker å bruke helgene på fest, og fotballen blir nedprioritert. De nye prioriteringene til Erik viser seg på treningen, selv om han ikke innser

det selv. Fredrik er uforstående når Erik mener de er på samme nivå, og at Erik også burde bli kontaktet av agenter og sportsdirektører. Siden Fredrik ikke forteller Erik at han har det vanskelig, forstår Erik heller ikke hvorfor Fredrik ikke er mer med. Erik forventer at Fredrik skal bli med på fest etter finalen, men Fredrik synes det virker useriøst. Erik blir fornærmet og sier: ”Det er du som får meg til å se useriøs ut. Det er ikke jeg som er problemet, det er du. Du er for seriøs, Fredrik” (s. 80). For Fredrik er fylla “å sløse bort en dag med ballen. Det var det aller siste jeg ville” (s. 83). Dette viser de ulike prioriteringene til Fredrik og Erik, der Fredriks tanker kun dreier seg om fotball. Imidlertid kan det også virke som om Erik i bunn og grunn savner at han og Fredrik gjør noe annet sammen, enn når de møtes på treningene.

Fredrik er redd for å såre Erik ved å fortelle om møtene han har vært i, da det potensielt kan nedbryte Eriks selvtillit og det vennskapet de har. Treneren Ståle uttrykker bekymring rundt om Erik skal spille i finalen, da den fysiske formen til Erik har stagnert grunnet alkohol og lite mosjon. Fredrik vet at Erik ikke ønsker å vise seg sårbar foran noen, men Erik sto og gråt rett foran Fredrik i frustrasjon over realiteten som nå traff Erik. Erik spør om Fredrik har hørt noe fra Rosenborg angående kontrakt, og Fredrik:

“flettet fingrene i hverandre slik at de utgjorde en liten skål. Jeg så Erik inn i øynene, før jeg stirra ned i skåla jeg hadde laget. Det føltes som om jeg kunne se inn i fotballframtida til Erik, og at den lå i de sammenflettede fingrene mine, som en skjør, usynlig glasskule av selvtillit. Og hvis jeg bare dro henda fra hverandre, ville denne lille glasskulen med Eriks selvtillit falle i bakken og knuse i tusen knas, og ingenting ville bli som før. Den glasskula var også vårt vennskap” (Stilson, 2018, s. 186).

Fredrik ønsker ikke at vennskapet til Erik skal gå tapt, og forteller at han ikke har hørt noe selv. Fredrik lyver for å ikke knuse vennskapet med Erik, noe som også kan bunne i at Fredrik tror at Erik har de samme forventningene til seg selv slik som Fredrik har til seg selv. Det er også Erik som får Fredrik til å ta kontakt med faren sin, selv om Fredrik har kvaler med å lyve for moren sin: “– Føkk det, da, Fredrik. Faren din har jo vært fotballproff. Seff må du bruke ham. Det er jo han som kan hjelpe deg, ikke mora di” (s. 189). Fredrik føler seg dermed presset til å ta kontakt med faren, og et visst forventningspress fra Eriks side om at Fredrik skal bli proff.

Ved siden av Erik, er Line også en tidligere god venn av Fredrik som ofte var på grusbanen med han og Erik. I likhet med Erik har også Line blitt glad i å feste, og har dermed lagt fotballen på hylla. Line hjelper Fredrik med å holde fotballschoene skjult for moren til Fredrik, og de gamle følelsene Fredrik hadde for Line blusser opp. Forelskelsen han føler for Line blir med på å skape mer kaos og usikkerhet for Fredrik. Når Fredrik drar på finalefesten ser han Line kysser en annen gutt, og Fredrik tar forhastede konklusjoner på bakgrunn av at Line kysser en annen. Kysset fører til et vendepunkt for Fredrik. Fredrik tar kontakt med faren sin, og skriver under på proffkontrakt med Mjøndalen. Det betyr at Fredrik må flytte fra Trondheim, og bort fra Line, Erik og moren sin. Fredrik så på kysset mellom Line og en annen som et tegn på at han ikke lenger hadde noe å ”holde” seg fast i, i Trondheim. Line på sin side trodde ikke Fredrik var interessert i henne, da hun brukte hele kvelden på å vente på han. Siden Fredrik bare løp fra festen, hadde ikke Line mulighet til å fortelle hva som faktisk var realiteten. Dette viser hvordan dårlig kommunikasjon kan føre til forhastede handlinger eller valg, da det senere viser seg at Fredrik ikke føler valget han gjorde med tanke på Mjøndalen var det riktige valget allikevel.

Mathias spiller på laget til Fredrik, og beskrives som et av de største talentene i Norge siden Martin Ødegaard. Han har skrevet proffkontrakt med Rosenborg, og har fått tilbud fra fotballklubber over hele verden. En kveld Mathias og Fredrik trener sammen får Fredrik håp om at også han kan ha samme muligheter som Mathias. Fredrik ser opp til Mathias og sammenligner seg ofte med han. Han blir irritert fordi han føler Rosenborg kun bryr seg om Mathias, ved at han kan være stjernen på sin vanlige posisjon mens Fredrik må spille på en posisjon han ikke pleier. Fredrik blir skuffet da han ikke får samme kontraktstilbud Mathias hadde fått av utviklingssjef Solem, og tenker: “Jeg som hadde trodd at jeg var som Mathias. Like verdifull, eller nesten i alle fall. (s. 147). Sitatet viser hvordan Fredrik sammenligner seg selv med Mathias, men også hvordan han kritiserer seg selv. Mathias foreslår at Fredrik skal ta kontakt med fotballagenten Sverre, for å få hjelp i eventuelle kontraktsmøter. Fremstillingen av Mathias tyder på at han på mange måter ønsker å hjelpe Fredrik fordi han selv har stått i den vanskelige situasjonen som Fredrik gjør nå. I denne sammenhengen opptrer Fredrik som ganske selvsentrert, da han fremstilles som uvitende om at Mathias mest sannsynlig har vært i samme situasjon selv og kun ønsker å hjelpe Fredrik, og ikke gjøre ting vanskeligere for Fredrik.

Fredrik tror vennene forventer det samme som han selv forventer av seg selv, men realiteten er at de egentlig ikke er så opptatt av at han skal bli proff. Vennene ønsker bare å være en del av livet til Fredrik, uavhengig om han blir proff eller ikke. Fredrik ønsker ikke å dele de vanskelige valgene med Erik og Line, og de blir dermed utenforstående for hva som faktisk foregår i livet til Fredrik. Dette viser kompleksiteten i *Bare spille ball*, der ungdommelige temaer også inngår i en større sammenheng. Romanen viser hvordan ungdommer står overfor mange vanskelig valg, og utfordringene ved det å være ung. Slike utfordringer og dilemmaer Fredrik opplever, kan oppleves reelt og identifiserbart hos unge lesere. Dette bringer oss videre til leserens narrative forestillingsevne.

4.1.5 Leserens narrative forestillingsevne

Leseren av *Bare spille ball* blir invitert til å selv føle på det forventningspresset Fredrik opplever, da romanen er skrevet med intern fokalisering. I følge Vermeule er intern fokalisering en illusjon forfatteren ilegger en litterær karakter, slik at han eller hun oppleves som et individ med egne tanker, følelser, tanker og handlinger overfor leseren (Vermeule, 2010, s. 51). Denne illusjonen kan bidra til en større innlevelse i Fredrik som karakter og i historien generelt, da det oppfattes mer troverdig og ekte. Nussbaum benevner denne innlevelsen i fortellinger for “den narrative forestillingsevnen”, som blant annet kan fremme et engasjement i skjebnen til de litterære karakterene, nettopp fordi leseren kan definere dem som personer med et rikt indre liv som oss selv (Nussbaum, 2016, s. 31). I *Bare spille ball* er store deler av handlingsforløpet fortalt gjennom Fredriks indre monolog, som både kan føre til innlevelse og en medfølelse interesse om Fredriks oppturer og nedturer. Når leseren opplever identifikasjon i en litterær karakter, utvikler leseren med tiden en medlidenhetsfølelse. For å kunne møte andre med medlidenhet, påpeker Nussbaum at leseren må evne å kunne forestille seg at denne litterære karakteren faktisk kunne ha vært en selv, noe leseren gjør gjennom den narrative forestillingsevnen (Nussbaum, 2016, s. 32). Gjennom Fredriks vanskelige valg og skildringene av hvordan forventningspresset til seg selv og fra de andre aktørene føles, vil det være mindre krevende for leseren å selv kjenne på disse følelsene.

Det at leseren blir fortalt *Bare spille ball* gjennom Fredriks fortellerperspektiv, danner også et utgangspunkt for presentasjonene av de etiske verdikonfliktene som omhandler Fredrik, både det han tenker selv, men også de han får leseren til å reflektere over (jf. Lothe, 2016, s. 186).

Troverdigheten av Fredrik som en autentisk person øker når leseren er kjent med Stilsons egen med egen bakgrunn som ung fotballspiller, samtidig som Stilson tillegger Fredrik et rikt, indre liv. Stilson inviterer leseren inn i Fredriks tanker og følelser, som mennesker ellers ikke hadde fått tilgang til i det virkelige liv (jf. Zunshine, 2006, s. 6). Siden leseren blir introdusert for Fredriks indre monolog sammen med en kompleks handling, er det mulig for leseren å finne identifikasjon i teksten uavhengig om de selv spiller fotball eller ikke. Stilson tar for seg forelskelse, bekymringer og vanskelige valg, som mange unge mennesker står overfor. Den narrative forestillingsevnen til leseren blir dermed vekket gjennom Fredriks handlinger, der leseren kan vurdere og ta stilling til de valgene Fredrik tar ut ifra eget perspektiv (jf. Lothe, 2016, s. 17).

4.1.6 Tematikk og etiske problemstillinger

På veien til finalen møter leseren på flere tematiske lag og etiske problemstillinger. På den ene siden handler *Bare spille ball* om fotball og et tilhørende fotballmiljø, kjærlighet og forelskelse, et problematisk familieforhold og venner og festing. På den andre siden handler romanen om det å vokse opp, overgangen fra ungdom til å bli en ung voksen, og hvor vanskelig dette kan være. Samtidig ligger det hele tiden en fortelling mellom linjene, en fortelling om en ungdoms oppfatning av hvordan det er å ha høye forventninger til seg selv, og følelsen av press fra mange kanter. *Bare spille ball* presenterer dermed en rekke temaer som ofte er sentralt for unge i et brytningspunkt mellom det å være ungdom, til å bli en ung voksen. Med slike tematiske lag vil romanen bli plassert under sjangeren samtidsrealisme. En samtidsrealistisk ungdomsroman ansees som troverdig da den er tett knyttet opp mot vår samtid, det er mulighet for identifikasjon, og den tar opp sentrale, men gjerne vanskelige sider ved det å være ungdom (Nes, 2014, s. 30).

Grunnet at veien frem mot en eventuell fotballkarriere viser seg å være vanskelig for Fredrik, havner han i situasjoner der ingen av handlingsalternativene eksplisitt virker å være det opplagte (jf. Nordby, 2012, s. 38). Fredriks verdier kommer i en konflikt, og prioriteringene av verdiene til Fredrik blir i hans tilfelle knytt opp mot hans motivasjon og indre mål (Jf. Lothe, 2016, s. 18). I de fleste etiske dilemmaene i *Bare spille ball* er Fredriks verdi om morens lojalitet noe som preger valgene Fredrik tar. Leserens blir alltid minnet på at Fredrik synes det er vanskelig å lyve for moren. Fredrik vet at det å innblande faren sin i fotballen ikke er det etiske riktige å gjøre, da det sviker lojaliteten han ønsker å ha overfor moren sin.

Det er jo tross alt moren som alltid har vært der for Fredrik. Dette vises spesielt etter faren og Fredrik går fra et møte med agentene fra Mjøndalen fotballklubb:

”Han hadde et knallhardt grep rundt meg. Det føltes klamt og ubehagelig, men kanskje var det bare fordi hele situasjonen var feil? Jeg ville være der, det var dette som måtte til, men likevel kjente jeg at det var noe som ikke stemte. Jeg hadde gitt Ståle et løfte. Og jeg hadde lovet mamma at pappa ikke skulle involveres i fotballkarrieren min” (Stilson, 2018, s. 212).

Selv om lojaliteten for moren gjør det vanskelig for Fredrik å velge handlingsalternativ, er drømmen han har om å bli fotballproff så altoppslukende, og den verdien han ønsker å prioritere. Fredrik viser at hans verdi eller ønske om en fotballkarriere trumfer lojaliteten til moren, selv om samvittigheten overfor moren aldri slipper taket helt. I dette tilfellet uttrykker han verdiene sine gjennom det han gjør, for han forteller aldri hva han føler til noen (jf. Bardi & Schwartz, 2003, s. 1208). På utsiden kan det dermed virke som at Fredrik er egoistisk eller selvsentret, fordi han lar sine individuelle verdier gå over andres. På den andre siden kan det også diskuteres over om han tar de valgene han gjør, fordi han ønsker å få et bedre forhold med faren. Fredriks største ønske er å spille i Rosenborg, mens faren har andre planer. Dermed kan det også diskuteres om Fredrik lar farens behov gå over sine egne, med et ønske om å få en bedre relasjon med faren sin.

Når Fredrik til slutt har fått oppfylt drømmen om å bli fotballproff gjennom å ha skrevet under proffkontrakten med Mjøndalen, føles det likevel ikke riktig. Han føler ikke på den lykken han trodde han ville føle på. Fredrik trodde at når han først hadde fått drømmen om å bli fotballproff oppfylt, ville alt føles mye bedre. Nå ville jo et nytt og spennende kapittel i Fredriks liv begynne. Fredrik klarer ikke å finne lykken i å ha bli fotballproff fordi han selv ikke føler han har kontroll over eget liv. Han er bekymret for at faren fortsatt vil overkjøre han. Som følge av dette opptrer Fredrik fortsatt usikker, og ønsker seg tilbake til gamle tider da han, Erik og Line var på grusen uten noen bekymringer for framtiden. Fredrik uttrykker følelsene sine om å bli kalt fotballproff av Line til leseren slik: ”At noen andre kalte meg for fotballproff. Det var sant. Jeg var fotballproff. Jeg hadde proffkontrakt. Og det kjentes jo litt bra, men aller mest feil” (s. 371). I dette sitatet legger Stilson opp til det Lothe kaller etisk respons (jf. Lothe, 2016, s. 25). Den etiske responsen får leseren til å reflektere over spørsmål om hva de ville ha gjort eller følt i samme situasjon som Fredrik (Jf. Lothe, 2016, s. 25).

Fredrik får leseren til å reflektere over hvorfor det føles feil selv om drømmen hans har gått i oppfyllelse.

4.2 *Alt jeg skylder deg er juling* av Arne Svingen

4.2.1 Presentasjon og handlingsreferat

Alt jeg skylder deg er juling (2019) er en ungdomsroman skrevet av den kjente forfatteren Arne Svingen. Bokomslaget er illustrert av Halvor Bodin og viser en sort bakgrunn, med noen lysglimt som trer frem som gråtoner. Tove Steinbo påpeker at fargen sort ofte blir ansett som sorgens og dødens farge i vår kultur, og at flere fargerapeuter mener at fargetonen grått signaliserer sammenbrudd og vanskeligheter (Steinbo, 2006, s. 97; s. 99). Bokomslaget i seg selv sier ikke mye om fortellingens handling, men i sammenheng med tittelen og fargetonene som er anvendt, fremstår det som en roman med et alvor og mulig dystert tema. Det fremkommer også et symbol av et dødninghode på omslaget. Den norske akademiske ordbok viser til at dødningoder ofte er et symbol for døden. Lysglimtene som fremkommer mellom den sorte bakgrunnen kan representere håp, eller at det finnes en form for lysglimt i historien. Et dødninghode trenger dermed ikke å symbolisere en fysisk død.

I *Alt jeg skylder deg er juling* møter leseren Herman på 17 år, som liker å slåss. Han går ofte gatelangs på kveldstid og slåss med mennesker sammen med kompisen Tarik. Herman slåss ikke med hvem som helst, og han har en grense når det kommer til å utføre vold mot andre. Herman sparker ikke folk som ligger nede, eldre mennesker eller jenter, og ønsker ikke å være med på planlagt vold. Det som driver Herman i livet er ønsket om å leve her og nå, for i fortiden er det noe han ikke ønsker å se tilbake på, samtidig som fremtiden ikke ser særlig lys ut. Når Herman plutselig treffer Silje blir hverdagen en helt annen. Silje har nemlig en hevnliste over menn som ustraffet har forgrepet seg på barn, og ønsker hjelp av Herman. Silje har nemlig hørt rykter om at Herman både er farlig og flink til å slåss. Hevnplanen til Silje går imot Hermans prinsipper om planlagt vold, men han bestemmer seg likevel for å bli med da han har fått følelser for Silje. Dette blir starten på en følelsesmessig reise for Herman, der han bestemmer seg for å møte den ene personen som virkelig fortjener juling, samtidig som volden til slutt får konsekvenser.

4.2.2 Komposisjon og fortellerperspektiv

Alt jeg skylder deg er juling er en ungdomsroman på 185 sider som er delt inn i 15 kapitler. I motsetning til *Bare spille ball*, begynner ikke *Alt jeg skylder deg er juling* med en prolog. Leseren blir invitert rett inn i handlingen gjennom Hermans indre monolog: "Skal jeg være helt ærlig, så finnes det ikke noe mer rensende enn å kjenne knyttneven treffe haka til en idiot" (s. 5), i en såkalt in medias res - åpning. I likhet med *Bare spille ball* gir romanåpningen til *Alt jeg skylder deg er juling* leseren et innblikk i fortellingens tema. En in medias res- åpning gir ingen introduksjon av personer, tid eller sted. Dette kan bidra til at leserens nysgjerrighet for fortellingen øker, da leseren får mer informasjon om personer, tid og sted gjennom lesningen. Dersom leseren fått utlevert all informasjon tidlig i romanen, ville ikke den videre lesningen vært like spennende eller lokkende.

Romanen blir fortalt kronologisk gjennom Hermans fortellerperspektiv. I likhet med *Bare spille ball* bidrar en slik intern fokalisering til en større form for identifisering og gjenkjennelse hos leseren. Leseren får innblikk i Hermans indre monolog og den ytre dramatikken som vises gjennom dialogen Herman har med andre. Svingens fortellermåte bidrar til å danne etiske spørsmål, som er gjennomgående i romanen (jf. Lothe, 2016, s. 23). Et gjentakende etisk spørsmål i romanen er spesielt spørsmålet leseren kan ha til den rettferdiggjørelsen Herman ilegger voldsutøvelsen sin. Herman slår ikke hvem som helst. Han ilegger alltid den han utfører vold mot en grunn til at de fortjente det. Dette kan være at noen har en irriterende latter eller har gitt et "stygt" blikk. Leseren må reflektere over hvor de stiller seg til denne rettferdiggjørelsen. Er det greit å utøve vold så lenge man kan rettferdiggjøre det?

I tittelen *Alt jeg skylder deg er juling* ligger også denne rettferdiggjørelsen. I følge den Norske Akademiske ordbok betyr å "skylde noen" å gjengjelde noe. *Alt jeg skylder deg er juling* tilsier at det er spesielt en person som fortjener juling. Herman mener det er kun en person som Herman ikke skylder noe annet enn juling. Dette er igjen med på å vekke en interesse hos en leser og knyttes til refleksjonen leseren gjør ved rettferdiggjørelsen over voldsutøvelse. Refleksjon over at det er spesielt en person som virkelig fortjener juling, kan få leseren til å tenke over hva denne personen har gjort som fører til at han eller hun ikke fortjener annet en juling. Som leser er det også interessant å kunne sette seg inn i en person som utfører vold, da det som regel er en grunn til at de utfører det. Gjennom Herman i *Alt jeg skylder deg er juling*

kan leseren nettopp få innblikk i hvordan det er på innsiden av et menneske som utøver vold mot andre.

4.2.3 Personbeskrivelse av Herman

Herman er 17 år, og bor sammen med sin mor og lillesøster i Oslo. Inne i seg bærer han et ukontrollert sinne og lar dette gå utover omverdenen. Herman vil likevel ikke at volden skal komme på avveie, og trenger derfor å føle at han har en viss kontroll. Herman sier selv at “det går nemlig en grense et sted” (s. 6), som kan tyde på at han ikke ønsker andre vondt med mindre de har gjort seg fortjent til det. Frykten til Herman er å bli filmet når han utøver vold, for “jeg vil ikke spres som virus på vinteren” (s?). Dette tyder på at han ønsker en relativ konsekvensfri form for vold. Herman vet hvor farlig et slag i ansiktet er, eller at et hode i asfalten kan bety døden. Alt Herman ønsker er å gi motstanderen et tilstrekkelig inntrykk. Dette kan bunne i at han innerst inne tenker på framtiden, selv om han selv mener han er en person som lever her og nå uten noen form for framtidsplaner. Med voldsutøvelsen er ikke Herman ute etter en form for berømmelse, men snarere enn form for en renselse.

Denne renselsen kommer til syne allerede i romanens første setning: “Skal jeg være helt ærlig, så finnes det ikke noe mer rensende enn å kjenne knyttneven treffe haka til en idiot” (s. 5). Svingens romaner handler ofte om å kunne snakke sant om det som virkelig betyr noe, og på en eller annen måte skape en form for likevekt for det man bærer inne i seg, og det man deler med omverdenen. I Hermans tilfelle er det han bærer inne seg så vondt at han ikke deler det med noen andre. Dermed må Herman få renses ut det vonde på en annen måte, ved å utøve vold på verden der ute. Hermans strategi går altså ut på å lindre en indre og ufortjent smerte ved å kunne forvandle den til noen andres fortjente lidelse. Det at volden skal gå utover en “idiot” forteller leseren at volden må kunne rettferdiggjøres, for Herman slåss ikke bare for å slåss. Han “knocker ikke ned gamle folk. Jeg slår ikke jenter, barn eller hunder. Ikke handikappede, kortvokste eller feiginger som aldri slår tilbake heller. Jeg kliner ikke til folk som ikke fortjener det” (s. 6). Det at noen må “fortjene det” viser til en rettferdiggjøring for det han gjør, og handler i bunn og grunn om gjengjeldelse og skyld, slik tittelen *Alt jeg skylder deg er juling* tilsier. Når Herman tenker at volden han påfører andre er fortjent, blir det også vanskeligere å be om unnskyldning for det gale man selv har gjort.

Fremstillingen av Herman tyder ikke på at han har så mange nære venner. Tarik er den eneste som blir nevnt tidlig i romanen. Herman og Tarik går ofte gatelangs og føler seg som nattens helter. De gir juling til de menneskene de mener ikke klarer å oppføre seg slik de burde. Herman forteller leseren at:

”Tarik og jeg er så forskjellige at vi ikke burde vært venner, og når jeg tenker etter så er jeg ikke sikker på om vi faktisk er venner, for vi henger jo bare sammen noen ville helgenetter. Det er mer jeg ikke kan prate med Tarik om, enn vi faktisk kan snakke om” (Stilson, 2018, s. 8).

Sitatet kan allerede tyde på at Herman har ting han gjerne skulle snakke med noen om. Tarik er ikke en av dem. Herman beskriver Tarik som ”uredd” og at han har ”en utrolig kjapp høyre” (s. 8). Ut i fra Hermans beskrivelse av Tarik fremstår Tarik som en tøff type. Som følge av dette kan det dermed være vanskelig for Herman å snakke om vanskelige eller dypere ting med Tarik. Når de først snakker, snakker Tarik bare om guttegjenger som har avtalt å møtes for å slåss. Det er ikke Herman interessert i, grunnet hans etiske prinsipper om planlagt vold. Herman forteller også leseren at han tror har andre mål en Tarik (jf. Stilson, 2018, s. 9). Selv om Tarik og Herman har ulike mål for livet, ”for uten Tarik går jeg her alene, og den forskjellen er ganske stor” (s. 8). Dette styrker teorien om at Herman ellers ikke har så mange andre han pleier å være med på fritiden sin. Herman forteller også at han synes Tarik kan gå litt for langt når det kommer til voldsutøvelsen noen ganger, og forsøker dermed å passe på at voldsofferet ikke får varige mén. Dette tyder på at Herman ønsker en form for konsekvensfri vold.

Selv om Herman ønsker en form for konsekvensfri vold, er ikke alltid det realiteten. En natt på byen med Tarik slår Herman ned en gutt som snakker stygt om jenter. Gutten holder seg for nesen, og Herman konkluderer med at nesen mulig måtte være brukket. Problemet oppstår når Herman senere forstår at denne gutten er en tidligere barndomsvenn, Markus, og får høre fra moren sin at Markus faktisk har brukket nesen. Når Herman tenker etter “så sa han jo til og med: Det er jo meg. Men jeg hørte bare ikke etter. Sinnet hadde overtatt. Jeg var den andre Herman, han ingen koddet med” (s. 31). Dette sinnet som Herman selv forklarer som et “tunnelsyn” eller at han “ser rødt” (s. 77), er noe flere kan gjenkjenne seg i og dermed også identifisere seg med. Når man “ser rødt” mister man seg selv og den kontrollen man ønsker å ha. Nussbaum påpeker likevel at det ikke alltid er mulig å identifisere seg med en litterær

karakter, men at det likevel kan være en kilde til større forståelse, der lærdom om hva blant annet omstendigheter kan gjøre med mennesker (Nussbaum, 2016, s. 24). Ved å lese *Alt jeg skylder deg er juling* kan lesere som ikke er kjent med vold finne lærdom og kunnskap om hvorfor noen tar ut sinne i vold. Personer som kjenner seg igjen i Herman kan få økt selvforståelse.

I det neste kapittelet skal jeg undersøke hvilke forventninger Herman føler på fra andre. Herman forstår kanskje ikke selv hvordan et ytre forventningspress gjør noe med han i begynnelsen av romanen, men leseren av *Alt jeg skylder deg er juling* kan derimot se dette tidligere.

4.2.4 Forventningspress

Forventningspresset som blir fremstilt i *Alt jeg skylder deg er juling* blir fremstilt mer indirekte enn i *Bare spille ball*. Herman uttrykker selv at han egentlig ikke har forventninger til noe. Han ønsker å leve her og nå, og sier han ikke bryr seg om framtiden. Likevel vises det gjennom handlinger og møter med andre mennesker at dette ikke er realiteten for Herman. Familien forventer noe av Herman, samtidig som Silje forventer noe annet.

Forventningspress fra foreldre (uttalte og uuttalte)

For en leser med liten eller ingen erfaring med vold, kan det være vanskelig å forstå hvorfor Herman er så sint, og hvordan han klarer å rettfærdiggjøre voldsutøvelsen sin. Det å utføre vold er straffbart og ikke minst farlig for offeret. Rapporten *Sint utenpå, vondt inni* fra Forandringsfabrikken viser at de fleste barn som utøver vold har opplevd vonde ting i oppveksten. Flere av disse barna mangler ord for de vonde følelsene og lar det dermed komme ut i et sinne (Forandringsfabrikken, 2020, s. 25). I *Alt jeg skylder deg er juling* viser det seg at Herman har opplevd vold fra faren sin under oppveksten, noe som kan være roten til sinnet han bærer inne i seg. Herman sier selv at det er en person som virkelig “fortjente nevene mine” (s. 183), men når han skal konfrontere faren sin klarer han ikke å slå. Herman drømmer ofte om faren sin, som når han er i fengselscella og våkner han av at han slår rundt seg:

“Hvert slag treffer. I bakhodet, nakken, tinningen. Han snur seg, og stirrer inn i det forslåtte ansiktet til pappa. Igjen har han det sinte uttrykket, som en slags Halloweenmaske som sier at nå er det faen meg nok. Jeg slutter å slå. Når han er sint, kommer det til å gjøre vondt. Det hjelper ikke at jeg har truffet ham en rekke ganger. Pappa er usårlig. Han er sterkere enn alle. Og særlig er han sterkere enn meg” (Svingen, 2019, s. 173-174).

Sitatet viser hvordan Herman kan være traumatisert av å vokse opp med en voldelig far. Dersom leseren har evnen til å kunne leve seg inn i Hermans situasjon, kan det bidra til en medlidenhetsfølelse for Herman. At noen barn og unge har det slik hjemme, får leseren til å reflektere over hvordan de selv hadde opptrådd i en slik situasjon. Leseren får en innsikt i hvor vondt Herman har det inne i seg. I følge Nussbaum innebærer medlidenhet en innsikt i at et annet menneske har opplevd smerte eller vært utsatt for noe som personen selv er helt eller delvis uskyldig i (Nussbaum, 2016, s. 32). I Hermans tilfelle er ikke den utøvende volden noe han er helt skyldig i selv, han har opplevd uro og redsel i oppveksten som han mangler ord for, og dermed tar ut de vonde følelsene i vold (jf. Forandringsfabrikken, 2020, s. 27). Booth mener leseren i møte med litterære karakter kan finne lærdom i teksten, og noe som man kan ta med seg videre i livet (Booth, 1988, s. 14). En leser av *Alt jeg skylder deg er juling* kan finne lærdom i at fordømmene våre ikke alltid stemmer, her med tanke på at Herman utad fremstår som en tøff og farlig person, men inne i seg har han det fryktelig vondt. Herman er et viktig eksempel på at ingen er bare den man ser.

Forholdet Fredrik har til moren sin kommer noe til syne. Herman beskriver henne som at “hun ikke er noen streng dame” (s. 32). Herman har aldri ødelagt noe av verdi hjemme hos dem, fordi han “har ikke knust noe som er eid av noen som ikke fortjener min vrede” (s. 38). Her forteller Herman indirekte at han er glad i moren sin, og ikke ønsker henne noe vondt. Det er moren til Herman som har videreført Hermans holdning om å snakke sant og å være ærlig. Herman reflekterer over hva handlingene hans gjør med moren sin "(...) det finnes kanskje en ting som er helt umulig å forstå, og det er hvorfor jeg drar mamma ned i det samme mørket. (s. 175)". Når moren kommer til Herman på politistasjonen håper Herman at “endelig kommer den flate hånda fykende, den som jeg fortjener så inderlig. Sannhetene kommer til å velte ut av henne” (s. 176). Istedenfor gir moren Herman en klem. Da forstår Herman hvordan hans handlinger også går utover moren, selv om han aldri har gjort henne fysisk vondt.

Sammen med moren bor Herman med sin lillesøster, som han heller ikke ønsker å gjøre noe vondt. Det hintes til at Herman, moren og lillesøsteren har en trang økonomi. Fra rapporten gjort av Ungdata om hvordan norsk ungdom har det, kan atferd på bakgrunn av psykisk helse også knyttes til familiens sosioøkonomiske status. I denne rapporten kommer det frem at barn fra hjem med lavere sosioøkonomisk status ikke har det like bra med seg selv som barn som kommer fra hjem med høyere sosioøkonomisk status (Bakken, 2019). Herman tenker tilbake på at moren ikke hadde råd til noe Herman kunne "lokke" (s. 33) de andre barna med. Når Herman også trenger en advokat, etter å ha brukket nesa til Markus, vet han "at vi umulig kan ha råd" (s. 102). Grunnen til at han går så mye gatelangs er fordi sykkelen ble stjålet, og moren ikke hadde råd til ny sykkel. Tross den sosioøkonomiske statusen til familien viser Herman likevel at det er moren og lillesøsteren som er de to faste holdepunktene han har i livet sitt, og at han både er kjærlig og glad i dem begge.

Forventningspress fra Silje

Hermans strategi om å rense opp i grumset på innsiden ved å utøve vold på verden der ute, blir satt på prøve når han møter Silje. Silje er et spennende og nytt, friskt pust for Herman. Han forstår seg ikke på henne, men ønsker å møte henne om og om igjen. Hun er fryktløs og løper gjennom byen på nattetid sammen med Herman, og knuser et butikkvindu med et trafikkskilt. Herman har hele tiden et blikk bak skulderen, mens Silje løper leende rundt uten en plan for flukten. Silje gjør noe med Herman, "latteren bobler ut av munnen min" (s. 53), og kysser han når det kommer en politibil for å ikke være mistenksomme. Det eneste Herman klarer å tenke på dagen etter er Silje, og kysset.

Etter kysset fortsetter Silje og Herman å tekste, men det ligger hele tiden et spørsmål og ulmer hos Herman: "Hva skal hun med meg?" (s. 41). Silje forteller at de burde ha et prosjekt sammen, et prosjekt som forandrer noe og som virkelig betyr noe. Planen til Silje går ut på å ta igjen mot noen som fortjener det. I det øyeblikket skjønner Herman mye mer av Silje, og "dessuten blir jeg litt skremt, for jeg tror Silje har hatt en plan hele tiden" (s. 70). Det viser seg at Silje kan ha lurt og manipulert Herman til å få følelser for henne. På den måten vet hun at det blir vanskeligere for Herman å si nei til hevneplanen sin. Prosjektet til Silje går ut på å hevne seg på menn som ustraffet har forgrepet seg på barn, deriblant Silje. Hun overlever lappen med listen over navn til Fredrik:

"Jeg tar lappen. Det står en liste med navn på den. Ingen jeg kjenner. Selvsagt skal jeg si til henne at jeg ikke er klar for dette. At jeg er helt enig i at noen må ta igjen, men det blir ikke meg, ikke akkurat nå, jeg er ikke sånn, det er for farlig, for sykt. Det finnes politi og etterforskere og medier til sånt (Svingen, 2019, s. 76).

“(…) Jeg er ikke sånn (…)” (s. 76), forteller leseren at Herman har kvaler med å følge Siljes plan om å ta hevn. Dessuten går det imot Hermans prinsipper om planlagt vold. Følelsene for Silje er større enn tvilen, og Herman lar seg dermed rekruttere til prosjektet, tross de etiske prinsippene Herman har. Prosjektet opptrer som en klassisk superhelt-setting, der de tar loven i egne hender og ønsker å gjøre opp for at rettssystemet og andre myndigheter har sviktet. Ønsket om å kunne rettfærdiggjøre urett kan være både gjenkjennbart og identifiserbart, samtidig som lesere kan gjenkjenne seg i den etiske problemstillingen Herman står overfor. Herman velger å være sammen med Silje, selv om etikken hans om planlagt vold sier noe annet. Han vet hvilke konsekvenser hevnen kan føre med seg, men følelsene for Silje tar overhånd. Ved å innta rollen Nussbaum benevner som en “skjønnsom tilskuer”, vil leseren med et distansert blikk kunne reflektere over hva slags samfunnsborger vi bør eller ønsker å være, og ta dette med i forståelsen for andres liv (Nussbaum, 2016, s. 192). Dersom leseren tar i bruk egne erfaringer, vil ikke lesningen i like stor grad være preget av de personlige fordommene vi har. Ved å knytte egne erfaringer opp mot Fredriks tanker og følelser, vil leseren kunne utvikle en medlidenhetsfølelse for valget Herman tar, uavhengig om leseren tenker at vold er løsningen.

Tvilen rundt Siljes plan henger over Herman gjennom hele romanen. Ved det første offeret på hevnlisten har Herman et balltre i jakkeermet som han var usikker på om han skulle ta med, for “(…) noen sa at det var planlagt om man tok med seg våpen, men hvis man bare plukket opp en tilfeldig stein, var det verre å bevise at det var overlagt” (s. 82). Herman tenker strategisk, og tenker fremover i tid, selv om han selv har sier han lever livet her og nå. Dette peker frem mot at Herman faktisk ønsker noe annet i livet enn for eksempel å havne i fengsel.

Ved det første offeret på hevnlisten til Silje får leseren virkelig kjenne på hva Herman føler for den planlagte volden han nå skal utføre. Herman er verken komfortabel, eller kjenner på det sinnet han vanligvis gjør når han går gatelangs. Silje har jo planlagt at hun og Herman skal ta igjen mot denne mannen, noe som går i mot Hermans prinsipper om planlagt vold. Herman

reflekterer over hvordan han er som person, da Silje sier han er en bra og farlig mann: "Jeg er ikke så bra. Jeg skal faktisk banke opp en fyr. Mange vil si at bra folk ikke gjør sånt" (s. 84). Herman viser moralen som bor inne i han, men klarer ikke å la Silje stå i det alene. Herman er forelsket i Silje, og ønsker ikke å vise at han faktisk kan ha medlidenhet for noen som har gjort urett. Silje forventer at Herman skal være så tøff som hun har hørt rykter om, og at dette ikke skal være noe problem for han. Herman nøler ved dørkarmen, og "Knyttnevene mine blir liksom ikke så steinharde som de pleier (s. 88). I sofaen sitter en eldre, stakkarslig mann og Silje begynner å gyve løs på han. Herman trekker Silje mot seg, og sier "Unnskyld (...) Jeg klarte ikke, han var bare så..." (s. 90). Grunnet at Herman ikke føler på et skikkelig sinne, klarer han ikke å slå den eldre mannen. For det første går det i mot Hermans prinsipper om planlagt vold, men også i mot grensen han har ved utøvelse av vold på eldre mennesker.

Ved de neste ofrene på listen er Silje skråsikker på at det blir lettere med de andre, "for de har liksom ikke noe med meg å gjøre" (s. 94). Det første offeret hadde nemlig forgrepet seg på Silje da hun var yngre. Silje viser ingen nåde hos de andre ofrene. Herman har derimot vanskeligheter med å utføre hevnen. Han klarer ikke å slå det neste offeret, "Jeg skulle gjerne klint til ham... men det er forskjell på å stå foran en fyr som faktisk vil slåss ... og det her" (s. 100). Mannen sitter hulkende inntil veggen, og Silje stiller Herman overfor et etisk dilemma: "Men hvem av dem mener du fortjener juling? Han som bare vil slåss, eller han som faktisk har gjort sånt mot et barn?" (s. 100). Herman har problemer med å svare på dette selv, for han synes jo at disse mennene fortjener en straff, men vet at det ikke er han og Silje som burde straffe dem. Hos det siste offeret de oppsøker, møter de noe helt annet i døren. Der står en mann klar for kamp, og kjemper imot de begge. Det oppstår en kampsituasjon mellom dem, der Silje til slutt tar frem en sabel, og Herman vil hindre henne i å gjøre "noe veldig dumt" (s. 118). Herman slår og slår på mannen, til mannen slukner. Når det ringer på døren brer panikken seg, og de løper fra stedet, "Alt jeg vil, er at vi skal komme oss vekk herfra så hurtig som mulig" (s. 121). Herman tenker klart og på hvilke konsekvenser dette kan få for både han og Silje. Silje er derimot impulsiv og viser ingen form for konsekvenstenkning. For Silje er dette en spennende flukt som gir det adrenalinkicket hun muligens føler et behov for.

Herman forstår at prosjektet til Silje ikke var til hjelp med den renselsen han trengte, og erkjennelsen av dette fremprovoserer et nytt prosjekt. Den ene personen Herman mener virkelig fortjener juling er faren som bor i Trondheim. Silje er uvitende om Hermans plan, men gleder seg til et nytt eventyr. Herman kjenner noe skjer i magen, "og det føles ikke godt"

(s. 138). Han får frysninger i hele kroppen når han hører stemmen til faren. Når Herman forteller at faren aldri skal oppsøke Herman og familien igjen, er Herman bestemt og kort i framtoningen: “hvis du ikke lover meg det, så kommer jeg til å gi deg juling nå” (s. 143). Faren strammer kjevebeina og Herman reflekterer over hvordan det er mulig å glemme at når dette skjedde “var smellet aldri langt unna” (s. 143). Herman har selv knyttet nevene sine og tar det siste steget mot faren, “så klemmer jeg ham hardt med begge armene rundt ham” (s. 144). Silje forstår ikke hvorfor Herman ikke slo faren sin. Sannheten er at selv hvor mye Herman vil slå faren sin, klarer han det ikke. Dette kan være grunnet i Hermans tanker om: “tenk om han har blitt bedre” (s. 145). En diskusjon om det å kunne forandre seg får Herman til å innse at Silje sliter med noen indre demoner som er farligere og villere enn hans egne. “Det hjelper ikke om du og jeg tar igjen eller noen faktisk forandrer seg, for idiotfabrikken spyr ut nye jævlere” (s. 146), sier Herman idet Silje innser at Herman har blitt slått av faren sin da han var yngre. Herman ser noe i ansiktet til Silje han aldri har sett før: “hun synes synd på meg” (s. 146). Herman vil ikke bli ansett som svak eller stakkarslig, for han er som en elitesoldat. En elitesoldat evner å takle all mulig smerte, samtidig som han kan kjempe videre for de som må reddes. Det eneste problemet Herman har med å sammenlikne seg med en elitesoldat, er at han må være kontrollert uansett hvor sint han blir. Herman vet at før eller siden vil noen klare å sette “fyr på lunta” (s. 147), som uansett vil føre til at han mister kontrollen over det sinne han bærer inne i seg. Dermed løper Herman bort fra Silje, som kan begrunnes i at han er redd for at det ukontrollerbare sinnet skal gå utover Silje. Herman løper til lungene hans hiver etter oksygen. Herman trenger noen aller noe han kan ta sinne sitt utover. I gaten ser han to menn med trange t-skjorter og svulmende muskler, og lar sinnet sitt gå utover dem. Herman starter en slåsskamp, men er ikke sterk nok til å komme seg bort. En av mennene klarer å holde Herman i ro til politiet tar Herman med seg.

Dagen etter våkner Herman opp i en fengselscelle. Oppholdet i fengselscella fører til et slags første vendepunkt for Herman. Herman reflekterer over at han vet han fortjener å sitte der, selv om det ikke føles godt. “Nå er jeg i gang med rullebladet mitt for alvor” (s. 150), og Herman viser igjen at han tenker mot fremtiden og hvilke konsekvenser volden utgjør. Når Herman sitter og venter på en politimann tenker han at han:

“tenker litt for mye på Silje. Og litt for lite på det som har skjedd. Som et lysglimt dukker mamma opp, og jeg rekker så vidt å tenke at det flashet er altfor kort. Mest av

alt håper jeg at Linn ikke får vite hva som har skjedd. Hun kommer til å gråte seg i søvn” (Svingen, 2019, s. 150).

Den dårlige samvittigheten for moren og lillesøsteren viser Hermans refleksjon over hvordan handlingene hans kan påvirke de han er mest glad i. Imidlertid viser sitatet hvordan kjærlighet virkelig kan gjøre blind. Gjennom romanen får leseren aldri innblikk i at Herman har så mange venner. Den eneste vennen leseren blir presentert for er Tarik, som kun er med Herman når de går gatelangs for å finne noen de kan utøve vold på. Herman uttrykker selv at Tarik og han aldri snakker om andre ting enn vold. Med Silje kan det virke som om Herman har funnet en han føler er litt lik seg selv, og dermed også synes det er vanskelig å ikke skulle ha henne i livet sitt.

Herman blir fulgt av en politimann til togstasjonen, der han ser Silje. Herman vil at Silje skal slå han fordi han etterlot henne alene. Han mener han fortjener et slag i ansiktet etter den hendelsen, men blir forvirret over at Silje kysser han i stedet. Det blir fremstilt som om Silje fortsatt ønsker å ha Herman i sin hule hånd, og bruker kysset som manipulasjon. På toget leser de en nyhetssak: “Mann hardt skadet etter angrep i eget hjem” (s. 157), den mannen Silje og Herman hadde skadet den ene kvelden. I Oslo venter flere politimenn på sentralstasjonen og Silje sier “Det er flukt eller ingenting” (s. 157), og kysser Herman igjen. Kysset fører til at Herman glemmer at han egentlig ønsket å dra hjem til moren, og kjærligheten gjør nok en gang blind. Herman og Silje rømmer fra politiet, og sammenligner seg med Bonnie og Clyde når de rømmer, en romantisk og spennende situasjon. De vet ikke hvor de skal, men setter seg på et tilfeldig tog.

På toget møter Silje og Herman en mann som heter Åsulf, som Silje forsøker å overbevise om at de kan få overnatte hos. Dette føles ikke rett for Herman og han ønsker å stanse Silje, fordi han opplever Åsulf som annerledes og sårbar. Herman gjør ikke noe med det for han ønsker ikke å fortelle Silje hva hun skal, eller ikke skal gjøre. Silje manipulerer Åsulfs sårbarhet litt på samme måte som hun gjør med Herman, ved å berøre han og ha en litt flørtete undertone mot Åsulf. Siljes samtaleemner gjør Åsulf ukomfortabel, og Herman bryter inn med samtaleemne som han tror er bedre for Åsulf. Herman ser Åsulfs sårbarhet og føler hele situasjonen blir feil. Silje bruker derimot Åsulfs sårbarhet til å få et sted å overnatte. Under hele samtalen med Åsulf og Silje viser Herman at han alltid er på vakt etter politimenn, der Silje har en helt annen ro. Herman tenker konsekvenser og framtid, mens Silje nyter flukten.

Når de går av toget blir de møtt av flere politi, og “Silje står plutselig med turkniven i hånda. Hun vifter ikke mot politimannen. Hun presser den mot halsen til Åsulf” (s. 171). Herman tenker at han må handle rasjonelt, men står helt spikret til bakken fordi sårbarheten og annerledesheten til Åsulf bidrar til at hele situasjonen blir feil for Herman. Det at Silje står med en kniv mot halsen til Åsulf, går i mot Hermans etikk om å skade mennesker som ikke fortjener det. I Hermans øyer fortjener ikke Åsulf å bli påført noe vondt. Herman ser Åsulf liggende på bakken med blodig hals, og hører Silje løper avgårde.

Knivstikking av Åsulf fremprovoserer det endelige vendepunktet for Herman. I fengselscellen reflekterer Herman over hvor dårlig han kjenner seg selv, han som egentlig har full kontroll. Han ser på sårene og hevelsen på hendene sine “Dette er meg. Mine hender” (s. 175). Herman vil bare sitte der helt rolig, han føler ikke en trang til å velte bordet eller kastet glasset i vegg slik at ellers ville ha reagert. Herman føler at han endelig får det han selv fortjener, og håper at moren også skal innfri Hermans forventinger om et slag i ansiktet fra henne. Som tidligere gir moren bare den kjærligheten Herman trenger. Hun av alle vet at Herman har hatt en vanskelig oppvekst, og at det kan være sårt og vanskelig for barn. Likevel vet hun at Hermans handlinger nå fører til at han ikke lenger kan bo hjemme. Barnevernet mener moren har gjort en for dårlig jobb med Herman. Da går det også opp for Herman at handlingene hans får konsekvenser både for han, men også for moren og lillesøsteren. Han kan ikke lenger bo hjemme for å beskytte de han er mest glad i, samtidig som han påfører de begge psykiske belastninger ved å være bekymret over Herman. Herman må derfor ta et valg over om han vil skifte retning, eller fortsette livet slik han lever det nå.

To måneder senere får Herman en kryptisk melding, som han tenker må være fra Silje. Han sitter ved Akerselva og kommer til å sitte der til han må nå bussen, uavhengig om Silje møter opp eller ikke. Silje har nemlig vært på flukt i to måneder. Herman har blitt en del av *Ny start*, “selv om de godt bare kunne brukt det riktige navnet: *ungdomshjem*” (s. 179). Når Silje dukker opp ønsker hun at Herman skal fortsette med hevnlisten sammen med henne. Herman sier lavt: “Jeg er ikke sånn” (s. 183). Herman forteller Silje at det kun var en person som virkelig fortjente juling fra Herman, “og han klarte jeg ikke å slå” (s. 183). Herman forteller indirekte til Silje at han ikke kommer til å klare å gi mennene på listen hennes juling. Samtidig tenker Herman på moren og lillesøsteren sin, som han enda ikke får lov til å besøke. Hvis han skal få mulighet til å se de igjen, vet han at han ikke kan være med Silje. Silje gir seg likevel ikke, og forsøker å gjøre Herman sint ved å kalle han feig og redd. Før ville disse

ordene ført til at Herman hadde ønsket å motbevise Silje, og dermed blitt med. Silje forteller at det eneste Herman kan er å slåss, noe som viser at hun hele tiden har brukt Herman. Silje utnyttet Hermans følelser, slik at hun kunne få en som var sterkere enn seg selv til å utføre volden. Herman lar seg ikke bli utnyttet igjen, og går fra Silje. I det Herman går fra Silje, går han forbi en gutt med irriterende latter han har observert siden han kom til Akerselva. Herman går mot gutten og gutten blir stille. Før ville en slik irriterende latter ført til at Herman hadde slått gutten, men Herman smiler til gutten idet han går forbi. Dette viser at Herman har fått en holdningsendring, og ett ønske om å endre seg.

4.2.5 Leserens narrative forestillingsevne

I teoridelen presenterte jeg politiets trendrapport fra 2018-2021 i henhold til kriminalitet i Oslo. Trendrapporten viste blant annet at psykisk helse ofte er sentralt i dialogen om voldskriminalitet i ungdomsmiljøer, der det spesielt er et fokus på tidligere offererfaringer og utbredelser av atferdsproblemer (Politiet, 2018, s. 36). Herman er et godt eksempel på at tidligere offererfaringer har ført til at han tar ut det vonde inne i seg i voldshandlinger, og at den psykiske helsen hans fører til disse handlingene. Som følge av at leseren får inngang i Hermans tanker, kan det i større grad føre til en større forståelse over handlingene hans. De realistiske dilemmaene og konfliktene som blir skildret i *Alt jeg skylder deg er juling* kan dermed være gjenkjennelig for flere ungdommer. Svingen er selv oppvokst på Grorud der han var en del av en guttegjeng hvor avtalt slåssing var en stor del av ungdomstiden. I et intervju har Svingen selv fortalt han har hatt utfordringer med et ukontrollerbart sinne, og at det ikke aldri fungerer å telle til ti for å roe ned det ukontrollerbare sinne³. Som Stilson, skildrer dermed Svingen også et miljø og en oppvekst nær hans egen. Dette gjør historien om Herman mer reell og troverdig, og romanen gir dermed rom for leseren til å leve seg mer inn i teksten.

Svingen anvender Hermans handlinger og indre monolog for at leseren kan ta i bruk sin narrative forestillingsevne. Hvis leseren anvender sin narrative forestillingsevne, vil romanen i større grad inviterer leseren til refleksjon i henhold til Hermans handlinger ut fra eget perspektiv (jf. Nussbaum, 2016, s. 32). Herman forstår at Silje kontaktet han på grunn av rykte sitt som en "farlig" mann. Tross Hermans forståelse over Siljes egentlige plan med Herman, klarer han ikke å være tro mot sine egne etiske prinsipper om planlagt vold.

³ Intervju av Arne svingen: <https://www.youtube.com/watch?v=d0P0rm1t78Y>

Hermans forelskelse for Silje bidrar til at han trosser sine etiske prinsipper om planlagt vold. Leseren får føle på hvordan Herman har det når han er i konflikt med seg selv. Planen til Silje føles ikke rasjonell, og Herman forstår at det er ikke slik han får rensset ut de vonde følelsene han har inne i seg. Silje har dermed en helt annen holdning til hevnlisten hun har utformet. Silje manipulerer Herman ved å rettferdiggjøre at mennene fortjener den julingen de kan få, fordi de har forgrepet seg på barn uten å bli straffet for det. Leseren ser hvordan Herman kjemper med og mot sine egne etiske prinsipper, og generelt har problemer med å gjennomføre volden mot ofrene fordi han vet det kan få konsekvenser, og bryter med hans etikk om planlagt vold. Hermans verdier blir her knytt opp mot de verdiene i det miljøet han omgås i (jf. Lothe, 2016, s. 18). Silje har ingen form for konsekvenstenking og har ikke den empatien eller moralen som Herman etter hvert viser at han har. Når Herman er med vennen sin Tarik er det Herman som ofte må passe på at volden ikke går for langt. På denne måten viser både Silje og Tarik at de ikke setter pris på samme verdier som Herman, ved at Herman også tenker på andre (jf. Bardi & Schwartz, 2003, s. 1207). Herman ønsker ikke at handlingene han utfører skal påføre moren eller lillesøsteren psykiske plager. Dette kan få leseren til å reflektere over hvilke verdier de setter høyest, og om dine verdier burde gå over det du føler er etisk riktig å gjøre. I Hermans tilfelle har han blitt blind av kjærligheten, noe som preger handlingene hans.

I likhet med Stilsons roman *Bare spille ball*, gir fortellermåten til Svingen i *Alt jeg skylder deg er juling* leseren mulighet til å se hvordan omstendigheter kan være med på å forme livet til mennesker som er like eller ulike dem selv (jf. Nussbaum, 2016, s. 29). Gjennom Herman viser Svingen leseren hvordan det kan være når man ikke har ord for de vonde følelsene inne i seg, og skisserer hvordan noen handlinger kan være med på å forme og utvikle en person. De leserne som har ingen eller liten erfaring med vold, kan få et annet perspektiv eller ny kunnskap om mennesker som utøver vold. Herman viser hvordan mennesker kan være mer enn det man bare ser utad. Herman går i mot forventinger eller fordommer mennesker kan ha til voldelige og ”farlige” gutter, da han både er reflektert og viser at han tross volden har en moral. Moralene til Herman viser seg gjennom at han får følelser for andre, at han tenker på hvilke konsekvenser volden kan få, samt at han bryr seg om moren og lillesøsteren sin. På samme måte har også samfunnet generelt forventinger til hvordan samfunnsborgere skal eller burde opptre. Siden Herman ikke vet hvordan han skal kommunisere med omverdenen, går han i mot samfunnets forventinger. Vold er straffbart, og kan ikke rettferdiggjøres selv om den voldelige har det vondt inne i seg. Dermed kan lesere av *Alt jeg skylder deg er juling*

reflektere over hvordan man kan gi mennesker som Herman hjelp eller rom til å finne seg selv.

Siljes forventninger om Herman som en farlig mann kan også være gjenkjennelig for lesere. Silje får Herman til å utføre handlinger han innerst inne ikke står inne for selv. Dette kan bli sett i lys av unge som føler at venner i det virkelige liv forventer ting som de selv synes er vanskelig å utføre. Mange er redd for å miste det vennskapet de har, eller for å bli ansett som feig. Dermed blir det også vanskelig å stå opp for seg selv og de prinsippene man selv innehar. Herman skisserer hvordan slike vennskap kan gjøre deg om til en person du egentlig ikke ønsker å være. Herman viser at det er mulig å forandre seg, og at det noen ganger er nødvendig å omgås med andre mennesker som ikke legger et press på deg som person. *Alt jeg skylder deg er juling* viser at det er mulig å bryte ut av en voldelig spiral, og at det finnes hjelp tross de handlingene Herman har utført. Et viktig poeng er likevel at det er opp til den enkelte om han eller hun ønsker å ta i mot denne hjelpen eller ikke. Som i det virkelige liv har Herman et valg. Han står ved et veiskille i det romanen slutter.

4.2.6 Tematikk og etiske problemstillinger

Som tidligere nevnt skildrer *Alt jeg skylder deg er juling* voldsutøvelse hos unge mennesker. Romanen viser hvordan sinnet i en ung person nesten kan gjøre personen ugjenkjennelig for seg selv og for andre, og hvordan en sint ungdom faktisk har det inne i seg. Et gjennomgående og mer skjult tema *Alt jeg skylder deg er juling* skildrer, er hvordan kjærligheten kan gjøre blind. Herman lar sine følelser for Silje overgå hans etiske prinsipper, og lar seg påvirke av hennes holdninger og verdier. Dette fører til at Herman gjør handlinger han egentlig ikke ønsker selv. Silje vet hvordan hun kan manipulere mennesker til å gjøre det hun vil, noe Herman ikke forstår i begynnelsen. Når Herman begynner å utvikle følelser for Silje, bruker hun Herman til å kunne gjennomføre hevnlisten sin. Silje har nemlig hørt rykter om at Herman er farlig og liker å slåss, og trenger hjelp til å straffe menn som ustraffet har forgrepet seg på barn. Når Silje forstår at Herman begynner å få følelser for henne, vet hun hva som må til for at Herman skal støtte opp under planen hennes. Silje vet for eksempel at Herman ikke ønsker å bli assosiert med ord som ”redd” eller ”feig”.

Allerede tidlig i romanen møter leseren på etisk refleksjon. Herman forsøker å overbevise seg selv om hvilke etiske prinsipper han har, tross den volden han utfører mot andre. Som

tidligere nevnt i kapittelet *Personbeskrivelse av Herman* rettferdiggjør Herman voldsutøvelsen ved at offeret på en aller annen måte fortjener det. På denne måten stiller romanen leseren overfor et etisk spørsmål, nettopp det om denne rettferdigjørelsen med at offeret fortjener det, likevel rettferdiggjør handlingen hans. I dette ilegges også funderinger over forskjellen på ukontrollerbart sinne og planlagt vold. Herman mener selv han har kontroll når han blir sint, men motsier seg selv i det han ser sårene på knokkene sine etter han slåss med de muskuløse mennene i Trondheim. Siden Herman innerst inne har en moral kan det fremstå som om dette bråsinne til Herman ikke bunner i at han kun vil slåss, men at det er et utløp for de følelsene han mangler ord for. Dermed blir det også mer utfordrende for leseren å se på Herman som en ”slem” gutt, i og med leseren vet hva han har opplevd i oppveksten.

Alt jeg skylder deg er juling presenterer også to kjente etikere, Mahatma Ghandi og Konfutse. Silje spør Herman om hvem av de to etikerne Herman er mest lik. Politikken til Ghandi er ikke- voldelig, og mennesker kunne si hva som helst uten at Ghandi tok igjen. Konfutse ønsket en leder som skulle styre etter moral, og ikke vold. Herman svarer at han er mest lik Konfutse, da Herman vet han hadde mistet fatningen dersom mennesker kunne sagt eller gjøre hva de ville mot han uten at han kunne ta igjen for det. Det at Herman svarer Konfutse viser at han har selvinnsett, samt at den volden Herman utøver ikke bare kommer av et ønske om å være voldelig. Herman har utfordringer med å kontrollere sinnet sitt, og vet at han ikke har den kontrollen Ghandi har. Konfutse utformet den eldre versjonen av den gyldne regel som lyder slik: ”Gjør aldri noe mot andre som du ikke ønsker for deg selv” (Groth, 2019). Selv om Herman ikke reflekterer over dette selv, er det likevel et prinsipp han selv følger. Når Herman har gjort ting som er sårende for moren og Silje, mener han selv at han fortjener samme type juling han gir til de menneskene han mener fortjener juling.

Når Herman våkner opp i fengselscellen etter Siljes knivstikking av Åsulf, reflekterer Herman over Ghandi og hans livsstil:

"Det er ikke mulig for meg å miste fatningen. Jeg vet ikke hva vilt sinne er. Jeg er Gandhi. Det finnes sånne øyeblikk i livet mitt. Stunder jeg ikke gjenkjenner den andre siden av meg, den som jeg vet finnes. Jeg kan ikke engang forestille meg en situasjon der jeg mister kontrollen. Jeg er i stedet han som ber andre roe seg. Folk kan si hva som helst til meg. Jeg har full kontroll. Hvordan går det an å kjenne seg selv så dårlig?"

Jeg vet jeg ikke er Gandhi. Antakelig er jeg alt annet enn Gandhi. Selv om jeg tror, og nå er jeg helt ærlig, at jeg ikke kunne vært en av dem som slo løs på en forsvarsløs Gandhi i den hjemmevevde kjortelen sin. Derimot hadde jeg vært han som forsvarte Gandhi ved å denge løs på britene, selv om Gandhi neppe ville likt det” (Svingen, 2019, s. 175).

Sitatet viser at Herman har selvinnsett, og at han er reflektert over seg og sine handlinger. Refleksjonen Herman gjør seg viser også hvorfor det ble feil for Herman å skade Åsulf. Åsulf, på lik linje med Gandhi, ble oppfattet av Herman som forsvarsløs. Var det noen i det scenarioet Herman skulle ”denge løs på”, hadde det vært Silje etter sitatet å dømme. To av Hermans verdier ble satt i mot hverandre. Silje på den ene siden som Herman har følelser for, og Åsulf som var forsvarsløs på den andre siden. Som følge av dette ble Herman handlingslammet og dermed tatt av politiet. Sitatet er et godt eksempel på etikken til Herman, og at han ikke ønsker mennesker som ikke har gjort noe galt noe vondt.

Alt jeg skylder deg er juling presenterer dermed flere etiske dilemmaer. Herman går i mot egne etiske prinsipper om vold, da kjærligheten til Silje er så stor. Samtidig får handlingene Herman gjør for Silje konsekvenser for han selv, men også de han er mest glad i. Handlingene Herman gjør går inn på moren og lillesøsterens psykiske helse, da de er bekymret over Herman. Moren og lillesøsteren ønsker ikke å miste Herman i livet sitt, noe Herman heller ikke vil. De er Hermans faste holdepunkter i livet.

Silje og Herman skisser to motpoler når det kommer til etikk og moral. Selv om leseren aldri får vite hva Herman gjør etter møtet med Silje ved Akerselva, kan fremstillingen av Herman i det han går forbi den irriterende gutten og smiler til han, vise at Herman mest sannsynlig er villig til å ta i mot hjelpen han får hos *Ny Start*. Herman er preget etter knivstikkingen av Åsulf og forstår at ting gikk for langt. Hans etiske prinsipper om vold begrenser seg til at volden aldri skal gå så langt at motstanderen blir skadet slik Åsulf ble. Motstanderen skal i så fall bare få et lite inntrykk, og ikke bli skadet for livet. Silje virker derimot upreget av hendelsen med Åsulf, og ønsker å fortsette på hevnlisten sin. Når Herman spør om Silje tenker over det som skjedde med Åsulf forteller Silje at hun hadde lest i avisen at det gikk bra med Åsulf. Når Silje svarer dette viser det tydelig at Herman og Silje er på forskjellige plasser i livet. Selv om det står at det går bra med Åsulf i avisen, reflekterer Herman over hvordan Åsulf har det psykisk. Siden hendelsen har preget Herman i så stor grad, kan han ikke engang

tenke seg hvordan det har preget Åsulf psykisk. Dette er et godt eksempel på hvordan en hendelse eller ulike omstendigheter kan være med på å forme et menneske (jf. Nussbaum, 2016, s. 29). Herman har en endret holdning, der det også tyder på at han ønsker å utvikle holdningen sin ytterligere.

5.0 Komparativ analyse og drøfting

I den siste delen av oppgaven vil jeg foreta en komparativ analyse og drøfting av romanene jeg har analysert: *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling*. I analysen av hver enkelt roman undersøkte jeg fremstillingen av forventningspress i hver sine narrativ. Det vil videre være hensiktsmessig å se analysene i et mer komparativt lys der funnene fra analysen sammenliknes og drøftes. Gjennom å sammenlikne og drøfte vil jeg dermed kunne se om det forekommer kjennetegn som er felles for fremstillingen av forventningspress i de to romanene, samt hvordan romanene kan utvikle leserens narrative forestillingsevne. I drøftingen vil jeg sammenlikne funnene fra de to analysene og undersøke likheter og forskjeller i fremstillingen av forventningspress, den etiske dimensjonen i romanene og utvikling av menneskers mentaliserende evner. Til slutt vil jeg drøfte hvordan romanene kan brukes i skolen.

5.1 Forventningspress

I teoridelen definerte jeg begrepet “press” som et påtrykk, en belastning eller en påkjenning i tråd med den norske akademiske ordboken. Mange unge mennesker har høye forventinger til seg selv, og føler de har alle muligheter foran seg. En naturlig reaksjon til det å ha høye forventinger til seg selv, kan være at man føler seg presset på en eller annen måte (jf. Pedersen & Eriksen, 2019, s. 113). Fredrik i *Bare spille ball* har høye forventinger til seg selv når det kommer til fotballen. Som tidligere nevnt er det essensielt for Fredrik å bli best i fotball, og har store forventinger til seg selv om å bli proffspiller (jf. Eriksen & Seland, 2019, s. 40). Den indre driven til å utmerke seg innen fotballen kan i mange tilfeller føre til en motivasjon til å prestere, men i Fredriks tilfelle fører de høye forventningene han har til seg selv til en psykisk overbelastning når forventningene ikke korrelerer med virkeligheten (jf. Eriksen & Seland, 2019, s. 43).

I *Alt jeg skylder deg er juling* blir forventningspresset Herman har til seg selv fremstilt på en mer indirekte måte enn i *Bare spille ball*. Herman uttrykker ikke direkte at han har spesielle forventninger til noe. Herman virker resignert når han sier: “hver dag fødes det idioter i tusentall” (s. 5). Holdningen til Herman viser at uansett hva han gjør så har ikke det noe å si, for det fødes “idioter” uansett, og at han derfor ikke har forventninger til andre. Fremstillingen av forventningene Herman har til seg selv kommer til uttrykk gjennom grensen han har til voldsutøvelsen mot andre, det at han ikke utfører vold mot de som ikke fortjener det, og at han ikke skal gjøre moren eller lillesøsteren sin noe vondt. Dette kan bunne i en form for “beskyttelse”, at han ikke vil at lillesøsteren skal oppleve det han opplevde som barn, og at moren ikke skal oppleve vold igjen. Barn og unge som utfører vold, har ofte selv vært vitne til foreldre eller andre familiemedlemmer som slår, og dermed kjent på uro og redsel i eget hjem (Forandringsfabrikken, 2020, s. 25). Siden Herman selv har opplevd vold fra faren, vil han skåne moren og lillesøsteren for det. Samtidig viser Herman gjennom hvordan han behandler moren og lillesøsteren at han selv ikke ønsker å bli som faren sin. Da Herman møtte faren sin, strammet faren knyttnevene sine på samme måte som når Herman blir sint. På bakgrunn av dette kan det oppleves at Herman blir skuffet over seg selv, fordi han selv opplever at han blir mer lik faren sin. Herman innser etter hvert at selv om han ikke påfører moren eller lillesøsteren noe fysisk vondt, kan handlingene han utfører likevel tære på psyken deres.

I tillegg til forventningene Fredrik og Herman har til seg selv, føler de på forventninger fra andre. Forskning viser at unge som føler andre har forventninger til seg, føler på et ekstra stort press (jf. Pedersen & Eriksen, 2019, s. 113). Dette er Fredrik et godt eksempel på. Fredrik har en far som plutselig blir mer innblandet i livet til Fredrik en vanlig, og Fredrik har en indre driv om at faren hans endelig skal begynne å bry seg om han. Forventningene faren ilegger Fredrik fremstilles som en plutselig iver til å blande seg inn i Fredriks mulige karriere. Faren fremstilles egoistisk da han uttrykker at han ikke ønsker å se noe mer av Fredrik dersom han ikke følger hans råd angående fotballspillingen, samtidig som faren gjør alt for å ikke ha Fredrik i Rosenborg. Den egoistiske holdningen til faren vises spesielt godt i måten han manipulerer eller påvirker Fredrik til å bytte fotballklubb til Mjøndalen. Det fremstilles som at faren ønsker å få Fredrik bort fra Rosenborg, slik at han kan ta med seg Fredrik og flytte til et annet sted. Flytter faren og Fredrik, vil ikke Fredrik bli påvirket av morens utsagn om at faren er syk eller ikke burde innblande seg i fotballkarrieren til Fredrik. På denne måten kan det virke som at faren ønsker noe av Fredriks fotballkarriere, i form av at faren vet det ligger mye penger i fotball, eller fordi han ønsker å leve sin drøm som

fotballproff gjennom Fredrik. Fra moren har leseren fått ett innblikk i at faren er økonomisk svak, og at økonomien dermed er et mulig motiv for å blande seg inn i Fredriks karriere. *Bare spille ball* har en åpen slutt der det er rom for tolkning over hvordan livet til Fredrik og faren tar veien. I romanens oppfølger *Alene gjennom* (2020) fremstilles faren som pengegrisk og følelsesmessig fraværende. Fredrik skifter mellom å være sint og såret, der han fortsatt ønsker en form for aksept fra faren. Faren tar kontroll over karrieren til Fredrik, selv om Fredrik ønsker å dra tilbake til Trondheim og Rosenborg fotballklubb.

Faren til Herman i *Alt jeg skylder deg er juling* er derimot mer fraværende enn faren til Fredrik, og har ingenting med verken Herman eller resten av familien å gjøre. I romanen kommer det som nevnt frem at faren til Herman har vært voldelig mot både han og moren. Herman har på mange måter internalisert farens uttryksmåte med sinne, der sinne vises gjennom det å være voldelig (jf. Forandringsfabrikken, 2020, s. 25). I det lille møtet Herman har med faren sin ser han at faren verken ser sliten eller trøtt ut, noe som kanskje var normalen før. Samtidig virker faren ydmyk og overrasket over at Herman er der. Dette gjør Herman forvirret og usikker, og Herman får et lite håp eller små forventinger om at faren har endret seg. Likevel kjenner Herman igjen trekk ved faren som får han til å huske tilbake til da faren bodde sammen med Herman og moren. Herman ser at faren strammer deler av kroppen, som tidligere kunne bety at faren var på vei til å slå. Faren til Herman sier “Det... det burde ikke være lov å gjøre sånt mot en far” (s. 142), når han spør om ulike ting om Herman og familien. Det blir fremstilt som om faren sier det på en måte som skal ilegge Herman skyld eller skam over at faren ikke lenger er en del av Fredrik og lillesøsterens liv. Likevel har Herman i likhet med Fredrik et snev av håp om at farens holdning og oppførsel har endret seg, noe som gjør det vanskelig for Herman å slå faren sin. Imidlertid får leseren vite Men leseren lite om dette, og det er derfor vanskelig å si hvor denne relasjonen tar veien.

Mødrene til Fredrik og Herman opptrer som kjærlige mødre som kun ønsker det beste for sine barn. Begge mødrene blir fremstilt med en mulig undertone om at de ønsker å gi den kjærligheten verken Fredrik eller Herman fikk av fedrene sine. Forventningene mødrene har til sønnene sine blir fremstilt gjennom forventninger om ærlighet, noe som blir vanskelig for både Fredrik og Herman. Fredrik lyver for moren sin om alt som skjer med proffkontrakter og farens innblanding, mens Herman lyver til moren sin om reisen til faren. Herman forteller likevel hensikten med reisen når han møter moren sin under det første oppholdet i fengselet, fordi han vet moren forventer at han er ærlig, samtidig som han

forventer av seg selv å ikke såre moren. Fremstillingene av mødrene viser at de begge opptrer som gode rollemodeller som ikke ilegger Fredrik eller Herman unødvendig press. I følge teorien kan dette tilsi at Fredrik og Herman har større mulighet for utvikling, da begge mødrene opptrer som gode verdiformidlere (jf. Schjei, 2020). Selv om både Fredrik og Herman lyver for mødrene sine, viser fremstillingen av følelsene til Fredrik og Herman at lyvingen strider mot deres indre samvittighet.

I motsetning til Herman har Fredrik en annen person som opptrer som en rollemodell for han gjennom romanen. Treneren Ståle er en god støttespiller for Fredrik, og opptrer på en måte som faren til Fredrik burde ha gjort. I Hermans tilfelle kan det se ut til at han får en ny rollemodell i Fred fra ungdomshjemmet *Ny start* ved romanens slutt. Ut i fra Hermans indre monolog siterer han stadig Fred: “*Framskritt er framskritt, og sånt tar vi med oss*” (s. 180). På en måte kan det virke som at Herman med små skritt begynner å internalisere Freds holdninger. Når Herman venter på Silje i slutten av romanen hører han en gutt med irriterende latter, som tidligere ville vært en god nok grunn til å slå ned gutten. Selv om Herman mener at “menneskeheten burde vært forskånet for sånne ulyder” (s. 180), velger han å gå videre og smiler til gutten. Dette viser at Hermans holdninger er under utvikling og at han har tatt til seg det Fred har formidlet gjennom *Ny Start*.

I Fredriks tilfelle kommer som nevnt det ytre forventningspresset til uttrykk gjennom forventningene faren, vennene og de ulike aktørene innenfor fotball har til Fredrik. Selv om de alle ønsker noe av Fredrik, kan det oppfattes som at Fredrik selv “lager” det ytre forventningspresset for seg selv. Fredrik tror vennene hans ønsker at han skal bli proff, men det viser seg at de egentlig ikke er så opptatt av det. De ulike aktørene innenfor fotballen legger et lignende press på alle som ønsker å bli proffe, da jobben deres er å finne de spillerne som er best. Fredrik kjenner på et prestasjonsjag, der det kun er de beste spillerne som blir prioritert (jf. Hanstad, 2011, s. 9).

I Hermans tilfelle er det spesielt Silje som skaper det ytre forventningspresset Herman føler på. Silje har forventninger til Herman som en ”farlig” mann, som verken har kvaler eller anger ved utøvelse av vold. Dette bruker Silje i mot Herman, fordi hun vet at Herman ikke ønsker å bli fremstilt som svak eller sårbar. Herman synes det dermed er vanskelig å holde på sine etiske prinsipper om planlagt vold, da han ønsker å være en del av Siljes liv. Herman føler at dersom han ikke innfrir Siljes forventninger, vil hun ikke lenger ha noe med Herman å gjøre. I

tillegg til Siljes forventinger til Herman, har samfunnet generelt også en forventning om hvordan en samfunnsborger skal eller burde oppføre seg. Volden Herman utøver er straffbart, og fører til fengselsstraff i mange tilfeller. Herman fremstilles som en under-dog i og med at han ikke følger samfunnets normer og regler om hvordan en samfunnsborger skal te seg. Samfunnets forventinger til en samfunnsborger fører også til konsekvenser for moren og lillesøsteren til Herman. Barnevernet og politiet mener at Herman ikke lenger kan bo hjemme med de han er mest glad i, etter en oppfatning av at moren har gjort en dårlig jobb med å lære Herman samfunnets normer og regler.

5.2 Den etiske dimensjonen ved *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling*

Mye av litteraturens appell ligger i etikken den presenterer. Litteraturen stiller etiske spørsmål ved å presentere personer og fortellere som markerer seg moralsk gjennom handlinger, tanker, følelser, holdninger og prioriteringer (jf. Lothe, 2016). De etiske dilemmaene i *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling* blir fremstilt gjennom Fredrik og Herman, og i deres relasjoner til andre. Den etiske dimensjonen i romanene preger ikke bare de litterære karakterene, men den preger også leseren. Som følge av at leseren blir fortalt fortellingene gjennom Fredrik og Herman, blir leseren invitert inn i deres indre monolog, samt den ytre dramatikken som blir fremstilt gjennom dialog. Leserens kan dermed selv føle at de er en del av fortellingene. På denne måten bruker Stilson og Svingen fortellermåten til å danne de etiske spørsmålene (jf. Lothe, 2016, s. 23). Som følge av at leseren inviteres inn i Fredriks og Hermans tanker og følelser, blir leseren også invitert til å reflektere over de etiske dilemmaene fortellingene presenterer. Leserens kan reflektere over hva de selv hadde gjort om de hadde stått overfor de etiske dilemmaene som blir presentert i fortellingene, opp mot Fredriks og Hermans tanker om de valgene dem gjør (jf. Lothe, 2016, s. 189). Både Stilson og Svingen ønsker å uttrykke noe viktig gjennom fortellingene om Fredrik og Herman, og legger dermed opp til det Lothe benevner som etisk respons (jf. Lothe, 2016, s. 25). Når forfattere legger opp til etisk respons i fortellingene, er det nettopp for at leseren skal kunne bli en del av fortellingen. Når Fredrik innblander faren sin i fotballkarrieren sin og lyver til moren sin om det, er det naturlig at leseren tar stilling til samme dilemma. Leserens vet at Fredriks store drøm er å bli fotballproff, men at moren er bekymret for hva det vil gjøre med Fredrik som person. Når leseren selv kan sette seg inn i Fredriks situasjon og ta etisk stilling til situasjonen, vil fortellingen i større grad virke troverdig og reell. Når Herman i *Alt jeg skylder*

deg er juling blir med på Siljes plan om å straffe menn som ustraffet har forgrepet seg på barn, blir leseren stilt overfor flere etiske dilemma. Leseren vet hvor forelsket Herman er i Silje, som fører til at han går i mot sine egne prinsipper om å ikke utøve planlagt vold. Samtidig har leseren alltid moren og lillesøsteren til Herman i bakhodet, da han har uttrykt hvor glad han er i dem. Velger Herman å hjelpe Silje med å utføre hevnlister hun har laget, trosser han sine egne etiske prinsipper om planlagt vold, samtidig som han også risikerer å gjøre moren og lillesøsteren sin mer bekymret. Dersom Herman ikke blir med på Siljes plan, risikerer han at Silje ikke lenger vil være en del av livet hans. Herman er forelsket i Silje, og kjærligheten har gjort han blind for egne etiske prinsipper og verdier. Som i *Bare spille ball* blir også leseren av *Alt jeg skylder deg er juling* invitert til å ta etisk stilling til de etiske dilemmaene Herman kommer opp i.

Det at utfordringene som oppstår i litteraturen ikke bare gjelder de litterære karakterene, men også mottakerne av teksten, viser at den etiske dimensjonen i litteratur både er sterk og sammensatt. Lothe bruker nøkkelordet "livsrelevans", for å forstå den etiske dimensjonen i litteratur (Lothe, 2016, s. 13). Den etiske dimensjonen ved litteratur inviterer leseren til etisk refleksjon ved å knytte egne erfaringer fra sitt eget liv og anvende det inn i den litterære karakteren (Lothe, 2016, s. 13). Når Stilson og Svingen tar opp ulike etiske dilemmaer og konflikter som er gjenkjennelige for ungdommer, er det også mindre krevende for unge lesere å bruke sin livsrelevans inn i lesningen av romanene. På den måten vil de unge leserne også forstå eller godta den etiske dimensjonen som er en del av romanene. Både Fredrik og Herman er i konflikt med seg selv, både når det gjelder egne prinsipper, men også i relasjonen med andre. Dilemmaene de står i blir aller størst når andre forventer noe av Fredrik og Herman som de selv ikke føler er etisk riktig. Handlingene til Herman og Fredrik stiller leseren overfor et verdibasert valg, fordi leseren blir bevisst noen kriterier som språket bærer med seg (jf. Kallestad, 2016, s. 128). Mellom linjene ligger spørsmål om hvem leseren støtter, hva som er galt i handlingen, hvorfor dette er galt og hva som eventuelt hadde vært det riktige å gjøre. Leseren blir utfordret til å klargjøre hvilke kriterier han eller hun har for hvordan et menneskelig fellesskap skal fungere og med utgangspunkt i dette formulere hvilke verdier han eller hun setter høyest (Kallestad, 2016, s. 128). Herman i *Alt jeg skylder deg er juling* har utfordringer med prioriteringene av verdiene sine, i og med han har følelser for Silje. Silje utnytter Hermans følelser for henne, og utfordrer særlig Hermans etiske prinsipper om planlagt vold og verdiene han har som en kjærlig sønn og storebror. Fredrik i *Bare spille ball* klarer ikke å kjenne på lykken over å til slutt ha blitt fotballproff, da han føler at han "svikter

noen uansett hva jeg gjør” (s. 371). Fredriks følelse av å svikte noen uansett hva han gjør, kan også være gjenkjennbar i historien om Herman. Herman forteller indirekte at han ikke ønsker å svikte moren, lillesøsteren sin eller Silje. Utfordringen til Herman oppstår når han faktisk må velge hvem han er villig til å svikte “mest”. Dersom Fredrik velger Silje, svikter han moren og lillesøsteren. Dersom han velger moren og lillesøsteren, svikter han Silje, som han er forelsket i.

Den etiske lesningen handler ifølge Booth om den effekten teksten har på leseren i etterkant, men også hvilken effekt den har underveis (Booth, 1988, s. 14). Begge romanene slutter relativt åpne, der Herman har et valg om å dra tilbake til *Ny start* eller ikke. Ut i fra hvordan holdningen hans mot den irriterende gutten ved Akerselva var, kan det virke som om at han kommer til å ta bussen tilbake til *Ny Start*. Det fremstilles som om at Hermans holdninger er endret, mye på grunn av Hermans ønske om å møte moren og lillesøsteren sin igjen. Herman vet at den eneste muligheten til å kunne møte dem igjen er ved å dra tilbake til ungdomshjemmet. Fredrik i *Bare spille ball* forteller at han ønsker å lage nye spor med ballen i romanes slutt. Dette kan tyde på at selv om ting føles feil nå, vil ting forhåpentligvis ordne seg. Fredrik tror at en ny start med faren og et nytt fotballag, kanskje kan føre til at faren også endrer seg. Det kan være at selvtilliten til Fredrik øker når han får begynne med blanke ark i et nytt fotballag, samt at faren endrer holdning når han ikke lenger er nær Rosenborg fotballklubb som han bærer nag til. En åpen slutt slik som *Alt jeg skylder deg er juling* og *Bare spille ball* har kan få leseren til å reflektere over hva som eventuelt vil skje videre i livene til guttene.

Underveis i lesningen i *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling* blir leseren invitert til refleksjon gjennom valgene Fredrik og Herman gjør, samt at leseren får en unik innsikt i Fredriks og Hermans egne refleksjoner over det de gjør. Ulike lesere vil forstå både Fredrik og Herman på forskjellige måter. Dette er fordi alle lesere møter teksten ulikt, der effekten av teksten handler mye om hvordan en leser møter teksten. I følge Iser er en tekst uten en leser ikke komplett (Iser, 1996, s. 112). At forfatterne legger opp til refleksjon underveis i lesningen, mener Iser (1972) gir en glede til leseren. Leserens følelse er delaktig i historien, og selv kan fylle de tomme plassene i teksten (Iser, 1972, s. 280). De tomme plassene i teksten vil prege enhver tolkning, da tolkningen i stor grad vil være preget av møtet mellom leserens sosiale- og kulturelle erfaringer (Roe, 2014, s. 62). Tolkningene av Fredrik og Herman vil dermed variere, da lesere bringer med seg ulike erfaringer inn i lesningen.

En annen grunn til at tolkningene kan variere fra leser til leser, er fordi følelser kan være rasjonelle. Når følelser og sinnsbevegelser er bygd inn i tekstens struktur (jf. Booth 1988, Nussbaum, 2016), vil det være lurt å innta det Nussbaum benevner “den skjønnsomme tilskuer”. Inntar leseren rollen som “en skjønnsom tilskuer” vil leseren kunne betrakte situasjonen istedenfor å være deltakende. På den måten vil en skjønnsom tilskuer bruke egne erfaringer til å forstå andres liv, uten at ens personlige fordommer hemmer tolkingen (Nussbaum, 2016, s. 192). En leser av *Alt jeg skylder deg er juling* kan ha fordommer mot Herman som utøver vold, da voldsutøvelse er straffbart og skadelig for offeret. Leserens personlige fordommer om voldsutøvelse kan dermed være med å prege lesningen, og resultere i lite forståelse for Hermans situasjon. I *Bare spille ball* kan leseren ha personlige fordommer mot unge idrettsaktive, fordi de ofte kan fremstå egoistiske og neglisjerer menneskene rundt seg. Når leseren kan gå inn i rollen som en skjønnsom tilskuer og ta med egne, liknende erfaringer inn i lesningen om Fredrik og Herman, vil ikke leseren bli hemmet av de personlige fordommene de egentlig er preget av fra begynnelsen. På den måten kan leseren både få nye perspektiver, men også lærdom over mennesker man i utgangspunktet har fordommer mot. En slik distansert holdning, som en skjønnsom tilskuer, kan være vesentlig for etisk vurdering.

Som vi ser vil tolkningene i stor grad være preget av samspillet mellom tekst og leser (jf. Booth, 1988; Nussbaum, 2016), noe som også er hovedfokuset i Iseres resepsjonsteori. Det er leseren som gjør teksten komplett, ved at han eller hun selv fyller ut de tomme plassene med egne erfaringer som kan bidra til å kunne tilpasse teksten til ulike sammenhenger (Iser, 1996, s. 112). Leserens møter teksten med sin forestillingsevne, men er samtidig forpliktet til hva teksten formidler (jf. Nussbaum, 2016; Kallestad, 2016, s. 129). Det betyr at selv om leseren bruker egne erfaringer inn i lesningen, kan ikke en tekst bety hva som helst. Dersom man ønsker å bruke *Alt jeg skylder deg er juling* og *Bare spille ball* i en skolesammenheng er det derfor viktig å huske på at ikke alle unge mennesker vokser opp i et miljø der lesning eller øvelse i lesning står sterkt (jf. Sætre, 2001, s. 77). Da vil det for noen elever bli mer utfordrende å ta med egne erfaringer eller egen kunnskap inn i lesningen. For at leseren skal kunne gi teksten mening, forutsettes det en viss kognitiv forståelse, som varierer hos unge mennesker. Uten en utviklet kognitiv forståelse er det utfordrende å knytte teksten til egne erfaringer, eller lage seg et indre bilde av en eventuell betydning. Svakheten med dette kan være at tolkingen ikke bygger på den mulige realiseringen i teksten. En tekst er aldri helt

åpen og kan ikke bety hva som helst. Dette kan resultere i at noen ikke finner mening i romanenes etiske dimensjon.

Eksempler på at ungdommer har ulike tilnærminger til romanenes etiske potensiale og mulige motiv, finner vi i anmeldelser ungdommer har gitt romanene på *Uprisens* egne sider. *Uprisen* er ungdommenes egen kåring av årets beste ungdomsbok. De fleste ungdommene som har lest *Alt jeg skylder deg er juling* skriver at det var spennende å lese om en gutt som har en annen levestil enn dem selv, og at de fant det lærerikt å kunne gå inn i Hermans tanker og følelser. Noen få bemerket derimot at romanen ikke ga mening, da “det som mangler er litt bakgrunnen hans, hvorfor han handler som han gjør og hvordan han føler seg”, eller at “jeg klarte ikke å kjenne meg igjen og derfor synes ikke jeg boka var så bra”. En indikator for disse to påstandene er at leserne ikke har klart å innta rollen som en skjønnsom tilskuer, og dermed ikke fått en forståelse over tekstens mulige, etiske potensial. Dette fører igjen til lite forståelse av hvordan atferden til Herman kan være knyttet opp mot de vonde følelsene han bærer inne i seg. I de fleste anmeldelsene for *Bare spille ball* på *Uprisens* sider viser leserne at de forstår det etiske potensialet romanen kan gi, i likhet med anmeldelsene for *Alt jeg skylder deg er juling*. Flere av anmeldelsene forklarer blant annet hvordan *Bare spille ball* kan være engasjerende for alle, uavhengig om de selv er fotballinteresserte, og at romanen gir et godt bilde over en gutt som forventer mye av seg selv. I likhet med *Alt jeg skylder deg er juling* er det også lesere som viser utfordringer med å forstå hva *Bare spille ball* kan gi dem. Noen synes romanen var kjedelig fordi “eg ikkje er interessert i fotball eller kjærlighet” og at den “handlar ikkje om hvordan det er å spille fotball”. Sitatene viser at ungdommene ikke har funnet en dypere mening ved romanen. En elev som anmelder romanen argumenterer for at den handler om fotball, mens en annen argumenterer for at den ikke handler om fotball. Dette viser hvordan både hvordan lesningene, men også den helhetlige forståelsen av romanen, kan variere fra person til person. Det kan avhenge av om leseren har godtatt romanens etiske potensial. Eleven som hevder at *Bare spille ball* ikke handler om fotball kan referere til romanenes dypere budskap, nettopp det at det handler om en ungdom som har høye forventninger til seg selv. Eleven som derimot mener at romanen kun handler om fotball, har kanskje ikke godtatt romanens etiske potensial på samme måte som den andre eleven. Da blir det også vanskelig å se romanens dypere budskap, som kanskje ville gitt eleven mer i form av refleksjon og kunnskap om andres liv.

5.3 Mentalisering og leserens narrative forestillingsevne

Fra analysene av *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling* viser funnene at romanene tar opp aktuelle, reelle situasjoner og etiske dilemmaer mange ungdommer kan identifisere seg med, eller lære noe av. Dette kan skape rom for utvikling av leserens mentaliserende evner, i tråd med Zunshines (2006) og Vermeules (?) påstander om mentalisering. Når leseren kan identifisere seg med de litterære karakterene, vil det i større grad føre til at leseren bringer med seg egne erfaringer inn i lesningen. For å kunne utvikle våre mentaliserende evner kreves det at litteraturen gir leseren tilgang til andre menneskers sinn, som leseren ellers ikke hadde fått i det virkelige liv (Zunshine, 2006, s. 6). I *Bare spille Ball* og *Alt jeg skylder deg er juling* blir romanene som nevnt fortalt gjennom intern fokalisering. Intern fokalisering gir leseren tilgang til sinnene til Fredrik og Herman. I følge Zunshine, er dette en måte som gir leseren tolkningsmuligheter ut fra de litterære karakterenes tanker, følelser og tro (Zunshine, 2006, s. 6). I analysene av romanene, fremkommer det informasjon som tilsier at det ligger mer bak handlingene til Fredrik og Herman enn det kan virke utad. Gjennom Fredrik og Hermans indre monolog, kan leseren oppleve hvilke vanskelige valg de står i, og hvilke følelser dette frambringer. Fredrik og Hermans indre monolog kan dermed bidra til at leseren får en større forståelse for hvorfor de handler som de gjør, og fører til at leseren selv kan reflektere over hvordan han eller hun hadde handlet i samme situasjon. Ved å kognitivt innta andres "sko" og innta en slags stedfortredende rolle, vil leseren i større grad reflektere over Fredriks og Hermans handlinger. Denne kognitive teorien benevner Vermeule som "simulation theory" (2010, s. 35).

Simuleringsteorien hevder at mennesker har en evne til å kunne tolke andres sinn ved å forsøke å sette seg selv inn i den andres mentale sinn (Vermeule, 2010, s. 39). Det vil si at mennesker prøver selv å kjenne på hvordan den andre har det følelsesmessig, og selv kjenne på disse følelsene. På denne måten vil vi ikke bare utvikle en hypotese eller en teori om hvordan vi tror de kan ha det. Som nevnt i kapitlet om *Den etiske dimensjonen i romanene*, kan en leser utad ha fordommer om Fredrik og Herman som personer. Dersom leseren kan ta deres mentale tilstand inn i eget sinn, ved å tenke at det kunne ha vært en selv, vil leseren få en helhetlig forståelse for og medfølelse for hvorfor Fredrik og Herman handler som de gjør. Vermeule forklarer at den viktigste kognitive mekanismen til menneskelig sosiabilitet er evnen til å mentalisere, og understreker at litteratur er en pådriver

til å kunne reflektere den mekanismen (Vermeule, 2010, s. 66). Litteratur er en viktig bidragsyter til å belyse ulike perspektiv og liv, noe som også kan overføres til det virkelige liv i møte med virkelige mennesker. Gjennom Fredrik og Herman kan en leser få en forståelse for andres liv, og selv kjenne på hvordan deres vei mot å utvikle en egen identitet er.

I teoridelen skrev jeg at det kan forekomme feiltolkninger eller misforståelser når mennesker mentaliserer i tråd med Zunshine (2006). Det kan oppstå slike feiltolkninger når mennesker er i prosessen ved å tilskrive tanker, følelser og tro til andre (Zunshine, 2006, s. 13). Dette kan være feiltolkninger av atferd og handlinger, og kan forklares i at mennesker overfortolker eller misforstår den andre. Feiltolkninger kan også begrunnes i overspent sensitivitet for andres sinn. Ofte øker feiltolkninger i emosjonelt aktiverte situasjoner, som for eksempel når man er redd (kilde). Mange kan være redd eller sensitive til mennesker som utfører vold, slik som Herman i *Alt jeg skylder deg er juling* gjør. Dersom noen en gang har observert en person utøve vold, kan det føre til feiltolkning i form av at den som feiltolker alltid tror denne personen utøver vold. På denne måten vil personen også være redd for å være i nærheten av personen som en gang har opptrådd voldelig. Den personen som har opplevd den andre voldelig vil dermed i noen tilfeller feiltolke den andre, ved å tenke at personen ønsker å være voldelig til enhver tid. Dermed kan det oppstå feiltolkninger av andre personer i det virkelige liv. I det virkelige liv får ikke mennesker tilgang til menneskers indre sinn, slik leseren får i litteraturen.

Litteraturen som inviterer leseren inn i karakterenes indre sinn kan bidra til at det oppstår mindre feiltolkninger, da leseren faktisk får vite hva de litterære karakterene tenker og føler. Dersom vi bruker Herman i *Alt jeg skylder deg er juling* som eksempel, kan det virke som at Herman har et rykte for å være ”farlig” ut i fra det Silje forteller han. Herman visste ikke selv at han hadde et slikt rykte. Ryktet Herman har pådratt seg kan også ha ført til at han ikke har så mange venner. I Hermans tilfelle kan det dermed virke som om andre har feiltolket han som en farlig og voldelig ung mann. Herman er ikke voldelig mot hvem som helst, og slår ikke folk bare fordi han ønsker å være voldelig. Leserens får et innblikk i forhistorien til Herman, som kan være forklarende for hvorfor han selv er voldelig. Samtidig forstår leseren at det er gjennom vold Herman uttrykker følelsene sine. Når leseren får innsikt i hvorfor Herman handler som han gjør, kan han eller hun få et nytt perspektiv på mennesker som er opptret på samme måte som Herman. Leserens kan dermed ta med seg fortellingen om Herman inn i det virkelige liv. Dette er i tråd med Booths teori om ”efferently”- lesning, altså

hva leseren kan få ut av teksten i form for veiledning eller ny kunnskap inn i hverdagslivet (Booth, 1988, s. 13).

5.4 Romanene i skolen

Litteratur er en viktig informasjonskilde vi kan lære noe av (jf. Andersen, 2019, s. 12). Dette bekrefter analysen av romanene, og drøftingen av den etiske dimensjonen i dem. I tillegg åpner romanene for leserens narrative forestillingsevne i tråd med teorien om mentalisering. Selv om litteratur kan gi mennesker både kunnskap og nye erfaringer, gjør den oss ikke alltid til bedre mennesker. Litteraturen kan likevel være et viktig øvingsområde for utvikling av ferdigheter og menneskets mentaliserende evne (jf. Andersen, 2019, s. 18). *Alt jeg skylder deg er juling* og *Bare spille ball* er gode øvingsområder for refleksjon og diskusjon, der elever også kan utforske andre synspunkter og tolkninger gjennom dialog med andre elever (jf. Nussbaum, 2016, s. 193). Gjennom en litterær samtale kan elevene dele sine lesninger, og på den måten utvikle en økt forståelse og øke evnen til å forstå mennesker fra ulike perspektiver (jf. Aase, 2005). Når elevene får mulighet til å koble inn og snakke om egne erfaringer, øker ofte engasjementet rundt tekstene. De elevene som kanskje ikke fant mening i *Alt jeg skylder deg er juling* eller *Bare spille ball*, kan dermed finne mer mening i tekstene ved hjelp og inspirasjon fra andre lesninger. Dette kan åpne opp for en større forståelse og innsikt over hvor store tolkningsmuligheter det finnes i litteraturen.

Som lærer er det viktig å kunne gi elevene mulighet til å leve seg inn i andre menneskers liv og sinn, og dermed bidra til å øke elevenes mentaliserende evner. Når en lærer spør en elev om hvilke tanker han eller hun har om lesningen som har blitt gjort, inviteres eleven til å mentalisere. Dette kan føre til en bevisstgjøring over hvordan man uttrykker seg, samt en utvikling av språket. Språket er sentralt når man mentaliserer, da man uttrykker sine erfaringer, tanker og følelser (Allen et. al., 2008; Allen & Fonagy, 2006). Gjennom dialog om *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling*, kan elevene både utvikle språket og deres mentaliserende evner.

Det å ha denne mentaliseringsprosessen i bakhodet kan gi læreren mye i møte med elevene. Når en lærer selv evner å bearbeide egne følelser, vil de samtidig være bedre rustet til å forstå og hjelpe elever som føler at ingen forstår dem. Skårderud og Duesund (2014)

kobler mentaliseringsbegrepet opp mot pedagogisk og spesialpedagogisk praksis. Som profesjonell er det viktig å forstå mentalisering som en kompetanse avhengig av relasjonelle og følelsesmessige kontekster, og ikke som en stabil egenskap. Følelser kan redusere evnen til å forstå andre, selv om de mentaliserende evnene er godt utviklet. En mentaliseringsbasert tilnærming kan innebære å undersøke sammenhengen mellom elevens atferd og den aktuelle konteksten. Det innebærer også å være klar over sårbarheter i relasjoner med elever. Det kan fort oppstå misforståelser eller brudd i tillitt med elever, spesielt hos utfordrende elever (Skårderud & Duesund, 2014). På denne måten kan også lesning av de to romanene være hensiktsmessig for en lærer også, da de viser ulike perspektiver på hvordan ungdom kan ha det. De ulike etiske perspektivene i romanene kan hjelpe læreren i møte med elever som opptrer på samme måte som Herman og Fredrik, og ta det de har lært av lesningene inn i deres praksis som lærer.

Alt jeg skylder deg er juling og *Bare spille ball* vil være romaner som passer inn under det tverrfaglige temaet folkehelse og livsmestring, som skal gi elevene kompetanse som blant annet skal fremme god psykisk helse (jf. Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 12). Refleksjon over egne tanker og følelser har betydning for menneskers psykiske helse. Når mennesker evner å reflektere over eget sinn, er det i større grad lettere å regulere de følelsene vi har. Ungdomstiden kan være en vanskelig tid for mange, der identitetssøking om eget liv preger hvordan noen har det, og i mange tilfeller fører til en presset situasjon. Romanene kan gi lærdom om hvordan folk som ikke har det bra inne i seg oppfører seg, og eventuelt en identifikasjon rundt hvordan noen selv føler forventinger fra seg selv og andre.

6.0 Oppsummering og avsluttende refleksjon

I innledningen presenterer jeg denne masteravhandlingens problemstilling: *Hvordan fremstilles forventningspress i ungdomsromanene Bare spille Ball og Alt jeg skylder deg er juling, og på hvilke måter kan romanenes etiske dilemmaer utvikle leserens narrative forestillingsevne?*

For å svare på problemstillingen var det hensiktsmessig å avklare hvilke bestanddeler jeg ville analysere for å best mulig svare på problemstillingen. For å undersøke hvordan forventningspress blir formidlet i *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling*, ønsket jeg å

se nærmere på hvordan de litterære hovedkarakterene hadde forventinger til seg selv, samt hvordan de opplevde et ytre forventningspress. Videre ville jeg se hvordan de etiske dilemmaene Fredrik og Herman kom opp i kunne bidra til at leseren kunne finne identifikasjon i romanene. Dersom leseren finner identifikasjon i fortellingene om Fredrik og Herman vil det kunne gi rom for å anvende deres narrative forestillingsevne, i tråd med Martha Nussbaums teorier om leserens narrative forestillingsevne. For at analysene av romanene skulle ha større for reliabilitet ønsket jeg å supplere analysene med teori om litteraturettikk presentert ved Wayne C. Booth, Martha Nussbaum og Jacob Lothe, samt mentaliseringsteori representert av Lisa Zunshine og Blakey Vermeule. Målet med den komparative drøftingen og sammenligningen var å gi en innsikt i hvordan romanene fremstilte forventningspress, hvordan romanenes etiske dimensjon kunne føre til identifikasjon hos leseren, og hvordan denne indentifiseringen i fortellingenes litterære karakterer kunne bidra til å utvikle leserens narrative forestillingsevne i tråd med mentaliseringsbegrepet.

Fredrik og Herman har mye til felles. Både Fredrik og Herma blir påvirket av et indre og ytre forventningspress. Imidlertid uttrykkes Hermans forventinger til seg selv på en mer indirekte måte enn hos Fredrik. Utad uttrykker ikke Herman at han har forventinger til noe, men gjennom konsekvenstenkning og framtidstenkning viser han at han likevel har visse forventinger til seg selv. Både Fredrik og Herman har fraværende fedre som på mange måter har belastet de psykisk, og som har ført til at de ofte handler som de gjør. Mødrene til Fredrik og Herman opptrer som kjærlige og støttende mødre, som ønsker å gi den kjærlighetene til sønnene sine de aldri fikk av fedrene sine. Samtidig blir de begge mer påvirket av at de er forelsket enn de selv tror. Dersom Fredrik hadde kommet tidsnok til finalefesten, ville han ikke ha sett Line kysse en annen gutt. Da ville Fredrik mest sannsynlig ikke ha forhastet seg til å skrive under proffkontrakten med Mjøndalen fotballklubb, og fortsatt hatt en framtid i Rosenborg fotballklubb. I *Alt jeg skylder deg er juling* fører forelskelsen Herman har til Silje, til at Herman trosser sine etiske prinsipper om planlagt vold. Dersom Herman ikke hadde rekruttert seg til Siljes plan om å straffe menn som ustraffet har forgrepet seg på barn, ville han mest sannsynlig ikke havnet på ungdomshjemmet *Ny Start* med det første. På den andre siden kan det også tenkes at dersom han ikke hadde havnet på ungdomshjemmet, ville Herman fortsatt ikke ha endret seg i like stor grad som det nå virker som etter at han møtte Fred i *Ny start*.

Mye av spenningsforholdet i romanene ligger i romanenes etiske dimensjon. Den etiske dimensjonen i *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling* viser hvordan tankene til unge mennesker som mangler ord for å uttrykke det de føler til andre, faktisk kan være. Både Fredrik og Herman viser gjennom sin indre monolog at de er reflekterte og selv er observante over hvorfor de handler som de gjør, men de klarer ikke å uttrykke det til menneskene som står de nær. Romanene skildrer også de etiske dilemmaene Fredrik og Herman står i på en måte som gjør at dilemmaene kan oppleves som troverdige og reelle for leseren. Som følge av dette vil leseren kunne finne mer identifikasjon og lærdom gjennom Fredrik og Herman, enn dersom de etiske dilemmaene hadde blitt oppfattet som fiksjon. Når leseren opplever fortellingene om Fredrik og Herman som troverdige, vil leseren i større grad kunne knytte fortellingene og de etiske dilemmaene til egne erfaringer. Selv om en lesere selv ikke har opplevd konkret de samme etiske dilemmaene som Fredrik eller Herman skildrer, kan de likevel knytte likheter opp mot egne erfaringer eller finne lærdom i dem.

I analysen av *Bare spille ball* tok jeg utgangspunkt i forventningene Fredrik hadde til seg selv om å bli fotballproff, samt det ytre forventningspresset han følte på. I Fredriks tilfelle var det særlig fra faren sin han følte et stort forventningspress fra. Faren og Fredrik har ikke en god relasjon, men når Fredrik øyner håp om å ta fotballkarrieren et steg videre, ønsker faren plutselig å bli en del av livet til Fredrik. Fredrik uttrykker for leseren at han har et håp om at faren skal endre seg, og bli den rollemodellen Fredrik føler han har manglet. Utfordringene til Fredrik viser seg når faren opptrer selvsentrert, og neglisjerer Fredriks følelser. Fredrik blir overkjørt av faren. Faren påfører Fredrik psykisk overbelastning, selv om Fredrik ikke forstår dette selv. Fredrik håper hele tiden at faren skal endre seg, og tror at faren kan bli en bedre rollemodell og far når de flytter til Mjøndalen sammen. Som følge av at faren til Fredrik påfører Fredrik en psykisk overbelastning, fører det til at Fredrik ikke føler han gjør noe rett. Fredrik føler han ikke er den sønnen, vennen eller fotballspilleren han ønsker å være, og som andre ønsker han skulle være. Han lyver og unnlater å fortelle om hvordan han egentlig har det. Dermed vet verken moren, Line, Erik eller faren hvor vanskelig Fredrik har det. Når Fredrik til slutt får drømmen sin om å bli fotballproff oppfylt, ved å skrive under på proffkontrakt hos Mjøndalen, føles det likevel ikke riktig. Fredrik tenker på alle han har sviktet underveis, og synes det er vanskelig at han har brutt forventningene han trodde alle andre hadde til han.

I *Alt jeg skylder deg er juling* er det spesielt i relasjonen mellom Herman og Silje Herman uttrykker for leseren hvordan han virkelig har det, og hvilke forventinger Silje har til han. Silje har hørt rykter om at Herman er “farlig” og at han slåss. Silje forventer at disse forventningene om Herman innfrir når hun ønsker å ha med Herman på planen sin om å straffe menn som ustraffet har forgrepet seg på barn. Herman på sin side har etiske prinsipper når det kommer til planlagt vold. Siden Herman utvikler følelser for Silje klarer han ikke å stå i sine egne etiske prinsipper, i frykt for å miste Silje. Silje utnytter Hermans følelser, noe som fører til at Herman kommer i flere dilemmaer han synes er vanskelig å håndtere. Herman vet at om han fortsatt skal ha Silje i livet sitt, må han innfri de forventningene Silje har til han. Innfrir Herman Siljes forventinger, vil det kunne både få konsekvenser for han selv, men også de han er mest glad i. Imidlertid vet Herman også at planen til Silje kan føre til konsekvenser, både for han og familien sin. Herman vil ikke at moren og lillesøsteren skal bekymre seg for mye over han, noe de kommer til å gjøre dersom han blir med på Siljes plan.

I starten av *Alt jeg skylder deg er juling* kan leseren oppfatte Herman som en sint og voldelig person. Fra analysen kommer det frem at Herman vokste opp med en voldelig far. Moren er bekymret for at Herman blir mer og mer lik faren sin, noe også Herman blir bekymret over underveis i romanen. Selv om det er lenge siden Herman har hatt kontakt eller samvær med faren sin, er han fortsatt preget av den voldelige oppveksten. Herman klarer ikke å sette ord på de vonde følelsene han har etter at han opplevde at faren slo han da Herman var mindre. I tillegg har ikke Herman noen han føler han kan snakke med om disse følelsene. Herman vil beskytte moren og lillesøsteren sin, og det kan dermed virke som om han ikke ønsker å vise sin sårbare side til dem. Som følge av dette tar han de vonde og såre følelsene ut på omverden. Det at Herman må rettferdiggjøre volden han påfører omverdenen kan også tyde på at han egentlig ikke er en forkjemper for at vold kan løse problemer. I Hermans øyne er det egentlig en som kun fortjener Hermans slag, og det er faren til Herman. Selv hvor mye Herman vil gi faren sin juling, klarer han det ikke. I likhet med Fredrik i *Bare spille ball*, har Herman et håp om at faren kan ha endret seg.

De etiske dilemmaene i *Bare spille Ball* og *Alt jeg skylder deg er juling* blir skildret gjennom Fredrik og Herman. Dilemmaene som oppstår fremstår som tidligere nevnt troverdige og reelle, noe som kan føre til identifikasjon for leseren. Når leseren opplever identifikasjon i de litterære karakterene, vil leseren i større grad utvikle sine mentaliserende evner. Dette er på grunnlag av Vermueles (2010) teori om at de mentaliserende evnene utvikles ved at leseren

kan tenke at disse litterære karakterene kunne vært dem selv (Vermeule, 2010, s. 39). Dette bringer oss videre til Nussbaums (2006) teori om leserens narrative forestillingsevne. Når leseren tenker at de litterære karakterene kunne vært oss selv, vil leseren definere de litterære karakterene som personer med et rikt indre liv som de selv, og dermed engasjere seg i skjebnen til de litterære karakterene i større grad (Nussbaum, 2016, s. 31). Både Fredrik og Herman oppleves som personer med et rikt indre liv. De reflektere over ulike handlingsalternativer, de blir forelsket, og de kjenner på følelsen av å ikke være nok. Fredrik og Herman føler ikke at de innfrir de forventningene de har til seg selv, på lik linje som de ikke føler at de innfrir de forventningene andre har til dem. På denne måten presenterer både *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling* flere etiske dilemma ungdommer kan kjenne seg igjen i, og dermed også ha muligheten til å utvikle deres narrative forestillingsevne.

Selv om romanene har stort potensial til å kunne bidra i utviklingen av leserens narrative forestillingsevne, er ikke dette noe som nødvendigvis gjelder for alle lesere av romanene. Både Booth, Nussbaum og Lothe forklarer at samspillet mellom tekst og leser har den største innvirkningen på hvordan litteraturen virker, i tråd med Iser's resepsjonsteori. Den narrative forestillingsevnen hviler på etisk tenkning og koblinger fra erfaringer fra eget liv. Det er et faktum at ikke alle ungdommer vokser opp i miljøer eller hjem der lesning eller etisk tenkning er så stor del av livet som i andre miljøer eller hjem. Samtidig kan opplevelsen av å lese variere ut i fra det miljøet eller hjemmet ungdommene er oppvokst i (Sætre, 2001, s. 77). For at en tekst eller fortelling skal gi mening, må leseren tolke tekstens budskap. Ut i fra tolkningen kan leseren skape en forståelse eller mening ved fortellingen. Dette forutsetter en utviklet kognitiv forståelse, som kan variere fra ungdom til ungdom. Uten en utviklet kognitiv forståelse er det utfordrende å knytte teksten til egne erfaringer, og på den måten lage mening av teksten. Leserens må samtidig kunne bygge tolkningene de gjør på tekstens mulige realisering av teksten, da en tekst ikke kan bety hva som helst. Dersom leseren ikke bygger tolkningene sine på den mulige realiseringen forfatterne har lagt opp til, vil leseren heller ikke alltid finne en mening i teksten.

I skolen vil både *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling* være gode ungdomsromaner i arbeidet mot å utvikle elevenes narrative forestillingsevne, i tråd med deres evne til å ha medlidenhet for andre mennesker. Romanene kan vise hvordan omstendigheter og press fra andre kan føre til at mennesker like eller ulike dem selv, kan utvikle eller forme mennesker. Fredrik skildrer et følelsesaspekt flere unge idrettsaktive kan gjenkjenne seg i, uavhengig om

elevene er gutter eller ikke. Herman skildrer en gutt som utad oppleves voldelig og ”farlig”, men som på innsiden har vonde følelser han ønsker å få ut. Uavhengig om leseren av *Alt jeg skylder deg er juling* selv er erfaren når det kommer til voldsutøvelse, vil romanen likevel kunne bidra til nye perspektiver eller lærdom for leseren. Som lærer er det nødvendig å kunne presentere eller anbefale litteratur av god kvalitet, som kan få elevene til å bli engasjert i lesning. Litteratur er en viktig kilde til å kunne få ny lærdom eller nye perspektiver på livene til andre mennesker, noe jeg mener både *Bare spille ball* og *Alt jeg skylder deg er juling* er.

6.1 Videre forskning

Hvordan ungdomslitteratur kan utvikle den unge leserens narrative forestillingsevne er et tema som inviterer til videre forskning i flere retninger. På grunn av masteroppgavens omfang undersøkte jeg kun to ungdomsromaner. Det ville vært hensiktsmessig å undersøke flere ungdomsromaner med et fokus på hvordan de kan være med på å utvikle leseren narrative forestillingsevne, uavhengig om de presenterer forventningspress eller ikke. Denne masteroppgaven tok utgangspunkt i ungdomsromaner med gutter i hovedrollen. Det kunne også vært interessant å undersøkt hvordan forventningspress blir fremstilt i ungdomsromaner med jenter i hovedrollen. Jeg vil også påpeke at en sammenligning av romanene med andre ungdomsromaner, ville ha belyst flere og nye sider ved *Bare spille Ball* og *Alt jeg skylder deg er juling*.

Det kunne også vært interessant å undersøke om leserens narrative forestillingsevne faktisk kan bli utviklet ved å lese de to utvalgt romanene. Min oppgave har kun undersøkt det *Bare spille Ball* og *Alt jeg skylder deg er juling* har presenter gjennom fortellingene om Fredrik og Herman, og hvordan romanene kan bidra til at leserens narrative forestillingsevnen blir utviklet. Ved hjelp av litterære samtaler eller intervju av elever, kunne man ha forsøkt å dokumentere hvordan leserne faktisk reagerer i møte med disse romanene, og om de hadde reflektert i den graden jeg har presentert gjennom min analyse.

Ungdomslitteratur som presenterer forventningspress kan virke å være et tema som har utviklet seg med årene. Dermed kunne det vært interessant å undersøke hva som kjennetegner ungdomslitteratur som fremstiller forventningspress, og hvordan fortellinger og

fremstillingsmåter kan variere fra verk til verk. Jeg tror ungdomsbøker som fremstiller forventningspress, både for gutter og for jenter, vil kunne få flere elever til å kjenne seg igjen i tekstene de leser. Dermed ville også elevenes forståelse om seg selv øke, samt at de i større grad ville fått en utvidet forståelse for andre mennesker. Samtidig tror jeg at ungdomslitteratur som engasjerer elevene, vil kunne føre til at de også kan se det fine og lærerike ved å lese litteratur. Da ville mange kanskje ha lest en bok i stedet for å scrolle på mobilen eller se på tv-serier.

7.0 Litteraturliste

Aase, L. (2005). Litterære samtalar. I B. Kvalscik Nicolaysen & L. Aase (Red.), *Kulturmøte i tekstar. Litteraturredaktiske perspektiv* (s. 106-124). Det Norske Samlaget.

Aasland, D. G. (2008). Kan etikk læres? – Om etikkundervisningens utfordringer og et forslag til hvordan de kan møtes. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 92(2). 115-160.

<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2987-2008-02-07>

Andersen, P. T., Mose, G & Norheim, T. (2012). Litteratur og litteraturvitenskap. I P.T. Andersen, G. Mose & T. Norheim (Red.), *Litterær analyse. En innføring* (s. 9-26). Pax Forlag.

Andersen, P. T. (2019). *Forstå fortellinger. Innføring i litterær analyse*. Universitetsforlaget

Bakken, A. (2019). *Ungdata 2019. Nasjonale resultater*. (NOVA Rapport 9/19). <http://www.forebygging.no/Global/Ungdata-2019-Nettversjon.pdf>

Bardi, A. & Schwartz, S. H. (2003). Values and Behavior: Strength and Structure of Relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(10), 1207-1220.

<https://doi.org/10.1177/0146167203254602>

Bergeron, M. F., Mountjoy, M., Armstrong, N., Chia, M., Côte, J., Emery, C. A., Faigenbaum, A., Hall Jr, G., Kriemler, S., Léglise, M., Malina, R. M., Pensgaard, A. M., Sanchez, A., Soligard, T., Sundgot-Borgen, J., Mechelen, W. v., Weissensteiner, J. R. & Engebretsen, L. (2015). International Committee consensus statement on youth athletic development. *British Journal of Sports Medicine*, 49(13), 1-14.

<http://dx.doi.org/10.1136/bjsports-2015-094962>

Booth, W. C. (1988). *The company we keep: an ethics of fiction*. University of California Press.

Cappelen Damm, (u.å). *Michael Stilson*.

<https://www.cappelendamm.no/forfattere/Michael%20Stilson-scid:44018>

Christoffersen, S. A. (2011). Innledning. I S. A. Christoffersen (Red.), *Profesjonsetikk. Om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker* (2. Utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Christoffersen, L. & Johannessen, A. (2012). *Forskningsmetode for lærerutdanningene*. Abstrakt forlag.

Claudi, M. B. (2010). *Litterære grunnbegreper*. Fagbokforlaget

Eco, U. (1996). Læserens rolle (M. Olsen, Overs). I M. Olsen, & G. Kelstrup (Red.), *Værk og læser. En antologi om receptionsforskning*. (s. 178-198) Borgens Forlag.

Eriksen, I. M., Sletten, M. A., Bakken, A. & Soest, T. V. (2017). *Stress og press blant ungdom. Erfaringer, årsaker og utbredelse av psykiske helseplager* (NOVA Rapport 6/17). <https://kriminalitetsforebygging.no/wp-content/uploads/2017/07/NOVA-Rapport-6-17-Stress-og-press-blant-ungdom-nettutgave.pdf>

Eriksen, M. E. & Seland, I. (2019). *Ungdom, kjønn og fritid*. (NOVA rapport nr. 6/19). <https://www.regjeringen.no/contentassets/efa97f020331439a8adbb84dd90ab426/no/sved/6.pdf>

Forandringsfabrikken. (2020). *Sint utenpå vondt inni*. <https://forandringsfabrikken.no/article/rapport-sint-utenpa-vondt-inni-2020>

Gaasland, R. (1999). *Fortellerens hemmeligheter. Innføring i litterær analyse*. Universitetsforlaget.

Gadamer, H-G. (2003) *Forståelsens filosofi. Utvalgte hermeneutiske skrifter*. (H. Jordheim, Overs.). Cappelen Akademisk Forlag. (Opprinnelig utgitt 1986/1993).

Gadamer, H-G. (2004). *Sandhed og metode: grundtræk af en filosofisk hermeneutik* (A. Jørgensen & K. B. Jessen, Overs.). Systime academic. (Opprinnelig utgitt 1960).

Gilje, N. (2019). *Hermeneutikk som metode: Ein historisk introduksjon*. Samlaget

Groth, B. (2019). *Den gylne regel*. https://snl.no/den_gylne_regel

Gyldendal. (u.å.) *Arne Svingen*. <https://www.gyldendal.no/forfattere/svingen-arne/a-19264-no/>

Hanstad, D. V. (2011). Idrettens rolle i samfunnet. I G. Breivik, M. K. Sisjord, H. A. Skaset & D. V. Hanstad (Red.), *Norsk idrett. Indre spenning og ytre press*. (s. 7-10). Akilles.

Haugen, M.O. (2020). *Arne Svingen*. https://snl.no/Arne_Svingen

Helsedirektoratet. (2015). *Internasjonal perspektiv på psykisk helse og helsetjenester til mennesker med psykiske lidelser*. (Publikasjonsnummer IS-2314). https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/internasjonalt-perspektiv-pa-psykisk-helse-og-helsetjenester-til-mennesker-med-psykiske-lidelser/Internasjonalt%20perspektiv%20p%C3%A5%20psykisk%20helse%20og%20helsetjenester%20til%20mennesker%20med%20psykiske%20lidelser.pdf/_attachment/inline/2784807c-b441-4137-a3a1-61fff9f8836a:75040e04f7107e9ecc48b8d9fada6ad1866dc7a4/Internasjonalt%20perspektiv%20p%C3%A5%20psykisk%20helse%20og%20helsetjenester%20til%20mennesker%20med%20psykiske%20lidelser.pdf

Iser, W (1978). *The Act of Reading. A Theory of Aesthetic Response*. Johns Hopkins UP

Iser, W. (1996). Tekstens appelstruktur. I M. Olsen & G. Kelstrup (Red.), *Værk og læser. En antologi om receptionsforskning*. (s. 102-134). Borgen.

Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper i grunnskoleopplæringen*. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>

Lothe, J. (2016). *Etikk i litteratur og film*. Pax forlag.

Markussen, B. (2014). Å analysere litteratur. I S. Slettan (Red.), *Ungdomslitteratur – ei innføring* (s. 205- 218). Cappelen Damm Akademisk.

Mathiesen, K.S., Mykletun, A. & Knudsen, A.K. (2009). *Psykiske lidelser i Norge: Et folkehelseperspektiv* (FHI-rapport 2009:8). <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2009-og-eldre/rapport-20098-pdf.pdf>

Nes, S. T. (2014). Den samtidsrealistiske ungdomsromanen. I. S. Slettan (Red.), *Ungdomslitteratur – ei innføring* (s. 29- 43). Cappelen Damm

Nordby, H. (2012). *Etiske dilemmaer i helse- og omsorgsarbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Norges idrettshøgskole (2019). *Barn, unge og stress i idretten*. <https://www.nih.no/forskning/forskning-pa-nih/forskningssentre/fobu/rad-om-unge-og-idrett/barn-unge-og-stress-i-idretten/>

NOU 2019: 3. (2019). Nye sjanser – bedre læring - Kjønnforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp. Kunnskapsdepartementet.

Nussbaum, M. C. (2016). *Litteraturens etikk. Følelser og forestillingsevne*. Utvalg og innledning av Irene Engelstad. Oversatt av Agnete Øye. Pax Forlag.

Nylander, K. S. (2018). *Prosjekt perfekt. Press sin rapport om kroppspress 2018*. <https://press.no/wp-content/uploads/2018/03/Rapport-digital2.pdf>

Nystrand, M. & Gamaron, A. (1991). Instructional Discourse, Student Engagement, and Literature Achievement. *Research in the Teaching of English*, 25(3), 261-290. <https://www.jstor.org/stable/40171413>

Olympiatoppen. (2019). *Hvordan være en god idrettsforelder?* <https://www.olympiatoppen.no/fagomraader/ungeutovere/fagstoff/media41142.media>

Ommundsen, Y. (2011). Spesialisere tidlig og plukke talenter – er det så lurt? I G. Breivik, M. K. Sisjord, H. A. Skaset & D. V. Hanstad (Red.), *Norsk idrett. Indre spenning og ytre press*. (s. 53-68). Akilles.

Pedersen, W. & Eriksen, I. M (2019). Hva de snakker om når de snakker om stress. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 3(2), 101-118. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2019-02-01>

Politiet. (2018). *Trender i kriminalitet 2018-2021. Digitale og globale utfordringer*. <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/kriminalitetsutvikling/trendrapport-oslo-2018---2021.pdf>

Regjeringen. (2020). *Etikk*. <https://www.regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner/kommunereform/Verktoy/lokaldemokrativeilederen/del-a/etikk/id2424157/> (Hentet 19.11.2020)

Roe, A. (2014). *Lesedidaktikk – etter den første leseopplæringen* (3. Utg.). Universitetsforlaget.

Rødevand, L. (2015). "Generasjon prestasjon" må bli bedre til én ting, og det er å prioritere. <https://psykologisk.no/2015/06/generasjon-prestasjon-ma-prioritere/>

Schjei, R. (2020). *Påvirkning i treningsmiljøet for barn og ungdom*. <https://www.fotballtreneren.no/fagartikler-gras/trenerrollen/p%C3%A5virkning-i-treningsmilj%C3%B8et-for-barn-og-ungdom>

Schour, D. (1998). *An introduction to close reading*. <http://sites.fas.harvard.edu/~lac14/texts-resources/SchurCloseReading99.pdf>

Selboe, T. (2015). *Hva er en ROMAN*. Oslo: Universitetsforlaget.

Skardhamar, A-K. (1993). *Litteraturundervisning. Teori og praksis*. TANO

Skårderud, F. & Sommerfeldt, B. (2008). Mentalisering – et nytt teoretisk og terapeutisk begrep. *Tidsskrift Norske Legeforening* 2008/128. (1066/9). <https://tidsskriftet.no/2008/05/kronikk/mentalisering-et-nytt-teoretisk-og-terapeutisk-begrep>

Skårderud, F. & Duesund, L. (2014). Mentalisering og uro. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 98(3), 152-164.

Slettan, S. (2014). Introduksjon. Om ungdomslitteratur. I S. Slettan (Red.), *Ungdomslitteratur – ei innføring* (s. 9-27). Cappelen Damm Akademisk.

Steinbo, T. (2006). Fargene forteller. Om fargenes betydning – symbolsk, psykologisk og estetisk. Cappelen Damm.

Steinfeld, T & Ullström, S-O. (2012). Litteraturredaktikk. I P.T. Andersen, G. Mose & T. Norheim (Red.), *Litterær analyse. En innføring* (s. 226-241). Pax Forlag

Stilson, M. (2018). *Bare spille ball*. Cappelen Damm

Stokke, R. S. (2014). «Men han har to forskjellige farger på øynene.» Om barns møte med litteratur i skolen sett i lys av teori om mentalisering og Theory of Mind. *Norsklæreren* 4/2014, 42 – 56.

Sundquist, J. (2018). *Hvor gikk det galt for generasjon prestasjon?* <https://psykologisk.no/2018/11/hvor-gikk-det-galt-for-generasjon-prestasjon/>

Svingen, A. (2019). *Alt jeg skylder deg er juling*. Gyldendal.

Sætre, O. (2001). Verdiformidling i nokre sentrale fag. Etikk i norskundervisningen. I J. Henden & E. Førland (Red.), *Den tydelege læraren. Fokus på verdiar og etikk i skolen*. Det Norske Samlaget.

Uprisen. (u.å.). *Juryens begrunnelse 2019*. <https://uprisen.no/juryens-begrunnelse-2019/>

Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i norsk (NOR01-06)*.
<https://www.udir.no/lk20/nor01-06/om-faget/tverrfaglige-temaer?lang=nob>

Vermeule, B. (2010). *Why Do We Care about Literary Characters?* The Johns Hopkins University Press.

Zunshine, L. (2006). *Why We Read Fiction: Theory of Mind and the Novel*. The Ohio State University Press

Ørjasæter, K. (2018). *Barne- og ungdomslitteratur*. Samlaget